

นิพนธ์

ของ

พระยาศรีวิสุทธิปรีชา

พระยาศรีสุนทร ไหวหา ญาณปรีชา มาทข

บรมนาถนิตยภักดี พริยพาห

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาเสวกโท พระยาศรีวิสุทธิปรีชา (กมต ฉลภักษณ) ฌเนกา

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๓๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไท ถนนรองเมือง กรุงเทพฯ

๑ ร่วมปฐมาศตั้ง ชีวต
ร่วมชาติร่วมราชกิจ ร่วมเจ้า
ร่วมโรคหากโชคผิด ผลแพ้
หนึ่งวิโยคหนึ่งโสกเผา ฝากอน์ เสนอถวิล ฯ

โคลงในพระนามบัตร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิป ฯ
ติดที่พวงมาลาทรงวางที่ศพ

นิพนธ์

ของ

พระยาศรีภริปริชา

พระยาศรีสุนทร ไหวหาร ญาณปริชามาทย

บรมนาถนิตยภักดี พริยพาห

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาเสวกโท พระยาศรีภริปริชา (กมต ตาดักษณ) ผู้บิดา

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๑๘ เมษายน พ. ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไท ถนนรองเมือง กรุงเทพฯ ฯ

สารบัญ

๓	ตำนานพระราชหัตถเลขา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามตัก	หน้า ก
๒	ตำนานพระราชหัตถเลขา พระราชทานแก่พระยาศรี สุนทรโวหาร เมื่อพระยาศรีสุนทรปรึกษาถึงอนิจกรรม	หน้า ข
๓	คำนำ	หน้า ฅ
๔	ประวัติมหาเสวกโท พระยาศรีสุนทร	หน้า จ
๕	ตำนานกองทัพอาวของกรุงสยาม	หน้า ๓
๖	บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องตักศิลา	หน้า ๔๒
๗	คำเจรจาโขนหลวง ชุดสุครีผลอนพญาวัน	หน้า ๓๐๔
๘	คำเจรจาโขนหลวง ชุดถวายถึง	หน้า ๓๓๓
๙	โคลงสุภาสิต “ความสุจริต”	หน้า ๓๒๔
๑๐	โคลงศัพท์ “หอม เหม็น”	หน้า ๓๒๗
๑๑	โคลงเบ็ดเตล็ด	หน้า ๓๒๙

(ก)

(ตำเนาพระราชหัตถเลขา)

วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๕๖

ถึง พระยาศรีสุนทรโวหาร (กมล)

นามสกุลของเจ้าที่ขอมานัน ข้าได้ใคร่ครองดูแล เห็นว่าใน
สกุลของเจ้าได้มีผู้ใดเคยรับใช้พระเจ้าแผ่นดินในหน้าที่อาลักษณ์ เป็นที่
ไว้วางพระราชหฤทัยมาแล้วติดต่อกันได้สองชั่วคน ซึ่งถ้าจะคิดไปก็ควร
นับว่าเป็นสิ่งควรรำลึกถึงและเป็นที่ภาคภูมิใจแห่งลูกหลาน เพราะมิใช่
ของง่ายที่บุตรจะรับมรดกบิดาได้ในหน้าที่ราชการอย่างเช่นเจ้ากับบิดาเจ้า
เพราะเหตุนี้ ข้าขอให้นามสกุลของเจ้าว่า “สาตักษณ”
(เขียนเป็นตัวอักษรโรมันว่า “Sālakshna”) เพื่อให้เป็นพยานความ
ชอบแห่งบิดาเจ้าและตัวเจ้า ขอให้สกุลสาตักษณเจริญรุ่งเรืองแต่นั้น
คงอยู่ในกรุงสยามชั่วกัลปาวสาน

(พระบรมนามาภิไธย) วชิราวุธ ป.ร.

(๒)

(คำนำพระราชหัตถเลขา)

ค่ายหลวงบ้านโป่ง

จังหวัดราชบุรี

วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๐

ถึง พระยาศรีสุนทรโวหาร

ข้าได้ทราบข่าวอันที่สดลใจยิ่งนัก ว่าพระยาศรีภูริปริชา, ผู้เป็น
บิดาของเจ้า, ได้ถึงอนิจจะกรรมไปแล้วณวันนั้น, ข้าจึงรีบมีจดหมาย
ฉบับนี้มา เพื่อแสดงความเสียใจด้วยกับบุตรทั้งหลายในการที่ได้เสียบิดา
ผู้มั่งคั่งเช่นนี้.

ข้ากล่าวได้โดยจริงใจ ว่าข้ามีความเสียตายพระยาศรีภูริปริชา
เป็นอันมาก, เพราะนอกจากที่ได้ใช้สอยในตำแหน่งหน้าที่ราชการ,
พระยาศรีภูริปริชาได้เป็นผู้ที่ข้าได้คุ้นเคยส่วนตัวมาช้านาน, นับว่าได้เคย
รู้จักมาตั้งแต่ข้ายังมีอายุเยาว์อยู่. ตลอดเวลาที่ข้าได้คุ้นเคยกับพระ
ยาศรีภูริปริชา ข้าได้สังเกตเห็นอัธยาศัยเป็นแน่ชัดแล้ว, เห็นว่าเป็นผู้
ที่มีคุณธรรมอันน่ารักอยู่หลายประการ, มีอาทิคือความจงรักภักดี
อย่างแน่วแน่ไม่มีเวลาที่ใดละเห็นไปโดยแม้แต่สักนิดเดียว, ทั้งเป็นผู้
ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติสูงส่ง, ซึ่งทำให้ผู้ที่ได้รู้จักคุ้นเคยมาแต่เดิม
ความรักใคร่ไม่ตรีต่อเป็นแน่นอน. ส่วนในหน้าที่ราชการ, พระยา
ศรีภูริปริชา ได้เคยเป็นเลขาธิการแห่งเสนาบดีสภา, มีความรอบรู้และ

(ค)

ชำนาญในหน้าที่, เป็นที่ไว้วางใจได้อย่างแน่นอนทุกเมื่อ, หาผู้ใดจะ
เสมอเหมือนโดยยากในหน้าที่เช่นนี้. ส่วนในทางราชการกรมราชเดชา
นุกร ก็เป็นกำลังมากสุดจะพรรณนา.

ทั้งนี้เป็นเครื่องทำให้ข้ามีความอาตย์ในส่วนตัวพระยาศรีภูมิ
ปรีชาเป็นอันมาก, ไม่ใช่แต่ดึกแต่ปากพูดให้ไพเราะเท่านั้นหามิได้.
ขอให้เจ้าและบุตรหลานญาติสาโลหิตเชื่อเถิด ว่าข้าพดอยเสียใจด้วยผู้
หนึ่ง ในการที่พระยาศรีภูมิปรีชามาด่วงดับไปบัดนี้.

(พระบรมนามาภิไธย) ราม. ป.ร.

(๗)

คำนำ

ในการที่ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมรุพระราชทาน เพื่เผาศพท่านมหาเสวกโท พระยาศรีภริษา (กมต ตักกษณ) บิดาข้าพเจ้าครั้ง ข้าพเจ้ามาคำนึงถึงหนังสือซึ่งควรจะมีแจกเพื่อ เป็นที่ระลึกในการศพท่าน และเป็นปฏิการคุณต่อข้าพเจ้าผู้เป็นบุตร เห็นว่าไม่มีหนังสืออะไรที่จะดีกว่าหนังสือซึ่งท่านได้รจนาขึ้นเอง จึง ได้ออกได้เรื่องตำนานทัพเรือไทยซึ่งท่านได้รจนาขึ้นลงพิมพ์ในหนังสือสมุท สาร และข้าพเจ้าได้รับอนุญาตจากท่านกรรมการราชนาวิธสมาคมแห่ง กรุงสยาม สำหรับนำมาพิมพ์แล้วเรื่อง ๓ กับบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน ซึ่งท่านได้รจนาขึ้นเพื่อให้แต่ท่านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์ วิวัฒน์ สำหรับจะแสดงที่โรงละครดึกดำบรรพ์เรื่อง ๓ (แต่ยังไม่ เคยแสดง) กับคำเจรจาโขนหลวง ตอนสุครีพถอนพญาริงชุด ๑ ตอน ถวายถึงชุด ๑ ซึ่งได้เคยเล่นถวายตัวในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง แล้ว กับโคลงสุภาษิตและเบ็ดเตล็ดตามที่ข้าพเจ้าดัดแปลงได้เรื่อง ๑ มา รวบรวมลงพิมพ์เป็นของแจกในงานเมรุศพท่านเป็นส่วนปฏิการคุณของ ข้าพเจ้าในครั้ง

บทละครดึกดำบรรพ์ของท่านนั้น ถ้าจะมีที่แจกเพียงจากแบบ แผนดครบบ้าง หวังว่าท่านผู้อ่านคงจะอภัย ด้วยเหตุว่าท่านได้เริ่มรจนา

(ง)

ขึ้นเพื่อให้แปลกเป็นครั้งแรก ส่วนคำเจรจาโน้มน้า ข้าพเจ้าได้ทราบ
อยู่ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์
ได้ทรงกระวาทแต่จัดชุดให้ท่านเป็นผู้ประพันธ์คำดำหรับโชนหลวงเด่น
ในคราวรับเจ้าฝรั่งหลายตอน แต่บางครั้งยังได้เล่นถวายตัวในพระบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงด้วย แต่ฉบับที่บรรจุจัดกระจายหายสูญเสีย
ข้าพเจ้าเก็บรวบรวมได้เท่าที่ได้นำมาลงพิมพ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์
ได้ทรงพระเมตตาโปรดช่วยเรียบเรียงประวัติประทานให้พิมพ์ ในหนังสือ
เล่มนี้ด้วย ซึ่งนับเป็นพระเมตตาคุณอันยิ่งใหญ่ เป็นเกียรติยศแก่บิดา
ข้าพเจ้าและสกุลสาส์นอันเป็นอันมาก

หวังว่าหนังสือเล่มนี้คงจะเป็นที่พอใจแก่ท่านผู้รับ ไม่ไร้ผล และ
กุศลกิจที่ข้าพเจ้าได้กระทำครั้งนี้ ถ้ามีญาณวิถ์ทางใดที่ท่านบิดาของ
ข้าพเจ้าจะทราบได้แล้ว ขอได้อนุโมทนาในกุศลเจตนาแห่งบุตรผู้กตัญญู

พระยาศรีสุนทรโวหาร

วันที่ ๑๘ เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๓

(ผ.ท.๒๐)

มหาเสวกโท พระยาศรีภุภริชา (กมล ชาติลักษณ)

(๑)

ประวัติ

มหาเสวกโท พระยาศรีภริปรีชา (กมต ลำดักษณ)
ร.ว, ป.ช, ป.ม, ท.จ.ว, ว.ม.ด, ร.ด.ม, (ศ), ว.ป.ร. ๓, ร.จ.พ, ฯลฯ

มหาเสวกโท พระยาศรีภริปรีชา รามาธิปติราชภักดี ศรี
ลำดักษณวิสัย ขกัยพิริยพาหะ สมุหพระอาลักษณ์ นามเดิม กมต
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามสกุล ลำดักษณ เปน
บุตรพระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) เจ้ากรมพระอาลักษณ์ในรัชกาลที่ ๔
คุณหญิงอิมเปนมารดา เกิดปีระกา วันที่ ๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช
๒๔๐๔ ที่เรือนมารดาในบ้านพระศรีดงเทพ (เพง) ซึ่งตั้งอยู่ติดกับดีแยก
ถนนเจริญกรุงแดถนนเฟื่องนคร จึงเรียกว่าดีกพระยาศรีมาจนทุกวันนี้
พระยาศรีภริปรีชาได้เริ่มเรียนหนังสือมาแต่เด็ก มารดาสอนให้
อ่านได้ตั้งแต่อายุห้าขวบ บิดาพาขึ้นเฝ้าทอดทอง ฯ ในพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ให้อ่านหนังสือถวายตัว มีพระราช
หฤทัยเอ็นดูได้รับพระราชทานทองคำดิมเปนรางวัล เปนการติดปรกติ
อยู่ ที่ว่าเหตุใดพระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) จึงพาบุตรน้อยขึ้น
เฝ้าทอดทอง ฯ ได้ แต่ไม่เปนการปลาดเคย เพราะตั้งแต่ครั้งยัง

(๑)

ทรงพระผนวชประทับอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร พระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) บวชเป็นภิกษุอยู่ในสำนักแห่งพระองค์ ได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมมีความรู้แตกฉาน เข้าแปลสอบได้ในสนาม ได้เป็นเปรียญเก้าประโยค ภายหลังได้สมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระศรีวิสุทธิวงศ์ ครั้นเมื่อตาพระผนวชเสด็จขึ้นดำรงสิริราชสมบัติมีช้านาน พระศรีวิสุทธิวงศ์ก็ปริวิตจากบรรพชิตเข้ามาสู่พระราชสำนัก อาศรัยเหตุที่เคยทรงใช้สอยในทางหนึ่งได้อีกต้องพระราชหฤทัยมาแต่ครั้งยังทรงพระผนวช จึงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ รับตั้งให้หาใช้สอยอยู่เป็นนิจไม่ว่าเวลาใด ไม่เป็นกำหนดว่ากลางวันกลางคืน ไม่ว่าเสด็จประทับอยู่ข้างหน้าถุข้างใน บันดาพระราชดำริห์พระราชกิจปราย แดพระบรมราชโองการอันใด ๆ พระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) เป็นคนเขียนตามนิเทศแห่งพระวาทจากแต่ผู้เดียว เว้นแต่เวลาป่วยเจ็บเป็นบางครั้ง คนอื่นจึงจะได้เข้าเขียนแทน แต่ความพอพระราชหฤทัยจะพึงมีหามิได้เลย ความสนิทใช้สอยใกล้ชิดฝ่ายตอของชุดพระบาทด้วยทรงไว้ร่างพระราชหฤทัยเห็นปานดังนี้ ก็ยากอะไรที่จะหาช่องนำบุตรน้อยขึ้นเฝ้าทอดของ ฯ หวังเอาพระกรุณาบารมีโปรดเกล้า ฯ เป็นที่พึง พระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) ถึงหากว่าเป็นผู้มีความรู้มากอยู่จริง แต่จะหาเวลาดำรงหน้าที่ราชการพอจะช่วยตั้งสอนบุตร ให้มีความรู้พอเพียงก็ไม่ได้ โรงเรียนในครั้งนั้นก็ยังไม่มี พระยาศรีสุริยปริชาต์ต้องไปเทียบเรียนวิชาในสำนัก

(๒)

อื่น ไปเรียนที่วัดพระเชตุพน ในสำนักพระมงคลเทพมุนี (เถียง) บ้าง
สำนักพระครูดัมหมคณิศร (โต) บ้าง ยังสำนักหมอยอน ชัดแต่
ชนิดเดอร์ ซึ่งควรจะเรียกกันว่าหมอจีน เป็นครูอเมริกันมีดัชนีเนรี
สอนภาษาอังกฤษอยู่ที่ท่าเตียน ก็ได้ไปเรียนอยู่บ้าง เวลามาเข้าไปใน
พระบรมมหาราชวังกับบิดา ก็ได้ไต่ถามว่าเรียนจากข้าราชการในกรม
พระอาทิตย์ขึ้นบ้าง การเล่าเรียนในชั้นนั้น แม้จะประมวถได้แต่น้อย
ก็ดี ก็เป็นการได้ด้วยความพยายามแห่งตนเอง จัดว่าเป็นคุณความดี
ของพระยาศรีสุริยปรีชาเป็นข้อต้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีดินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว บิดาจึง
จัดการนำขึ้นถวายตัว เป็นมหาดเล็กพิเศษ รับราชการอยู่เฝ้าที่
ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด ๑๒ บาท พระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก)
นั้นใช้ว่าจะทรงพระกรุณาแต่พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีดินทร
มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวก็ไม่ พระบาท
สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีดินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวก็ทรงพระกรุณาเหมือนกัน เพราะได้ทรงเล่นหัวกันเคยด้วย มา
แต่ยังทรงพระเยาว์อยู่ในรัชกาลที่ ๔ เหตุที่จะทำให้เกิดความคุ้นเคย
ก็เพราะพระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) นั้นเป็นคนอ่อนแออยู่ที่มีกิริยา
ค่อนข้างจะเซื่องช้าเล็กน้อย ในสมัยนั้นข้าราชการจะเข้าเฝ้าทูล
ละออง ฯ ต้องนุ่งผ้าดัมปักคาดผ้ากราบ ผ้าดัมปักนั้นเป็นของพระราช

(๒)

ทานประจำยศ คุณเครื่องแบบทงวัน^{นี้} ทอที่โรงไหมอยู่ที่ท้ายท่าราชวร
ดิฐสำหรับราชการ เห็นจะหาซื้อได้เป็นอันยาก เพราะเหตุคุณ^{นี้}ข้าราชการ
การทุกคนจึงต้องส่งฉันท^{นี้} เวลามาเข้าพระราชวังยอม^{นี้}นั่งผ้าอื่น ๆ
เข้ามา ค่อยเวลาจะเข้า^{นี้}ผ้า^{นี้}ตลอด^{นี้} ๑ จึงจะผลัด^{นี้}นั่งผ้า^{นี้}ฉันท^{นี้} พระ
ยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) ^{นี้} เมื่อมหาดเล็กมาตามว่า^{นี้}รับ^{นี้}สั่งให้^{นี้}หา
กว่าจะผลัด^{นี้}นั่งผ้า^{นี้}ฉันท^{นี้}คาค^{นี้}ผ้า^{นี้}กราบ^{นี้}แล้ว^{นี้}แต่^{นี้}หา^{นี้}หมาก^{นี้}หา^{นี้}พลู^{นี้}อยู่^{นี้}ข้าง^{นี้}จะ^{นี้}กิน
เวลานาน^{นี้}ไม่^{นี้}ค่อย^{นี้}ทัน^{นี้}พระราช^{นี้}เหตุ^{นี้} ๑ จึง^{นี้}มักจะ^{นี้}ตรัส^{นี้}ใช้^{นี้}ให้^{นี้}สมเด็จพระ^{นี้}เจ้า
ตุ๊กตา^{นี้}เธอ และ^{นี้}พระเจ้า^{นี้}ตุ๊กตา^{นี้}เธอ^{นี้}แต่^{นี้}จะ^{นี้}ออกมา^{นี้}เร่ง^{นี้} ก็^{นี้}มา^{นี้}ทรง^{นี้}รุก^{นี้}วัน
พาค^{นี้}ตัว^{นี้}เข้า^{นี้}ไป แต่^{นี้}เป็น^{นี้}อย่าง^{นี้}น้อย^{นี้}อยู่^{นี้}เนื่อง^{นี้} ๆ ใน^{นี้}ที่สุด^{นี้}เวลา^{นี้}ปรกติ^{นี้}ก็^{นี้}แต่^{นี้}จะ^{นี้}ออก^{นี้}
มา^{นี้}ทรง^{นี้}เดิน^{นี้}หัว^{นี้}ด้วย พระ^{นี้}ยาศรี^{นี้}สุนทร^{นี้}โวหาร (พัก) จึง^{นี้}คุ้น^{นี้}เคย^{นี้}ด้วย^{นี้}
สมเด็จพระ^{นี้}เจ้า^{นี้}ตุ๊กตา^{นี้}เธอ^{นี้}แต่^{นี้}พระเจ้า^{นี้}ตุ๊กตา^{นี้}เธอ^{นี้}แทบ^{นี้}ทุก^{นี้}พระ^{นี้}องค์^{นี้} นับ^{นี้}ตั้ง^{นี้}
แต่^{นี้}พระ^{นี้}บาท^{นี้}สมเด็จพระ^{นี้}รามา^{นี้}ธิบดี^{นี้}ศรี^{นี้}ดิน^{นี้}ทรม^{นี้}หา^{นี้}จุ^{นี้}พาด^{นี้}งกร^{นี้}ณ พระ^{นี้}จุ^{นี้}
จอม^{นี้}เกล้า^{นี้}เจ้า^{นี้}อยู่^{นี้}หัว^{นี้}ลง^{นี้}ไป เมื่อ^{นี้}เวลา^{นี้}พระ^{นี้}ยาศรี^{นี้}สุนทร^{นี้}โวหาร (พัก) ถึง^{นี้}
อนิจ^{นี้}กรรม^{นี้}ในปี^{นี้}กุน^{นี้} พุ^{นี้}ทธ^{นี้}ศั^{นี้}กรา^{นี้}ช ๒๔๑๘ ทรง^{นี้}ว่า^{นี้}ดี^{นี้}ถึง^{นี้}บุ^{นี้}ตร จึง^{นี้}ทรง^{นี้}
พระ^{นี้}กรุ^{นี้}ณา^{นี้}โปรด^{นี้}เกล้า^{นี้} ๑ ให้^{นี้}ตั้ง^{นี้}พระ^{นี้}ยาศรี^{นี้}ภริ^{นี้}ยา^{นี้}ปรี^{นี้}ชา^{นี้}เข้า^{นี้}โรง^{นี้}เรียน^{นี้}หัด^{นี้}
อัน^{นี้}ได้^{นี้}โปรด^{นี้}เกล้า^{นี้} ๑ ให้^{นี้}จัด^{นี้}ตั้ง^{นี้}ขึ้น^{นี้}ใน^{นี้}พระ^{นี้}บรม^{นี้}มหารา^{นี้}ช^{นี้}วัง เดิม^{นี้}อยู่^{นี้}ที่^{นี้}ตึก
หลัง^{นี้}ศาลา^{นี้}ว่า^{นี้}การ^{นี้}กระทรวง^{นี้}มหาด^{นี้}ไทย ซึ่ง^{นี้}ใช้^{นี้}เป็น^{นี้}ที่^{นี้}ทำ^{นี้}การ^{นี้}พ^{นี้}แน^{นี้}ก^{นี้}ด^{นี้}าร^{นี้}วัด
ใน^{นี้}พระ^{นี้}ราช^{นี้}ดำ^{นี้}น^{นี้}ัก^{นี้}อยู่^{นี้}เคย^{นี้}วัน ภายหลัง^{นี้}ย้าย^{นี้}ไป^{นี้}ตั้ง^{นี้}อยู่^{นี้}ที่^{นี้}โรง^{นี้}ต^{นี้}คร^{นี้}หลัง^{นี้}วัด^{นี้}พระ
ศรี^{นี้}รัตน^{นี้}คำ^{นี้}ด^{นี้}าร^{นี้}าม ซึ่ง^{นี้}เป็น^{นี้}สนาม^{นี้}ว่าง^{นี้}เปล่า^{นี้}อยู่^{นี้}เคย^{นี้}วัน พระ^{นี้}ยาศรี^{นี้}สุนทร
โวหาร (น้อย) เป็น^{นี้}อาจารย์^{นี้}ใหญ่ การ^{นี้}เด^{นี้}า^{นี้}เรียน^{นี้}ของ^{นี้}พระ^{นี้}ยาศรี^{นี้}ภริ^{นี้}ยา^{นี้}ปรี^{นี้}ชา

(ณ)

จึงจัดว่าได้ความรู้เป็นหลักฐานจึงแจ้งในครั้ง^{๕๕}นี้ ด้วยอำนาจพระมหา
กรุณาธิคุณ

เมื่อสำเร็จการเล่าเรียนแล้ว ถึงปีมะเมีย พุทธศักราช ๒๔๒๕ จึง
เข้ารับราชการในกรมราชเลขาธิการ ซึ่งเวลานั้นเรียกว่าหอพิศสดวง
แต่ในปีนั้นเองก็กราบถวายบังคมลาบวช เมื่อได้พระราชทานพระบรม
ราชานุญาตแล้ว จึงออกบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุศึกษาธรรมวินัย
ในพระบวรพุทธศาสนา อยู่ณสำนักวัดราชประดิษฐ สัมเด็จพระสังฆ
ราช (ดำ) เป็นอุปัชฌาย์ พระวรวงษเชอ พระองค์เจ้าอรุณนิภา
คุณากร วัดราชบพิศ เป็นกรรมวาจาจารย์ การที่เข้าอุปสมบทเป็นดั
งนี้วิหาริกอยู่ด้วยสมเด็จพระสังฆราช^{๕๖} เพราะเหตุด้วยสมเด็จพระ
สังฆราช กับพระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) เป็นผู้ทชอบชิดสนิทกัน ตั้ง
แต่บวชอยู่ด้วยกันเป็นคณจณตอดตมา เป็นผู้อุปการะซึ่งกันแก่กัน
ดังได้ยินมาว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) นั้น เป็นมหาเด็กในพระ
บาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาเจษฎาบดินทร์ พระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว บวชเป็นสามเณรอยู่วัดนางนอง เล่าเรียนพระปริยัติธรรม
เข้าแปลสอบได้ในสนาม ได้เป็นเปรียญดีประโยค พระบาทสมเด็จพระ
รามาธิบดี ศรีสินทรมหาเจษฎาบดินทร์จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรง
พระผนวชทอดขอให้ย้ายมาอยู่ในสำนักแห่งพระองค์ ณวัดบวรนิเวศน
วิหาร เห็นจะโปรดปราณด้วยหัดก่แห่หมในทางคันถธุระ ครั้นมีอายุบริ
บูรณ์ก็พระราชทานอุปสมบท สัมเด็จพระสังฆราชเป็นกรรมวาจาจารย์

(ญ)

แต่เรียนพระปริยัติธรรมต่อไป เข้าแปลสอบได้ในสนามได้อีกห้าประโยค จึงเป็นเปรียญเก้าประโยค เขามีความรู้เสมอกันกับสมเด็จพระสังฆราช ที่ก็จะจึง จึงได้ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะในตำแหน่งคู่กันคือ สมเด็จพระสังฆราชเป็นที่พระอมรโมลี พระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) เป็นที่พระศรีวิสุทธิวงศ์ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว สมเด็จพระสังฆราชลาสิกขาบทออกมาก่อนแต่กรรมนั้นเป็นข้อขึ้นเคืองพระราชหฤทัย ไม่ชอบด้วยพระราชประสงค์ จึงตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งให้กตัมบวชใหม่ ในครั้งนี้พระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) กตัมเป็นกรรมวาจาจารย์ สวดให้แก่สมเด็จพระสังฆราช ความอุปการะต่างมีต่อกันดังนี้ ประกอบกับทั้งความที่เคยอยู่เคยเรียนมาด้วยกัน จึงมีความรักสนิทสนมถ้อยกันตลอดจนถึงชนลูกหลาน พระยาศรีวิสุทธิราชบวชเรียนอยู่ถึงวาระกาลก็ลาสิกขาบทออกมา ตามประเพณีสำนักญุกตบฏ กลับเข้ารับราชการตามตำแหน่งเดิม

แรกพระยาศรีวิสุทธิราชเข้ารับราชการในกรมราชเลขาธิการนั้น ได้รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ ๓๒ บาท ค่อยเดือนขึ้นทีละน้อยเป็นลำดับไป ในระหว่างสามปีได้สูงสุดเป็นเดือนละ ๕๐ บาท ในปีระกา พุทธศักราช ๒๔๒๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นนายจำนกราชกิจห้ามแพรวิเศษในกรมพระอดิศัยน ได้รับพระราชทานเงินเดือนเป็นเดือนละ ๖๐ บาท อีกห้าปีได้เดือนสูงขึ้นเป็นเดือนละ ๘๐ บาท ในปี

(๑)

ชาดพุทธศักราช ๒๔๓๓ นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น
หลวงจำนงนริศ ได้รับพระราชทานเงินเดือนเดือนขึ้น เป็นเดือนละ
๓๐๐ บาท อีกปีหนึ่งเป็น ๓๒๐ บาท ถึงปีโรงพุทธศักราช ๒๔๓๕
ได้เหยียบย่ำขึ้นสู่ตำแหน่ง คือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น
เลขาธิการแห่งองคมนตรีสภา พอถึงขึ้นปีใหม่ในเดือนพฤศจิกายน
พุทธศักราช ๒๔๓๖ ก็ได้เป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร ตำแหน่งเจ้ากรม
พระอาลักษณ์ที่บิดาได้เคยเป็นมา ได้รับพระราชทานเงินเดือนเดือนขึ้น
โดยลำดับ โดยพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตามที่พรรณ
มาก่อนข้างจะพรรณานี้ ด้วยประสงค์เพื่อจะให้เห็นคุณค่าของ
พระยาศรีสุนทรโวหาร ที่อุทิศตัวทอดทนทอศกภายในหน้าที่ราชการขึ้นต่ำ
ตราครุฑมาช้านานด้วยความอดทนเพียงใด จึงได้ขึ้นสู่บันดาศักดิ์ขึ้น
สูง โดยพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมในความจงรักภักดีอันมิได้ทอดเลยนั้น
ต่อแต่นั้นมา พระยาศรีสุนทรโวหารก็ได้แสดงให้เห็นความสามารถ
ในตน ด้วยในปีเมษายนพุทธศักราช ๒๔๓๗ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งรัฐมนตรี
สภาขึ้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหารเป็นเลขา
ราชการแห่งสภานั้น เวลารัฐมนตรีประชุมกันปรึกษากฎหมาย พระยา
ศรีสุนทรโวหารจะรายงานการประชุม รัฐมนตรีทุกคนเมื่อได้ฟังรายงาน
ที่จดขึ้นแล้ว ให้บังเกิดมหัศจรรย์ใจเป็นอันมาก เพราะจดดีเหลือที่จะ
ประมาณ รัฐมนตรีคนไหนพูดว่าอย่างไร เกือบจะจดไว้ได้ทุกคำที่พูด
ไม่มีตกมีหล่นเลย เวลานั้นวิชาศัพท์เดชะยังไม่ขึ้นในเมืองเราขึ้น ที่จด

(๘)

ก็เป็นแต่จดหัวข้อที่พูดเท่านั้น อาศรัยความทรงจำประกอบ เอาไปเรียบเรียงมาได้ดี ที่สุดจนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทอดพระเนตรรายการก็เป็นทีพอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ใคร ๆ ที่ได้เคยจดยางรายการประชุมใด ๆ มาแล้ว จะหาเทียบไม่มีเทียมถึงเลย เป็นผู้เฝ้าตรวจในการจดยางรายการประชุม เคยติดต่อกันจนถึงที่ประชุมเสนาบดีก็ต้องเข้าไปจดเฉพาะหน้าพระที่นั่ง กระทั่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปประเทศในปีกา พุทธศักราช ๒๔๔๐ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ทรงดำรงราชการแผ่นดินต่างพระองค์ มีที่ปรึกษาซึ่งทรงเลือกตัวที่ดำคัมภ์แต่ได้ พระยาศรีภริปริชาก็ยังได้เข้าไปจดยางรายการในเวลาเสด็จออกประชุมปลุ่กษาราชการแผ่นดิน ด้วยความไว้วางพระราชหฤทัย อันนั้นเป็นเกียรติยศอันใหญ่ยิ่งสำหรับพระยาศรีภริปริชา ต่อมาถึงปี ๒๔๔๒ เจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ ได้เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ กราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานให้พระยาศรีภริปริชาเป็นปลัดทูลฉลอง ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ อำนวยตาม แต่มิให้ขาดจากตำแหน่งเดิมไปทีเดียว ให้รับราชการสนองพระเดชพระคุณอยู่ทั้งสองตำแหน่ง รับราชการตำแหน่งปลัดทูลฉลองในกระทรวงเกษตราธิการอยู่ได้สิบเอ็ดปีออกจากหน้าที่ตำแหน่งนั้น คงรับราชการแต่ในตำแหน่งเจ้ากรมพระอาตักษณตำแหน่งเดียว ถึงปี

(๓)

ชวดพุทธศักราช ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รับราชการตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงมรุชากร แต่ในปิ่นเองโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายไปรับราชการตำแหน่งผู้ช่วยราชเลขาธิการ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนบันดาศักดิ์เป็นพระยาศรีภูมิปรีชา ตำแหน่งสมุหพระอักษณ ในปีโรงพุทธศักราช ๒๔๕๙ ได้รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ ๑๓๕๐ บาทเป็นที่สุด

ด้วยอำนาจความเชี่ยวชาญในการงานที่เดชาานุการ มากจน
จึงยังได้โปรดเกล้า ฯ ให้ทำหน้าที่เดชาานุการอันเป็นการจร ในกรรมการ
ต่าง ๆ อีกเป็นหลายอย่าง เป็นต้นว่ากรรมการองคมนตรี ตรวจ
ปลุกษาความถูกต้องเกล้า ฯ ถวาย อันได้ตั้งขึ้นเมื่อปีมเมียพุทธศักราช
๒๔๓๗ ทำอยู่จนเลิกกรรมการนั้น แต่เป็นเดชาานุการ กรรมการจัดการ
สร้างพระบรมรูปทรงม้า กรรมการจัดการสมโภชราชสมบัติครบ ๕๑ ปี
เดือน ๆ อีก ในที่สุดได้เป็นเลขาธิการราชนาวิธสมาคมแห่งกรุงสยาม
ส่วนงานในหน้าที่เจ้ากรมพระอักษณ ก็ได้คิดได้เรียบเรียงสิ่งซึ่ง
เป็นแก่นสารในราชการ ตามกระแสพระบรมราชโองการเป็นหลาย
อย่าง เช่นคิดพระนามเจ้าต่างกรมถวายเป็นหลายพระองค์ มีสมเด็จพระเจ้า
พระเจ้าฟ้างเขอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพนารีรัตนเป็นต้น กับทั้งได้
ร่างประกาศพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกาต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก
เครื่องหมายที่ได้พระราชทานด้วยคุณความดีความชอบในราชการ
นั้นมีมาก ว่าด้วยตำแหน่ง ได้เป็นองคมนตรีทั้งสองรัชกาล ว่าด้วยยศ

(ท)

ในพระราชดำนึกได้ไปนมหาเสวกตรี แล้วเดือนแปบนมหาเสวกโท ในเดือน
ป่า ได้เป็นตั้งแต่นายหมื่นตรี เดือนขึ้นจนถึงนายกองตรี ว่าด้วยเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์ มงกุฎสยามได้รับพระราชทานตั้งแต่นั้น ๕ เดือนขึ้น
ไปจนถึงชนบท ๑ ช้างเผือกก็ตั้งแต่นั้น ๕ เดือนขึ้นไปจนถึงชนบท ๑ จุฬ
จอมเกล้าสุทศิย์ แล้วเดือนแปบนสุทศิย์วิเศษ ได้พานทองเต้าน้ำทอง
กระโถนทองด้วยตามราชประเพณี กับทั้งได้รับพระราชทานรัตนวรา
ภรณ์แด่คราวชีวิตมาอีกด้วย ว่าด้วยเหรียญต่าง ๆ ได้รับพระราชทาน
เหรียญรัตนาภรณ์ จ.ป.ร. ชั้นที่ ๓ เหรียญคู่ดัดมาดาเข็มคิดปวิทยา
เหรียญราชินี เหรียญราชรุจิรัชกาลบัดยบัน ชั้นกำไลทอง เหรียญ
จักรพรรดิมาดา กับทั้งเหรียญที่รฤกซึ่งพระราชทานในคราวพระราชพิธี
ต่าง ๆ ด้วย ว่าด้วยเข็มต่าง ๆ ได้รับพระราชทานเข็มเสด็จประพาส
ยุโรปรักษาพระนครคราวหลัง เข็มพระชนมายุสัมมงคลทอง เข็มพระ
บรมนามาภิไธย จ.ป.ร. ประดับเพชร เข็มข้าหลวงเดิม เข็มพระรูป
สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ชั้นที่ ๒ กับทั้งเข็มไฉวรา
พตด้วย นอกจากนี่ยังได้ของพระราชทาน ซึ่งมีพระบรมรูปพระบรม
นามาภิไธยแต่เครื่องหมายต่าง ๆ อีกหลายอย่าง ดังที่พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน มีได้มาของ
คำ อักษรพระบรมนามาภิไธย จ.ป.ร. แหวนด้ายนาฬิกาพก มีอักษร
พระบรมนามาภิไธย จ.ป.ร. ชั้นที่ ๒ ทั้งแหวนด้ายนาฬิกาพกรูปมังกร
พระราชทานเมื่อการเฉลิมพระชนมพรรษาครบสามรอบปี กับตั้งอื่นอีก

(ฅ)

ยังตั้งซึ่งดมเคจพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ พระราชทานอีก มีแหบด้ายนาฬิกาพระรูปดุกร ๒๕
พระราชทานเมืองารเฉลิมพระชนมพรรษาปีที่ ๕๐ กับจ้เพชรพระบรม
นามาภิไธย ๕.๖. พระราชทานเมื่อได้เดือนบันดาศักดิ์ เปนพระยาสุร
ภริปริชา พระราชทานพระบรมราชวโรภาศให้เข้าเฝ้าทอดออง ฯ ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพร แด่พระราชทานจ้เพชรนั้น
กับทั้งเงินทำขวัญด้วยอีก ๘๐๐ บาท

พระยาสุรภริปริชาตั้งเคหสถานอยู่ยังถนนตาดด คำบถนางแดง
จังหวัดพระนคร มีภรรยาหดวงอันได้แต่งารวิวาหมงคล คือคุณหญิง
พึง แด่ถึงแก่กรรมเตี้ยแต่เมื่อปีเถาะ พุทธศักราช ๒๔๕๘ ในระหว่าง
ที่ครองเรือนมาด้วยกัน เกิดบุตรที่มดวอยู่ในบคณ ๘ คน คือ:—

- ๑ พระยาสุรสุณทรโฆหาร (ผ่น สดัดกษณ)
- ๒ ท่านผู้หญิง (ถวิต) ธรรมศักดิ์มนตรี
- ๓ นาง (ปร่ง) ธรรมศักดิ์มนตรี
- ๔ นาง (ฉวี) บวรวาที
- ๕ หดวงวิจิตรราชมนตรี (เด็ก สดัดกษณ)
- ๖ หดวงสุนทรวาจนา (สุนทร สดัดกษณ)
- ๗ นางสาวศรี สดัดกษณ
- ๘ นายอุดม สดัดกษณ

(ณ)

กับมือขุนรรษาอีก ๓ คน คนหนึ่งชื่อนางนวม เกิดบุตรด้วยกันตามที่
มีตัวอยู่ ๔ คน คือ:—

- ๑ หดวงประกาศมณฑล (แนบ ลำดักษณ)
- ๒ ร่องหุ้มแพร นิตย ลำดักษณ
- ๓ นางเหวี่ยง เข้มขจร
- ๔ นางสาวขวัญ ลำดักษณ

ขุนรรษาชื่อนางชม เกิดบุตรด้วยกันตามที่มัวตัวอยู่ ๒ คน คือ:—

- ๑ พระบริหารตำรวจ (เกื้อ ลำดักษณ)
- ๒ นายแพน ลำดักษณ

ขุนรรษาชื่อนางศุข เกิดบุตรด้วยกัน ๒ คน คือ:—

- ๑ นางสาวจงกล ลำดักษณ
- ๒ นางสาวอุบล ลำดักษณ

พระยาศรีวิชัยปราชญ์ป่วยเป็นโรคภายใน มีอาการเดาะเดาะมา
นาน แต่เป็นคนมีอุปนิสัยไม่ท้อแท้ สู้ดทนทำนุบำรุงราชการมิได้ว่าง
จนกระทั่งป่วยหนักถึงถึงอนิจกรรมในปีมเสงวันที่ ๓ เดือนมีนาคม
พุทธศักราช ๒๔๖๐ อายุได้ ๕๖ ปีมีเศษ เปนที่เสรำไ้ก่ดัดจิตแห่ง
พวงญาติมิตรเปนอันมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยมศพฝังบนแวง
ฟ้า ๒ ชั้น ตั้งฉัตรเบญจา ๔ คัน ถวายพระเพลิง ๓๐ จำปี ๑ ประ
โคมประจักษ์พ กับพระสงฆ์สดุดพระอภิธรรมรับพระราชทานฉัตร
๔ รูป มีกำหนด ๓ วันเปนเกียรติยศ

(ค)

ในที่สุดแห่งประวัติ เห็นสมควรที่จะกล่าวถึงอุปนิสัยใจคอของ พระยาศรีวิภาวดีไว้เสียด้วย สำหรับผู้ที่อยู่ห่างไม่เคยทราบจะได้ทราบ พระยาศรีวิภาวดีเป็นคนมีอุปนิสัยใจคอดี อย่างที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ใจพระ กิริยาจาไมทำให้บาดหมางตาคน วางตนพอควรแก่ฐานะ ชมักเขม้นในการงานไม่เห็นไปเที่ยวเล่นที่ไหน เว้นแต่เพื่อนฝูงจากเขา ไป ชัดไม่ได้ก็ไปบ้างแต่น้อยทีเดียว ไม่พูดเล่นเฮฮาอันเป็นการเหลว ไหลเปล่าจากประโยชน์ จะว่าที่ถูกแท้แล้วเป็นคนพุดน้อยที่สุด ไม่ ทะเลาะวิวาทกับใคร ไม่มีพิษมีสง ดังเกิดเห็นความโกรธไม่ก่อยได้ ใจเที่ยงตรงหมั่นคง มีน้อยสิ่งใดจะไม่กระตือรือร้นจะขวบขวาย เคย ออกมาจากรื่องเงินนั้นไม่สำคัญ ได้เท่าใดก็ใช้เท่านั้น อุปนิสัยเช่นนี้ พึง เทียบกับที่เขาเล่าถึงอุปนิสัยพระยาศรีสุนทรโวหารผู้เป็นบิดา ดูเหมือน จะไม่ผิดกันไกลไปเลย ทางภูมิวิตามที่เขาว่า ดูท่าจะไม่ห่างไกลกัน แยกกันแต่ตอนปลาย คือความรับผิดชอบไปทางภาษามคธ ความรู้ พระยาศรีวิภาวดีหนักไปทางจีนตักวี่ มีถ้อยคำอันได้ประพันธ์พิมพ์ ไว้บ้างในสมุดเล่มนี้เป็นตัวอย่าง คนที่เหมือนบิดาทงอุปนิสัยเดิมนี้ เช่นนี้ ดูก็จะหาได้ยากอยู่แล้ว ยิ่งซ้ำได้รับราชการอย่างเดียวกันกับ บิดา แต่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เหมือนกัน ทูลรัชกาลที่ได้รับราชการมาถึงสองต่อ ดูเป็นมหัศจรรย์ อย่างยิ่ง ในความซื่อตรงจงรัก หนักแน่นภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวซึ่งมีอยู่ในตัวพระยาศรีวิภาวดีเพียงไรไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง

(ค)

แล้ว ถึงจะพรรณาไปดึกเท่าใด ก็ไม่มีน้ำหนักเท่าพระราชหัตถเลขา
ซึ่งพระราชทานถึงพระยาศรีสุนทรโวหารผู้เป็นบุตร อันเป็นพยานอย่าง
สำคัญที่สุด ซึ่งได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์สำเนา
ประกาศเกียรติคุณไว้ในสมุดเล่มนี้ด้วยแล้ว

รูป ชีวติ มจฺจนา

นาม โคตม ชีวติ ฯ

รูปเราย่อมเหตุดม มตายตาย กัด

นามโคตรย่อมมีตตาย เด่น

ภาติคพุทธิบาย บ่งอยู่ ณ

นามโคตรย่อมมีหม่น แม่นด้วยทาด ฯ

ตำนานกองทัพเรือของกรุงสยาม

คำนำ

เรื่องข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปนี้ คงมีผู้สงสัยเห็นว่าข้าพเจ้าเป็นแต่กระดชาข้าราชการฝ่ายพลเรือน และทั้งตัวข้าพเจ้าเองก็รับราชการอยู่ในฝ่ายพลเรือน ในอันจึงหาญเข้ามาเรียบเรียงเรื่องกองทัพเรือซึ่งเป็นวิชาฝ่ายทหารแท้ ข้าพเจ้าจึงขอกล่าวไว้เสียให้ทราบทั่ว เพราะข้าพเจ้าได้ตัดสินใจเด็ดขาดแล้วว่าในเรื่องกองทัพเรือของกรุงสยามนี้จะแบ่งออกได้เป็นสองภาค คือภาคหนึ่งเป็นกองทัพอย่างโบราณ แต่อีกภาคหนึ่งเป็นกองทัพอย่างปัจจุบัน เรื่องที่ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงในเฉพาะแต่ภาคที่หนึ่ง ส่วนภาคที่สองเรื่องกองทัพเรือปัจจุบันได้มีท่านทมิษฐนพรีชาได้เรียบเรียงมาลงไว้บ้าง แต่หวังว่าคงมีท่านผู้เรียบเรียงมาลงอีกต่อ ๆ ไป

อนึ่งการที่ข้าพเจ้าจะเรียบเรียงเรื่องนี้ ก็เพียงจะเก็บข้อความที่กล่าวถึงกองทัพเรือของกรุงสยามซึ่งมีปรากฏอยู่ในที่ต่าง ๆ มีในพระราชพงศาวดารเป็นต้น เฉพาะที่ข้าพเจ้าได้รู้ได้เห็นมารวมไว้ให้อยู่ในที่แห่งเดียวกัน อีกประการหนึ่งเพื่อจะยั่วใจท่านนักโบราณคดีทั้งหลาย ให้ท่านขยายความรู้ของท่านที่เกินกว่าความรู้ของข้าพเจ้าออกมาเพิ่มเติม เพื่อเป็นถาวรประโยชน์สำหรับชาติไทยสืบไป

เมื่อท่านผู้อ่านได้ทราบความประสงค์ของข้าพเจ้าดังนี้แล้ว จะเห็นว่าไม่เป็นการเสียอรรถประโยชน์นัก ก็คงเบาใจตามความสันเที๊ยะที่ได้แล้ว ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงเนื้อเรื่องต่อไป

การศึกสงครามที่ได้กระทำกันมาแต่โบราณสมัย กองทัพเรือหาใช่เป็นสำคัญเหมือนในสมัยนี้ไม่ เพราะเหตุว่าในเวลานั้นเรือที่จะไปได้ต้องอาศัยกำลังคน คือแจวหรือพายหรือฉกรรไชยง เรือที่จะออกทะเลได้ก็เป็เรือใบต้องลัดแล่นแต่ลม หาไปได้ดังใจเหมือนเรือที่เดินด้วยเครื่องจักรเหมือนปัจจุบันนี้ไม่ เมื่อการเดินทางไม่สะดวกอยู่ดังนี้แล้ว การสื่อสารทางพระราชไมตรีก็ดี การตั้งรกรากกันในทางค้าขายก็ดี หาใครได้มีเกี่ยวข้องกับพวกันระหว่างประเทศต่อประเทศที่มหึมาหลวงคนกลางอย่างทุกวันนี้ไม่ จะมีต่อกันบ้างก็แต่บางครั้งบางคราว เมื่อต่างประเทศต่างห่างเหินกันอยู่ดังนี้ โอกาสที่จะกระทบกระเทือนกันก็มีน้อยคราว การที่จะคิดแผ่ราชอาณาจักรด้วยกองทัพเรือข้ามทะเลหลวงไปกระทำศึกกับประเทศอื่นนั้น ก็มีเหตุขัดข้องอยู่หลายประการ ที่เป็นสำคัญก็คือ (๑) ต้องลัดแล่นแต่ลม เมื่อเป็นเช่นนั้นความคาดหมายที่กำหนดว่ากองทัพเรือจะไปถึงที่ประสงค์ได้เมื่อใดนั้น ก็ไม่เป็นแน่นอนได้ ถ้าถูกเวลาขัดลม อาจคาดเวลากำหนดไปตั้งเดือนก็ได้ (๒) ในระหว่างทางประกอบด้วยอันตรายมีคลื่นแถมเป็นคัน เมื่อลัดอันตรายเข้าแล้ว กองทัพเรืออาจกระจัดพัดกระจายกันไปหมด หรือถึงแก่อับปางลงบ้างด้วย (๓) การที่จะดำเียงดัดเบียงอาหารส่งกันก็ลำบากไม่น้อย เพราะกำหนดเวลา

ตำนานทัพเรือไทย

๓

เป็นแน่ไม่ได้ แต่ประกอบด้วยอันตรายเช่นเดียวกัน (๔) ข้อที่สุดเมื่อรบชนะแล้ว ก็หาสามารถจะรักษาไว้ให้คงอยู่ในอำนาจได้ไม่ ถ้ายังเป็นประเทศที่ตั้งอยู่บนฝั่งเช่นประเทศสยามนี้ แต่เมื่อประเทศต่อประเทศที่มณฑลเดหวงคั่นกลางไม่มีโอกาสจะกระทบกระเทือนกัน อันเป็นเหตุจำเป็นมาบังคับให้ถึงซึ่งยุทธนาการต่อกันดังนี้แล้ว ความคุ้นเคยแต่ชำนาญชำนาญแก่การใช้เรือสำหรับเดินในท้องพระมหาสมุทรก็หาเห็นมาก เมื่อเห็นความขัดข้องดังกล่าวมาแล้วก็ยิ่งบริบูรณ์ขึ้น การที่คิดจะแผ่พระราชอาณาเขตข้ามทเลเดหวงไปจึงเป็นอันต้องงดไว้คิดเห็นปราบปรามประเทศที่ใกล้เคียงมีอาณาเขตติดต่อกันทางบกเสียให้เสร็จสิ้นก่อน

อนึ่งชาวประเทศสยามเป็นชาวที่นับถือพระพุทธศาสนา ด้วยความเลื่อมใสในพระบรมพุทโธวาท นับตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินลงมา เพราะฉะนั้นจึงมิได้มีการแผ่พระราชอาณาเขตด้วยใช้อำนาจแต่กำลังโดยห้ามอันชอบธรรมมิได้ การที่ประเทศสยามต้องกระทำศึกสงครามมากก็ด้วยเหตุเหล่านี้ คือ (๑) ประเทศอื่นยกมาเบียดเบียนพระราชอาณาเขต จึงต้องกระทำสงครามเพื่อป้องกันแด่รักษาพระราชอาณาจักร (๒) กระทำสงครามเพื่อตอบแทนประเทศที่มาเบียดเบียนก่อนเพื่อให้ยำเกรงพระเดชานุภาพ จะได้ไม่มาเบียดเบียนต่อไป (๓) เพราะช่วยระงับความเดือดร้อนซึ่งเมืองน้อยถูกเมืองใหญ่เบียดเบียนแตกช้ำโดยไม่ชอบธรรม แต่มหาขอเอาพระเดชานุภาพเป็นที่พึ่งเพื่อเป็นที่ยึดมั่นด้วยยุติธรรม (๔) ปราบปรามหัวเมืองที่เป็นข้าขอบขัณฑสีมา

แต่เป็นชนบทแห่งเมืองหรือเขาใจออกหาก เพราะฉะนั้นการที่ประเทศ
สยามกระทำศึกสงครามมากแต่ประเทศที่ใกล้เคียงมีอาณาเขตติดต่อกัน
ในทางบก เพราะเกิดขึ้นด้วยมฤตยูอย่างใดอย่างหนึ่งดังได้กล่าว
มาแล้วข้างต้น

แต่อย่างไรก็ดี กองทัพเรือย่อมมีประโยชน์ในทางช่วยอุดหนุนเป็น
กำลังแก่กองทัพบกอยู่ส่วนหนึ่ง เพราะเรือเป็นพาหนะที่พาคนและเครื่อง
ศาสตราวุธเสบียงอาหารไปได้ตามสะดวก ๆ แลอาจพาปืนใหญ่กว่าที่
จะพาไปทางบกได้ไปได้ง่ายกว่าทางบกด้วย เพราะฉะนั้นกองทัพเรือ
จึงเป็นประโยชน์อุดหนุนกองทัพบกได้ด้วยประการต่าง ๆ คือ (๑) ภู
คัมภีร์มียูโกดฝั่งหน้าซึ่งกองทัพเรือเข้าถึง กองทัพเรือก็เข้าช่วยค
ระหนาบข้าศึกให้ถึงแก่พราไชยได้ (๒) ถ้าสมรภูมียูห่างไกลจาก
ฝั่งพื้นกำลังอาวุธปืนเรือแล้ว กองทัพเรือก็ยกขึ้นบกเข้าสมทบกองทัพ
บกเป็นกำลังเพิ่มขึ้นอีก (๓) การดำเคียงเสบียงอาหาร ถ้ามีทาง
พดทกองทัพเรือไปถึงได้แล้ว เป็นการสะดวกกว่าดำเคียงทางบกเป็น
อันมาก (๔) ถึงแม้กองทัพเรือจะเข้าไม่ถึงสมรภูมิดี แต่ถ้าเข้า
ไปใกล้ได้เพียงใด ก็เป็นประโยชน์แก่การบรรทุกทหาร ศาสตราวุ
ธเสบียง แลทัพสัมภาระทั้งปวงไปส่ง แบ่งความลำบากในการที่พา
ไปทางบกได้เพียงนั้น เพราะฉะนั้นบรรดาหาประเทศเช่นกรุงสยาม
เป็นต้น จึงต้องมีพร้อมทั้งกองทัพบกกองทัพเรือ

ส่วนกองทัพเรือนี้มีสองประเภท คือกองทัพเรือสำหรับทาง
ฝ่ายเหนือที่ไม่ได้ออกทะเล ไซ้เรือพาย เรือแจว แลเรือกรรเชียง

ประเภทหนึ่ง กองทัพเรือชายทะเล มีเรือใหญ่เช่นเรือดำเกาเรือกำปั่น
ใช้ใบเพิ่มกำลังคนขึ้น แต่ก็คงใช้เรือรบสำหรับฝ่ายเหนือเข้าสมทบด้วย
เรือรบเหล่านี้เมื่อจะกระทำศึกกับหัวเมืองชายทะเล ถ้าเป็นทางใกล้ก็ยก
กองทัพเรือออกไปจากกรุงทีเดียวได้ ถ้าเป็นหนทางไกลก็เกณฑ์ทัพ
เรือหัวเมืองที่เป็นเมืองชายทะเลด้วยกันบ้าง บางทียกทัพบกไปตั้งต่อ
เรือรบเขาในที่ใกล้ ๆ บ้าง

สมัยกรุงเก่า

กรุงสยามได้มีพร้อมทั้งกองทัพบกกองทัพเรือตั้งถาวรมาขึ้น จึง
มีปรากฏในพระราชพงศาวดารเมื่อแรกตั้งกรุงพระนครศรีอยุธยาว่ามี
หัวเมืองชายทะเลเป็นเมืองขึ้น คือมะดากา เมืองชะวา เมืองตะนาวศรี
เมืองนครศรีธรรมราช เมืองทวาย เมืองเมาะตะมะ เมืองสงขลา
เมืองจันทบูร ที่จริงเมืองเหล่านี้นอกจากเมืองมะดากา เมืองชะวา
ก็เป็นแต่เมืองชายทะเลหาถึงต้องข้ามทะเลหลวงไม่ แต่เพราะเหตุขัดข้อง
ตั้งถาวรมาแต่เดิม จึงรักษาไว้ได้บ้างไม่ได้บ้าง หัวเมืองที่มีทางเดิน
กองทัพบกได้สะดวก เช่นเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมือง
จันทบูรก็รักษาไว้ได้ หัวเมืองที่กันดารทางบก เช่นเมืองมะดากา
เมืองตะนาวศรี เมืองทวาย แลเมืองเมาะตะมะเหล่านี้ ยากที่จะ
รักษาไว้ได้ ตั้งเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าเมืองทวายส่งวามิภักดิ์มาขึ้น
กรุงสยาม พระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จ

ออกไปเมืองทวาย เพื่อจะดูแบบค้ายเจ้าเมืองทวายว่าจะสู้จริตหรือจะ
 คิดประการใด ครั้นเมื่อได้ทรงพิจารณาการท่งปวงแล้ว ทรงเห็น
 ว่าจะรักษาเมืองทวายไว้ไม่ได้ จึงได้ทรงพระราชดำริห์จะกวาดครอบ
 คริวอพยพแล้วรอกำแพงเมืองทวายเสีย หากพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัววังหลวงทรงพระราชดำริห์จะเอาไว้เป็นสัณฐานกระทำแก่เมืองพม่า
 ต่อไปจึงงดไว้ แต่ได้ทรงสร้างเสียก็มี เช่นเมื่อครั้งรัชกาลพระเจ้า
 กรุงธนบุรี เมื่อพระยาราชเศรษฐีญวนช่องส้มคนยกเข้ามาตีเมือง
 พุทโธมาศคืน ภายหลังพระยาราชเศรษฐีผู้ที่พระเจ้ากรุงธนบุรีตั้งไว้
 กัดบดเคี้ยวได้ แล้วมีใบบอกเข้ามา พระเจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งว่า
 เมืองพุทโธมาศอยู่ต่อเขตมณฑลจะรักษาไว้ยาก ให้ทิ้งเมืองเสียเถิด
 พระยาราชเศรษฐีจึงกวาดครอบคริวชาวเมืองเด็กกองทัพเข้ามา ทิ้ง
 เมืองพุทโธมาศให้ร้างเสียดังนี้ แต่เมืองมะดากานันจะได้ออกหากจาก
 กรุงสยามแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ว่าเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถ เมื่อพระพุทธศักราช ๑๙๘๔ (จุลศักราช ๙๐๓
 ปีกะกาศี) ได้ยกทัพไปกระทำต่อเมืองมะดากาครั้งหนึ่ง ในครั้ง
 นั้นน่าจะได้แต่งกองทัพเรืออย่างเข้มแข็ง แต่มีความเสียใจที่ในพระราช
 พงศาวดารมิได้กล่าวพิศดารยิ่งไปกว่าคำว่า “ศักราช ๙๐๓ ปีกะ
 ศีศก แต่งทัพไปเอาเมืองมะดากา” เท่านั้น ต่อมาจะได้้ออกหาก
 ไปเมื่อใดอีกไม่ปรากฏ ส่วนเมืองชะวานัน น่าจะเป็นแค่เมืองตั้งราช
 บรรณาการมาถวายความเคารพเท่านั้น จึงสันนิษฐานว่าเมืองมะดากา
 กับเมืองชะวานันคงจะได้มาอ่อนน้อมแต่ในเวลาที่กรุงสยามกำลังมีอำนาจ

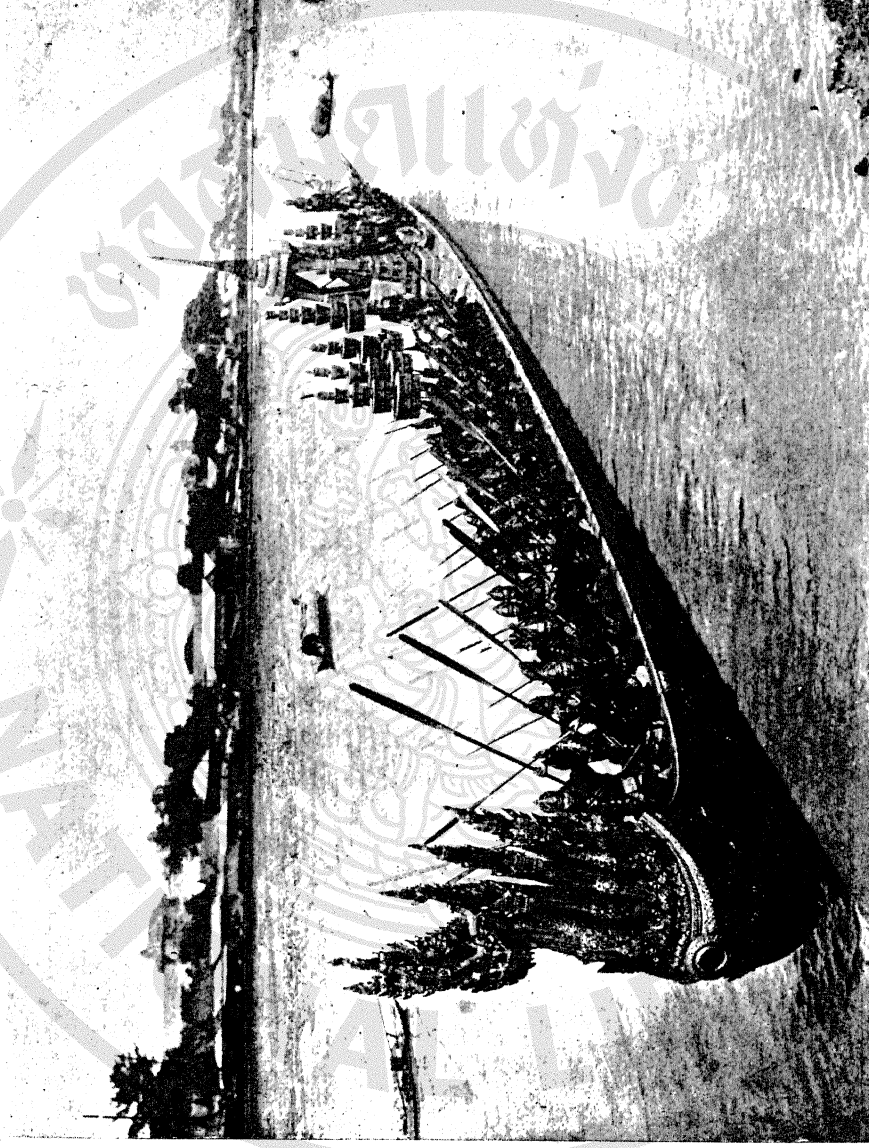
แม้พระราชอาณาเขตออกไป แล้วยังคงไม่ได้พยายามที่จะรักษาไว้ให้เป็น
ข้าขอบขัณฑสีมา เพราะณนั้นเมื่อเมืองทั้งสี่ของข้าตราขบรรณาการก็
เดียง ๆ เสีย จึงหาได้มีข้อความกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารไม่
ส่วนเมืองตะนาวศรี เมืองทวาย แลเมืองเมะตะมะนั้นได้กระทำการ
ปราบปรามกันมาหลายครั้ง เพราะเมืองเหล่านี้อยู่ใกล้ข้างประเทศ
รามัญ ในเวลาที่ประเทศรามัญมีอำนาจ ประเทศรามัญก็ปกครอง
มา ครั้นเมื่อประเทศรามัญเสื่อมอำนาจลง ประเทศพม่ามีอำนาจเอา
ประเทศรามัญเข้าไว้ในปกครองได้ ประเทศพม่าก็ปกครองหัวเมือง
เหล่านี้ต่อมา เมื่อประเทศรามัญแต่ประเทศพม่าเป็นข้าศึกกันกับประเทศ
สยามอยู่แล้ว ก็ต้องกระทำการปราบปรามหัวเมืองเหล่านี้ตลอดมาจน
ถึงกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ในที่สุดก็รักษาไว้ไม่ได้ เพราะกันดารโดย
ทางบกดังกล่าวมาแล้ว

กองทัพรื้อที่ว่าเป็นกำลังแก่กองทัพบกอย่างไรนั้น จะเห็นได้ดัง
จะกล่าวต่อไปนี้

ในแผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาที่ ๒ ได้ตั้งยกกองทัพขึ้นไปปราบ
เมืองขรเดียง ในพระราชพงศาวดารมีความแต่เพียงว่า “ศักราช ๘๑๘
ปีชวดอัฐศก ได้ตั้งไปเมืองขรเดียง” เท่านั้น แต่ไปได้ความในโคลง
ยวนพ่ายพิศดารออกไปว่า สมเด็จพระอินทราชาได้ยกกองทัพบกกอง
ทัพรื้อไปตีเมืองขรเดียงสองครั้ง ครั้งแรกคือเมื่อครั้งหมื่นนคร (ท้าว
บุญเรือง) เจ้าเมืองขรเดียงที่พระเจ้าเชียงใหม่ส่งอาญาเขียนแดงออก
เดียงนั้น ไปยุเจ้าเมืองน่านเจ้าเมืองแพร่ให้มาตีเมืองขรเดียง แต่ยุ

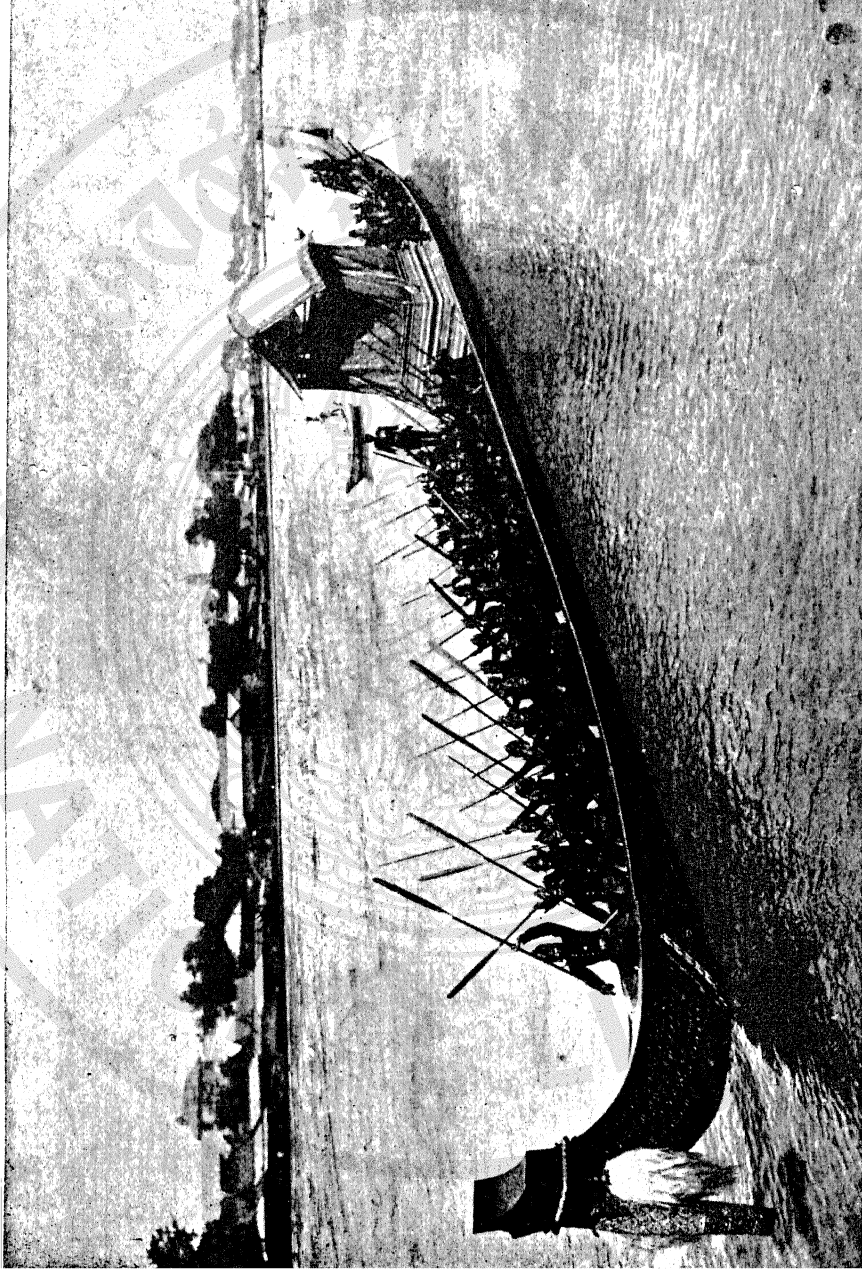
หมื่นนครเจ้าเมืองขรเดียงว่าพระเจ้านครเข็ญใหม่ให้เมื่อน่านเมืองแพร์ไปคบคิดกับไทยชอกของทัพมาคี่เมืองขรเดียง เจ้าเมืองขรเดียงไม่เชื่อจึงพาตัวท้าวบุญเรืองไปเมืองเข็ญใหม่ ขอให้พระเจ้านครเข็ญใหม่พิจารณา พระเจ้านครเข็ญใหม่เอาตัวท้าวบุญเรืองจำไว้ นางเมืองภรรยาท้าวบุญเรืองคิดกับพินมโนราชสุริยวงศ์ผู้เป็นน้ำคังแขงเมืองค่อเมืองเข็ญใหม่ แล้วให้หมื่นลาวภานุมาชอกของทัพกรุงพระมหานครศรีอยุธยาขึ้นไปช่วย สมเด็จพระอินทราชายกกองทัพบกกองทัพเรือขึ้นไปช่วย ชนงกองทัพเมืองแพร์เมื่อน่านแล้วคังให้พินมโนราชสุริยวงศ์เป็นเจ้าเมืองขรเดียง แด่ครั้งหลังเมื่อเจ้าเมืองขรเดียงกลับจากเข็ญใหม่มาถึงเมืองขรเดียง พินมโนราชสุริยวงศ์แต่ท้าวพระยาตาดที่สมเด็จพระอินทราชาคังแต่งไว้คับเข้าด้วยเจ้าเมืองขรเดียง คังแขงเมืองค่อกรุงพระมหานครศรีอยุธยา สมเด็จพระอินทราชายกกองทัพบกทัพเรือขึ้นไปปราบปรามอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งหลังนี้ได้ความชัดเจนว่า หมื่นมหาพิชัยเป็นนายทัพเรือกองหน้า ชุนอินทเป็นนายกองทัพนำทำการสำรวจทางไปด้วย สมเด็จพระอินทราชาเสด็จเป็นทัพหลวง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเป็นทัพหนุนยกทัพขึ้นไปโดยชลมารคทางด่านแม่น้ำน่าน ไปยกขึ้นบกที่ท่าสะพานพรวน

ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อพระพุทธศักราช ๒๐๗๕ (จุลศักราช ๙๙๔ ปีมะโรงจตุศก) โปรดให้เกณฑ์กองทัพบกทัพเรือไปตีเมืองตเวก ครีให้พระยาพะเยาเป็นแม่ทัพเรือ พระศรีโชติภักเป็นกองหน้า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จยกทัพหลวงไปถึง

เรือพระที่นั่ง “อนันตนาคราช”

(ผ.ท.ผ.)

เรือพระที่นั่งมอญ “อเนกขัตถ์ทุ่ง”

(ผ.ท.บ.)

เมืองดงแวก กองทัพเรือไปทางปากน้ำพุทไธมาศเข้าคลองเชิงกระชุม แต่หาได้รบกันไม่ เพราะพระยาตมออกมาก่ออันน้อมเดี่ย

เมื่อพุทธศักราช ๒๐๗๙ (จุลศักราช ๙๙๙ ปีวอกอัฐศก) ที่กรุง ได้ทราบข่าวว่านักพระสัตถาไปเอากองทัพญวนมารบเมืองดงแวก เดี่ย บิดานักพระสุทันนักพระสุโท จึงโปรดให้นักพระสุทันซึ่งทรงเลี้ยงไว้ เปนพระราชบุตรบุญธรรม แดให้ครองเมืองสุวรรณโคตมเป็นแม่ทัพ บก ให้พระยาพะเยาเป็นแม่ทัพเรือไปตีเอาเมืองดงแวกคืน ครั้นนั้นมณฑล กองทัพเรือไปไม่ทันทัพบก ๆ ใกล้เคียงเมืองดงแวก พระยารามลักษณ ยกเข้าตีทัพญวนแตกเขมร ทัพพระยารามลักษณแตกมาประทะทัพใหญ่ เดี่ยพระองค์สุวรรณโคตมกับคอซาง

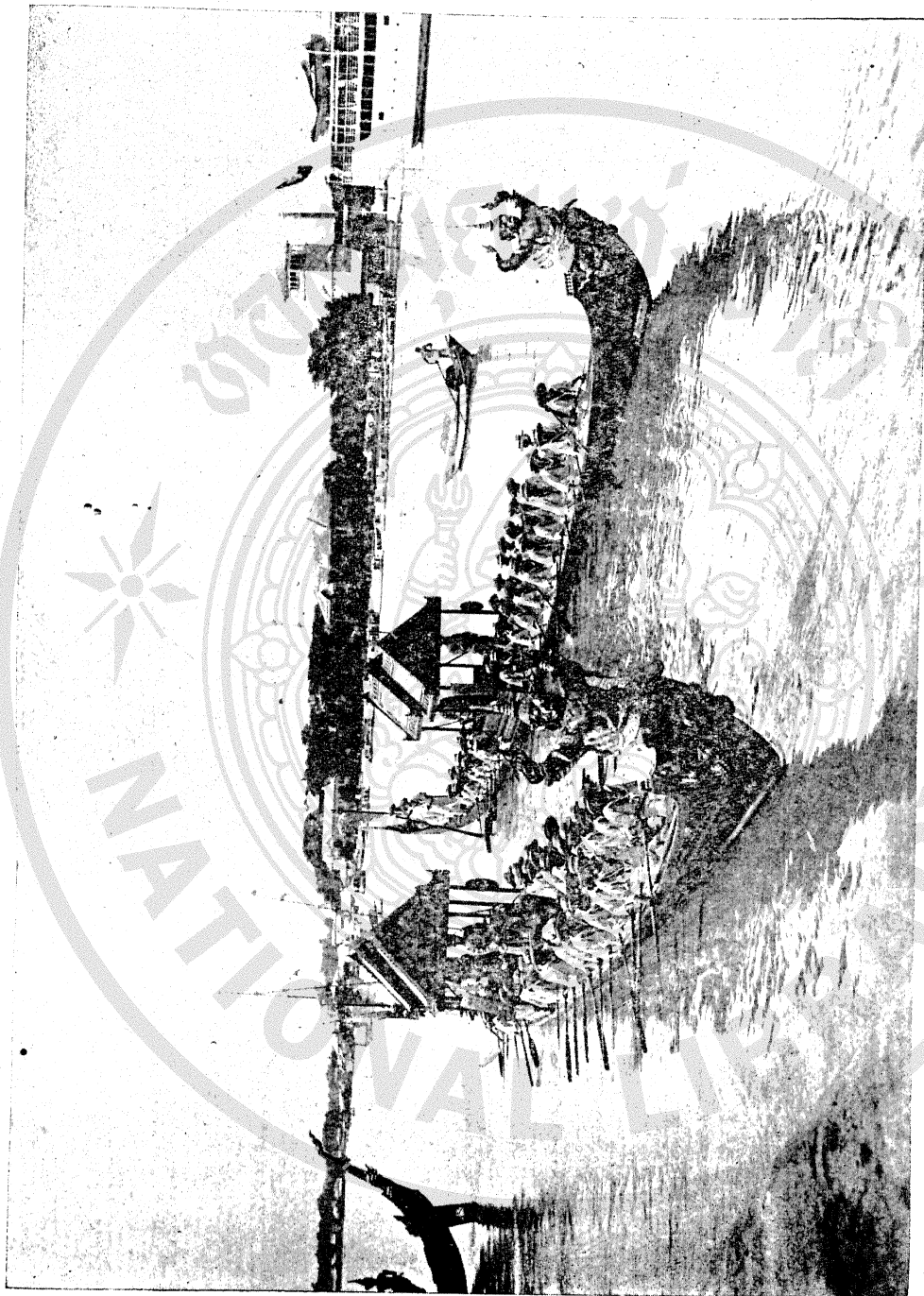
พระพุทธศักราช ๒๐๘๖ (จุลศักราช ๙๐๕ ปีเถาะเบญจศก) เมือง หงสาวดียกทัพมาตีตีพระนคร จึงโปรดให้จัดกองทัพออกตั้งรับ ครั้น นั้นพระมหานาควัดภูเขาทองลี้กออกมาอาศัยค่ายกันทัพเรือตั้งแต่วัด ภูเขาทองลงมาจนวัดป่าพลู แล้วชุดคนนอกค่ายกันทัพเรือ จึงเรียกญ นนว่าคตของมหานาค

เมื่อพระสุริโยทัยสิ้นพระชนม์เห็นคอซางแล้ว สัมเด็จพระมหา จักรพรรดิทรงพระราชดำริให้เอาปืนใหญ่ต่างค่ายเข้าศึก จึงให้เชิญ ปืนนารายณ์ตั้งหารลงลำธารน้อยขึ้นไปทางบ้านป้อมแล้วก็ยิงไป กระสุน ไปตกตงใกล้วัดป่าพลูพระเจ้าหงสาวดี จนพระเจ้าหงสาวดีต้องเลิก ค่ายหวดลงจากบ้านกุ่มคองไปตั้งที่พุทไธ

ต่อมาพระเจ้าหงสาวดีแต่งกองทัพเข้าปล้นพระนคร พระเจ้าหงสาวดีทรงช้างมาหยุดอยู่ที่วัดสามพิหาร พระยารามให้เอาปืนนารายณ์ตั้งหารลงดำเินไว้รักแม่นางไอ้หนึ่งค่ายข้าศึก ปืนถนัดยิงดำเินจมลง กระสุนปืนไปถนัดถึงโพธิ์ขาดคกตงใกล้ช้างพระที่นั่งพระเจ้าหงสาวดี ในถนัดตอนนั้นจริงก็ไม่ใช่ท้าวเวสสุทวาร แต่ที่นำมากล่าวไว้เพื่อให้เห็นว่า ฝ่ายกรุงไม่ประมาณคอกองทัพเรือของข้าศึก มหานครจึงตั้งออกมารบดำเินค่ายกันทัพเรือ แต่ได้เอาเรือดำเินบรรทุกันปืนใหญ่ยิงค่ายข้าศึก ซึ่งนับว่าเรือได้เป็นประโยชน์แก่การรักษามันเมืองอยู่ด้วย

ในแผ่นดินสมเด็จพระธรรมราชาธิราชที่ ๓ (พระมหาธรรมราชา) เมื่อพระพุทธศักราช ๒๓๐๒ (จุลศักราช ๙๒๑ ปีมะแมเอกศก) พระยาตากยกทัพเรือมาตั้งในปากน้ำพระประแดง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้เมืองยศไตรราชธานีเป็นนายกองคุมทหารลงเรือไต่ยกไปถึงเมืองนนทบุรี พบกับเรือข้าศึกได้เขารบกัน ท้าวหัวดวงพ่ายแพ้แก่ข้าศึก พระยาตากจึงยกทัพขึ้นมาตีพระนคร แลยกทัพเรือจะเข้ามาปล้นตำบลนายค่าย ฝ่ายในกรุงยิงปืนใหญ่ป้อนนายค่ายออกไปต้องพลข้าศึกตายมาก แลจัดทัพเรือออกไปยอข้าศึก ๆ เห็นจะเอาพระนครไม่ได้ก็เลิกทัพไป

พระพุทธศักราช ๒๓๐๔ (จุลศักราช ๙๒๓ ปีระกาตรีศก) ครั้งพระยาจันจันตุอุปแต่งดำเินหนีจากพระนคร สมเด็จพระนเรศวรทรงทราบก็ยกทัพเรือตาม ตรัสให้เรือประตู่เรือกันแตรเรือท้าวพระยา

เรือกระบวนเปิดทอง “ครูหินเหาะ; ครูบะว้าไกรจกร” (ผ.ท.ป.)

ทั้งหลายเข้าล้อมล้อมเอาพระยาจันจันดู ได้รับพุงกันเป็นสามารจนไปถึงเมืองธนบุรี ลำเนาออกพ้นปากน้ำตกตึกได้ก็เสด็จกลับคืนพระนคร

เมื่อพระพุทธศักราช ๒๓๑๐ (จุลศักราช ๙๕๙ ปีเถาะนพศก) พระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพบกทัพเรือมาทางเมืองกำแพงเพชร แด่พระยาพิชัยยกทัพเรือมาทางกาญจนบุรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครุฑให้พระยาจักรีศรีอโศกยกทัพมาทางเมืองทวาย ให้พระยาพระคลังเป็นยกบัตร ยกไปทางเมืองสุพรรณ ได้รับกับกองทัพพระยาพิชัย พระยาพิชัยเด็กถอยไปตั้งอยู่ที่เขาพระยาเม่น

ฝ่ายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชต้องพระองค์เสด็จยกทัพเรือไปขึ้นบกที่เมืองวิเศษไชยชาญ จัดให้พระยาสุโขทัยเป็นนายกองยกไปตีทัพพระยาพิชัยแตกหนีไปแล้ว เสด็จกลับคืนพระนคร

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ยังไม่รู้ว่าทัพพระยาพิชัยแตกไปแล้ว ก็ยกทัพบกทัพเรือลงมาถึงเมืองไชยนาท ให้ทัพหน้ามาตั้งที่บางพุทราบางเกยหน้า สมเด็จพระนเรศวรกับพระอนุชาเสด็จยกทัพบกทัพเรือขึ้นไปตั้งที่ตำบลชะโด ครั้นให้กองทัพเข้าตีทัพหน้าพระเจ้าเชียงใหม่แตกหนีไปถึงค่ายใหญ่ พระเจ้าเชียงใหม่รู้ว่าทัพพระยาพิชัยแตกไปแล้ว ก็เลิกทัพถอยไป

พระพุทธศักราช ๒๓๑๓ (จุลศักราช ๙๖๐ ปีมะโรงสัมฤทธิ์ศก) พระเจ้าหงสาวดีให้ข้าหลวงตามนายมากำกับทัพพระเจ้าเชียงใหม่ ให้ยกมาตีพระนครศรีอยุธยา พระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกทัพบกทัพเรือมาตั้งชุมพลณเมืองนครสวรรค์ แล้วถ่วงมาตั้งค่ายมั่นตำบลสระเกษ สมเด็จพระ

พระนเรศวรกับสมเด็จพระอนุชาเสด็จโดยขบวนมหาราชขึ้นรบกับทัพพม่าของ
ข้าศึกที่ด่านพม่าเข้ากรุงหงษ์ รบกับกองทัพข้าศึกที่ปากโมกน้อยครั้ง
หนึ่ง ในครั้งเดียวกันในเรือรบเรือได้ชนไปต้องข้าศึกตายมาก จน
ข้าศึกพ่ายไป

พระพุทธศักราช ๒๓๓๒ (จุลศักราช ๙๙๓ ปีมะเส็งเอกศก) พระ
เจ้าหงษาวดียกทัพมาประชิดพระนคร สมเด็จพระนเรศวร
กับพระอนุชาเสด็จยกกองทัพเรือขึ้นไปไว้กับกองทัพมหาอุปราช
หงษาวดีที่ตำบลชายเคือง ครั้นนั้นในเรือรบขึ้นไปต้องข้าศึก
ตายมาก แต่ได้เอาปืนพระมหากษัตริย์ราชได้ดำเินขึ้นไปยิงค่าย
พระเจ้าหงษาวดีที่ชนอนปากคู พระเจ้าหงษาวดีต้องเลิกทัพไปตั้งที่
ปากโมกใหญ่ สมเด็จพระนเรศวรกับพระอนุชายกทัพเรือขึ้นไปตั้งที่
พระเจ้าหงษาวดีตั้งปากโมกใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ครั้นนั้นเรือพระที่นั่ง
สมเด็จพระนเรศวรต้องปืนข้าศึกตาย

ในแผ่นดินสมเด็จพระธรรมราชาที่ ๒ (พระนเรศวรมหาราช) เมื่อ
พระพุทธศักราช ๓๑๒๒ (จุลศักราช ๙๘๓ ปีเถาะเอกศก) พระเจ้า
หงษาวดีได้ทราบข่าวว่ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาผดัดแผ่นดิน จึงให้
มหาอุปราชยกทัพมา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จยก
ทัพเรือไปขึ้นรบที่ปากโมก ได้รับกับพระมหาอุปราชหงษาวดีถึงยุทธ
หัตถี พระมหาอุปราชขาดคอช้าง

เมื่อพระมหาอุปราชขาดคอช้างกองทัพมอญแตกไปแล้ว สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวโปรดให้พระยาจักรีไปตีเมืองตะนาวศรี ให้พระยาพระคลัง

ตำนานทัพเรือไทย

๑๓

ไปตีเมืองทวาย เมื่อพระยาจักรีได้เมืองตะนาวศรีแล้วจัดให้หัตถเทพ
อรชุนเป็นนายกองทัพเรือยกไปช่วยตีเมืองทวายทางทะเล ได้รับกับกอง
ทัพเรือส้มิงอุบากอง ส้มิงพระตะบะ ซึ่งกรุงหงสาวดีให้มาช่วยเมือง
ทวายแต่เมืองตะนาวศรีในท้องทะเลที่บ้านการบ่อแดนเมืองทวาย กำจัด
รบตีพันกันอยู่ ฝ่ายพระพิชัยสงคราม พระรามกำแหงแม่กองทัพ
เรือ ซึ่งพระยาพระคลังให้ยกไปช่วยพระยาจักรีมาถึง เข้าช่วยรบ
กระหนาบกองทัพมอญแตกกระจัดกระจายไป

พระพุทธศักราช ๑๑๒๖ (จุลศักราช ๙๔๕ ปีมะแมเบญจศก) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ยกทัพบกทัพเรือไปตีกรุงกัมพูชา ครั้น
ทัพหลวงเสร็จโดยฉดตมารศ ให้เกณฑ์ทัพเรือเมืองปากใต้ให้พระยา
เพชรบุรีเป็นแม่ทัพไปตีเมืองป่าดักทัพหนึ่ง ให้พระยาราชบังธรเป็น
แม่ทัพคุมกองทัพอาสาจามแฉกกองทัพเมืองจันทบุรีเข้าตีทางปากน้ำ
พุทไธมาศทัพหนึ่ง เมื่อทัพเรือของพระยาราชบังธรตีเมืองพุทไธมาศ
ได้แล้วยกมาณปากกระดัง ได้รับกับทัพเรือฝ่ายเขมรของพระยาภิมุข
วงศ์ ฝ่ายกองทัพพระยาเพชรบุรีเข้าตีเมืองป่าดัก ได้รับกับทัพเรือ
ฝ่ายเขมรของพระยาวงศ์อิราษ ๆ แยกแล้ว พระยาเพชรบุรียกมา
ณปากน้ำกระดัง เข้าช่วยตีกระหนาบกองทัพพระยาภิมุขวงศ์แตกไป
แล้ว กองทัพทั้งสองเข้าบรรจบกันไปได้เมืองจัตุมุขแล้วยกขึ้นไป
บรรจบกองทัพหลวงที่เมืองตแวก

พระพุทธศักราช ๒๓๓๓ (จุลศักราช ๙๕๐ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก)
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์เสด็จกรีธาทัพบกทัพเรือไปตีเมือง

หงสาวดี กองทัพหลวงเดด็จโดยชลมารค ขึ้นที่เมืองกาญจนบุรี
๒ ๑
ตรงหน้

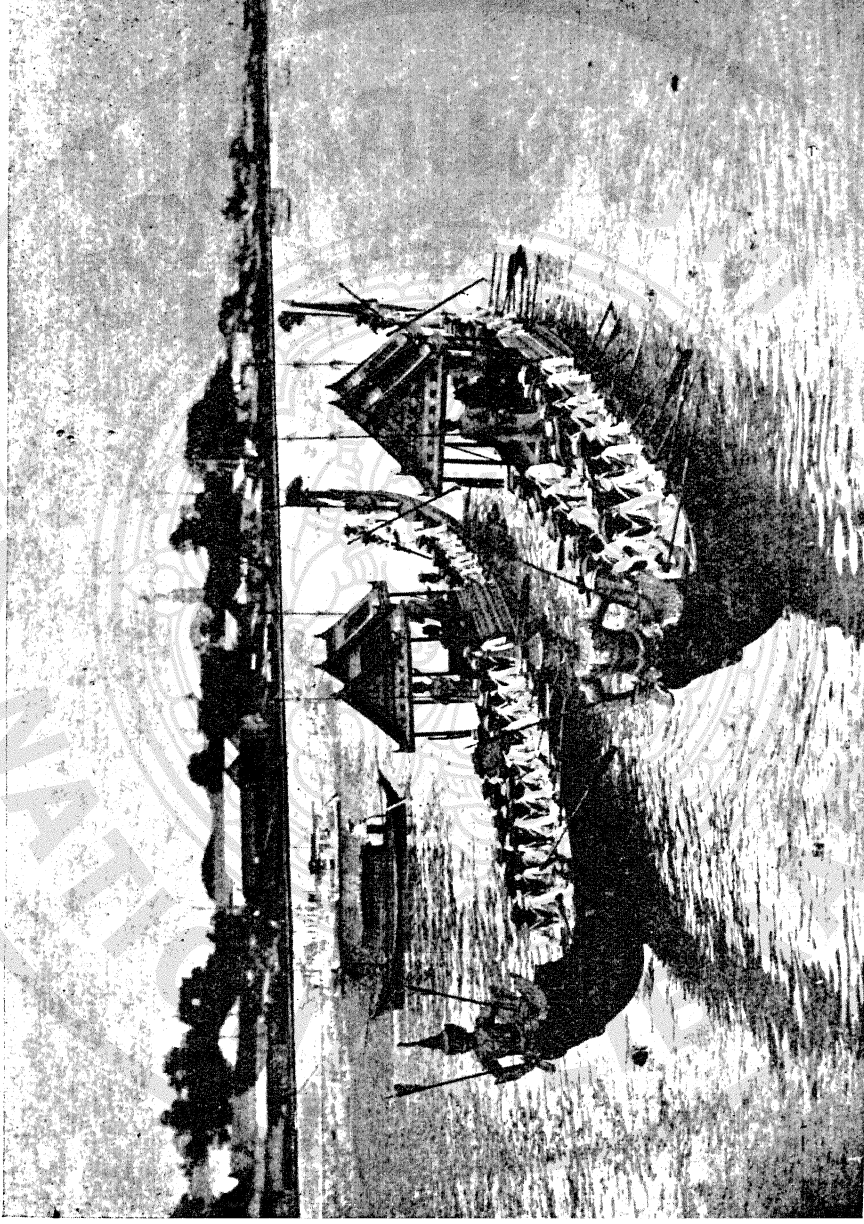
พระพุทธศักราช ๒๓๓๕ (จุลศักราช ๙๕๔ ปีมะโรงจัตวาศก) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์เดด็จยกทัพบกทัพเรือขึ้นไปตั้งกรุงอังวะ กองทัพหลวงเดด็จโดยชลมารค เดด็จขึ้นเหยียบไชยภูมิตำบลเอกราช แดออกทัพไชยตำบลพระหุดอีกครั้งหนึ่ง

ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์มหาราช) เมื่อพระพุทธศักราช ๒๒๐๓ (จุลศักราช ๑๐๒๒ ปีชวดโทศก) กองทัพม่ายกเข้ามาตามคร้วมอยู่ทางเมืองกาญจนบุรี จึงโปรดให้เจ้าพระยาโกษาธิบดีเป็นแม่ทัพไปตีทัพม่าย เจ้าพระยาโกษาธิบดียกทัพบกทัพเรือไปพร้อมทัพที่ปากแพรก แล้วยกต่างยกแยกกันไป

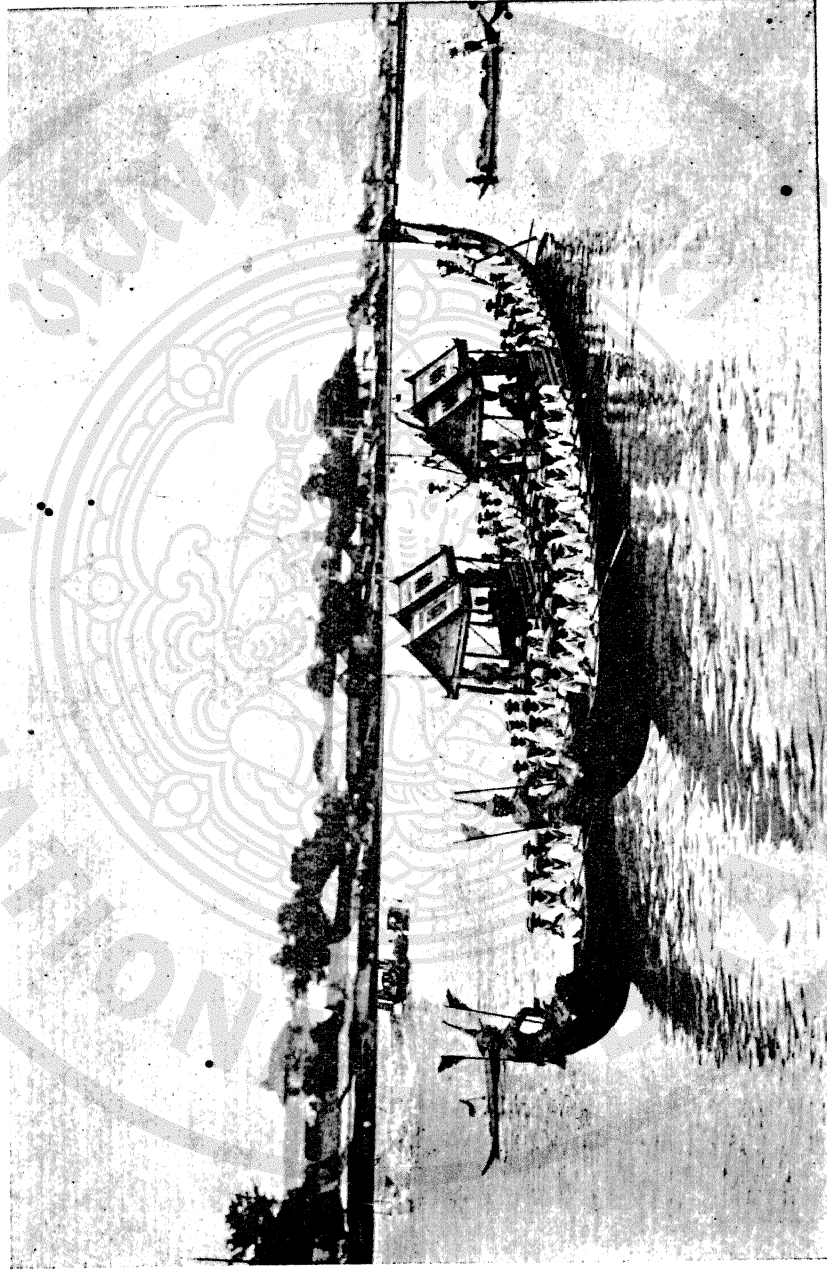
พระพุทธศักราช ๒๒๐๔ (จุลศักราช ๑๐๒๓ ปีฉลูตรีศก) โปรดให้เจ้าพระยาโกษาธิบดีเป็นแม่ทัพไปตีเชียงใหม่ เจ้าพระยาโกษาธิบดียกทัพเรือไปขึ้นที่เมืองเถิน

ภายหลังสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยกทัพหลวงหนุนขึ้นไปโดยชลมารค แดยกขึ้นบกที่เมืองเถิน

ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา) พระพุทธศักราช ๒๒๒๙ (จุลศักราช ๑๐๔๘ ปีชานอัฐศก) เจ้าพระยาณรงค์รัชมหาราชแขวงเมือง โปรดให้จัดกองทัพบกทัพเรือไปตีเมืองนครศรีธรรมราช ครั้นพระยาราชบังธรเป็นนายกกองทัพเรือยกไปทางทะเล ได้รับกับทัพเรือเมืองนครอยู่หลายวัน จนทัพบกตีค่ายเมืองนครแตกदैยก

เรือกระบวนเป็ทของ “อสุรวายุภักษ์; อสุรวภักษ์”
(ฉ.ท.ม.)

เรือกระบวนเปิดของ “พาดัง” (พ.ก.บ.)

ไปช่วยตีกระหนาบสกัดหลังทางซ้ายทเด ท้าวเวสสุทธรเมืองนครศรีธรรมราช
จึงแตก

ในแผ่นดินสมเด็จพระธรรมราชาที่ ๘ (พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ)
พระพุทธศักราช ๒๒๕๓ (จุลศักราช ๑๐๗๒ ปีชาน โทศก) นักเล่ห์
เจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีวิวาทกันกับนักแก้วฟ้าจอก ๆ ไปชอกช้ำท้าวเวสสุทธรมา
ตีเอาเมืองกัมพูชาได้ นักเล่ห์หนีเข้ามากรุงพระมหานคร เมื่อได้
ทรงทราบแล้ว จึงโปรดให้จัดกองทัพยกทัพเรือไปตีกรุงกัมพูชาคืน
ครั้นนั้นพระยาโกษาธิบดีจั่นเป็นแม่ทัพเรือ ได้รับกับกองทัพเรือฝ่าย
ญวนที่ปากน้ำพุทไธมาศ

ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์)
พระพุทธศักราช ๒๓๐๗ (จุลศักราช ๑๑๒๖ ปีวอก ฉศก) กองทัพ
พม่ายกมาทางใต้แต่ฝ่ายเหนือ โปรดให้จัดกองทัพยกทัพเรือออก
ไปตั้งรับ กองทัพเรือไปตั้งที่บางกุ้งได้รับกับกองทัพพม่า กองทัพ
เรือฝ่ายกรุงแตก

เมื่อกองทัพพม่าตีเมืองธนบุรีแล้ว กำนันตึกค้าของกฤษดาหิ
เข้าช่วยรบ ได้ยิงปืนเรือโต้ตอบกับปืนพม่าที่บ่อมอญย่นทร์ แลยิง
ค่ายพม่าที่วัดเขมาแต่ค่ายที่เมืองนนท์ พม่าต้องหนีออกจากค่าย

แต่เมื่อกองทัพพม่าเข้ามาประชิดกรุงแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
แต่งกองทัพเรือไปตีค่ายพม่าณวัดการ้องคร่งหนึ่ง แล้วแต่งให้พระยา
ตากซึ่งเดิมเป็นพระยากำแพงเพชรเป็นนายกองทัพเรือ พระยาเพชร
บุรีเป็นกองหน้า หดวงศ์เป็นกองหนุน ให้ไปพร้อมกันณวัดป่า

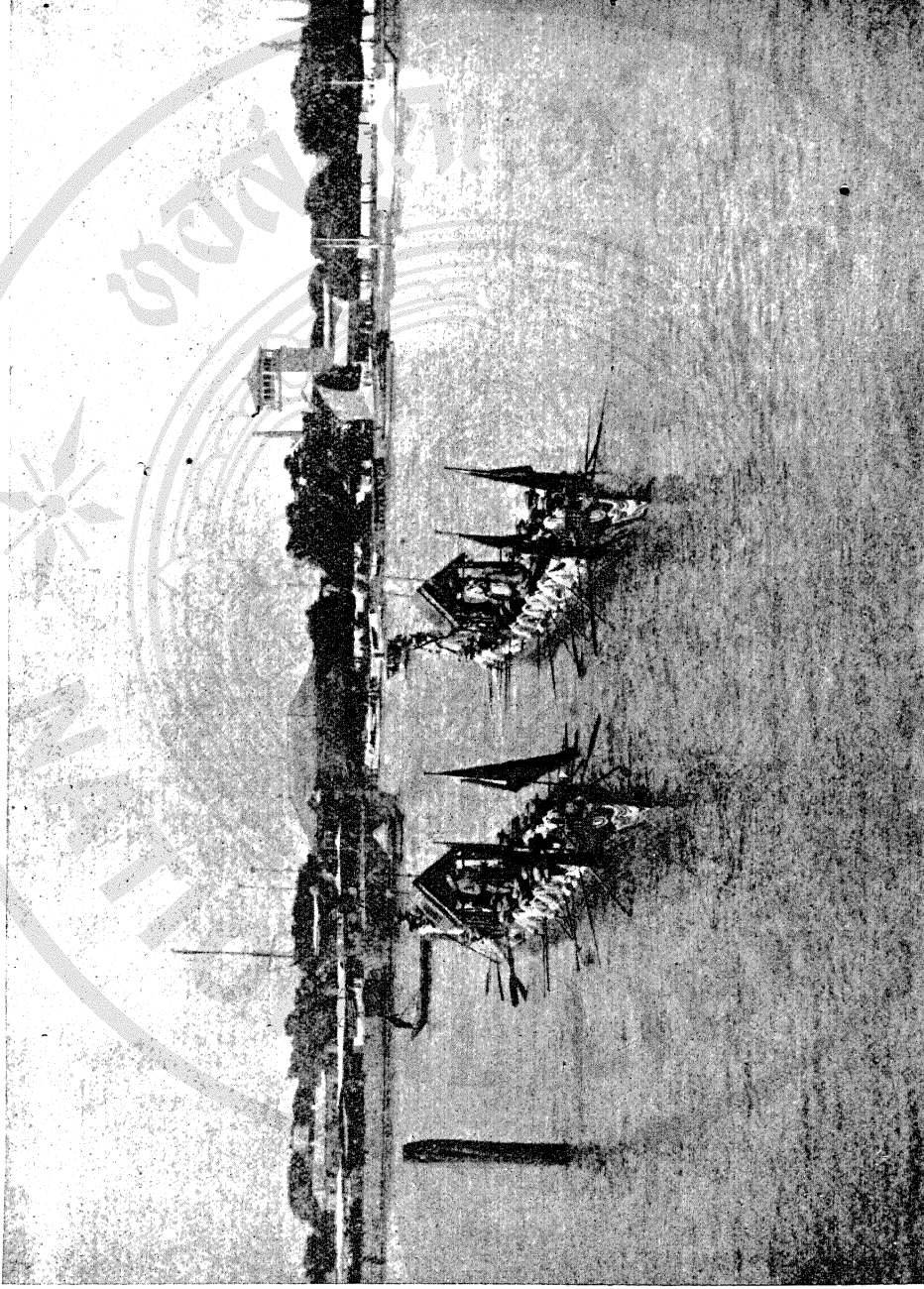
แก้วคอยตีเรือกองทัพพม่าซึ่งจะไปมาหากัน กองพระยาเพชรบุรีได้
รบกับกองทัพเรือพม่าที่ทุ่งตรงวัดสังฆาวาสครั้งหนึ่ง กองทัพเรือกรุง
พ่ายแพ้แก่พม่าทั้งสองครั้ง

สมัยจุลาลงและแผ่นดินธนบุรี

ในระหว่างจุลาลง เมื่อพระเจ้าตากตั้งเมืองธนบุรีได้ด้วยทัพ
บกมาเมืองตราด ให้พระรามพิชัยกับหลวงราชวรินทรเป็นแม่กองทัพ
เรือยกมาทางทะเล เมื่อทัพหลวงมาถึงเมืองตราดแล้ว ทราบว่าคำภา
จันมาทอดอยู่ที่หน้าปากน้ำเมืองตราดหลายตำ จึงโปรดให้ข้าหลวงไป
เกลี้ยกล่อม นายคำภาขัดแย้งกับครอบครัวเขาเรือข้าหลวง พระเจ้า
ตากจึงยกทัพเรือออกไปตีจนได้คืนหนึ่งรุ่งขึ้นยกเข้ารบ นายคำภายอม
อ่อนน้อม

พระพุทธศักราช ๒๓๑๐ (จุลศักราช ๑๑๖๘ ปีกุนนพศก) พระเจ้า
ตากตั้งต่อเรือรบอยู่ที่เมืองธนบุรีสำเร็จแล้ว ยกกองทัพเรือมาทาง
ทะเลเข้าปากน้ำเมืองสมุทรปราการ มาเมืองธนบุรี ได้รับกับกองทัพ
พม่าที่รักษาเมือง พม่าแตกหนีไป แล้วกองทัพเรือยกเตยขึ้นไป
จนถึงค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้น ตีค่ายพม่าโพธิ์สามต้นพ่ายถอยออกแตก

ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ (เจ้ากรุงธนบุรี) พระพุทธ
ศักราช ๒๓๑๓ (จุลศักราช ๑๑๗๑ ปีชวดฉิมฤทธิศก) พระเจ้าอังวะ
ให้เจ้าเมืองทวายยกทัพมาตีคูเมืองไทย กองทัพพม่ายกเข้ามาทาง

រឿងស្តីពី បរិវេណនៃ ព្រះ គម្ពីរ
(ឆ. ១៩០០)

ตำนานทัพเรือไทย

๑๗

ไชยโยค . จึงโปรดให้พระมหามนตรีเป็นกองหน้า เสด็จยกทัพหลวง
ทางชลมารคถึงเมืองสมุทรสงคราม ตักกองทัพมาแตกไป

ในปีนั้นเสด็จยกทัพหลวงทางบกทางเรือขึ้นไปปราบเจ้าพระ
พิศณุโลก (เรือง) ณเมืองพิศณุโลกถึงตำบลเกยไชย ได้สู้รบกัน
กับกองทัพฝ่ายข้าศึก จนต้องกระสุนปืนที่พระขงหม่อมซ้าย จึงดำ
ทัพหลวงกลับยังพระนคร

พระพุทธศักราช ๒๓๓๒ (จุลศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลูเอกศก) เสด็จ
ยกทัพเรือไปตีเมืองนครศรีธรรมราช เข้าทางปากน้ำเมืองนครด้วยก
ษัตริย์เขตต์เมืองนครศรีธรรมราช เจ้านครทั้งเมืองหนีไปเมืองตานี
เสด็จยกทัพหลวงตามเจ้านครไปถึงเมืองสงขลา พระยาตานีตั้งเจ้า
นครมาถวายแล้ว จึงเสด็จกลับคืนพระนคร

ฝ่ายกองทัพกรุง ซึ่งโปรดให้ไปตีเมืองพุทไธเพชรคืนให้หนักพระ
รามาธิบดีนั้น ทัพพระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยานครราชสีมาตีเมือง
เดียมราบได้ แด่ทัพพระยาโกษาธิบดีตีได้เมืองปัตตองแด้ว นัก
พระองค์ตนบุตรพระอุทัยราชายกกองทัพเรือมาทางทะเลสาป จะมาตี
เอาเมืองเดียมราบคืน พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยานครราชสีมาเก็บ
เรือที่เมืองนครเดียมราบ จัดเป็นกองทัพเรือยกไป ได้รับกับทัพเรือ
ฝ่ายเขมรในทะเลสาป พอมีข่าวดีออกไปว่าพระเจ้าแผ่นดินทิวศค
เดียมเดวจึงเลิกทัพกลับมา

พระพุทธศักราช ๒๓๓๓ (จุลศักราช ๑๑๓๒ ปีชานโทศก) เสด็จ
ยกทัพหลวงโดยชลมารคไปตีเจ้าพระฝาง ยกขึ้นบกที่ปากน้ำพิงตีเมือง

พิศณุโลกได้แล้ว โปรดให้ทัพยกไปตีเมืองสุวรรณภูมิ ทัพหลวง
ยกไปทางขตมารคถึงหาดสูง กองทัพยกตีเมืองสุวรรณภูมิแตกเจ้าพระฝาง
หนีไปแล้ว เสด็จยกทัพหลวงขึ้นไปถึงตำบลน้ำผุด แลขึ้นบกไปจนถึง
เมืองสุวรรณภูมิ ทรงจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้วเสด็จกลับพระนคร
ในปีนั้นโปรดให้จัดกองทัพยกไปตีเมืองเชียงใหม่ ทัพหลวง
เสด็จโดยขตมารค ยกขึ้นบกที่เมืองพิษณุ แลเดินขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่
ไปมียุว่นเจ้าเมืองเชียงใหม่ต่อสู้เป็นสามารก ทรงพระดำริเห็นว่า จะ
ยังตีเขาในคราวนี้ไม่ได้ จึงดำทัพลับมา

พระพุทธศักราช ๒๓๑๔ (จุลศักราช ๑๑๓๓ ปีเถาะตรีศก) โปรด
ให้จัดกองทัพยกไปตีทัพพระยาประเทศาเมืองพุทไธสวรรย์คืนให้แก่
นักพระรามาชิตี ทัพหลวงเสด็จทางขตมารคออกทะเลไปประทับปาก
น้ำเมืองจันทบุรี แต่งให้พระยาโกษาธิบดีเป็นแม่ทัพเรือยกดงไปตี
เมืองกระพงโสม ทัพหลวงยกตามไปขึ้นที่ปากน้ำพุทไธสวรรย์ แล้วยก
เข้าตีเมืองพุทไธสวรรย์ทัพยกตีเรือ เมื่อได้เมืองพุทไธสวรรย์แล้วยก
ทัพหลวงไปทางขตมารคจนถึงเกาะพนมเพ็ญ นักพระองค์อุทัยราชา
เจ้ากรุงกัมพูชาหนีไปเมืองญวน

พระพุทธศักราช ๒๓๑๗ (จุลศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียจศก)
โปรดให้จัดทัพยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง ทัพหลวง
เสด็จโดยขตมารคไปขึ้นที่บ้านระแหงแขวงเมืองตาก ครองนครได้เมือง
เชียงใหม่

เรือพระที่นั่ง “ศรีพดเมไชย”

(ม.ท.บ.)

ในปีนั้นกทัพหลวงทางชลมารคไปตีทัพพม่าซึ่งเข้ามาตามครัวทาง
ทำดินแดงอีกครั้งหนึ่ง ทัพหลวงขึ้นที่เมืองราชบุรี ได้รับกับทัพ
พม่า ๆ แยกไปทุกกอง

พระพุทธศักราช ๒๓๑๘ (จุลศักราช ๑๑๓๗ ปีมะแมดับศก)
กรุงอังวะให้อะแซอู่เป็นแม่ทัพยกมาตีเมืองฝ่ายเหนือ แล้วมาล้อม
เมืองพิษณุโลก พระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพหลวงโดยทางชลมารคไป
ขึ้นที่ปากน้ำพิจ เมืองทัพอะแซอู่ก็เลิกไปแล้วยกกองทัพหลวงโดย
ชลมารคตามขึ้นไปจนถึงเมืองตาก

พระพุทธศักราช ๒๓๒๑ (จุลศักราช ๑๑๔๐ ปีจอฉิมฤชศก)
เมืองด่านช้างยกมาตีพระวอซึ่งเป็นข้าขอบขัณฑสีมาที่ดอนมดแดงฆ่า
พระวอเสีย จึงโปรดให้เจ้าพระยามหากระษัตริย์ เจ้าพระยาสุรสีห์
เป็นแม่ทัพไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต ไปตั้งชุมพลณเมืองนครราชสีมา
เจ้าพระยามหากระษัตริย์ให้เจ้าพระยาสุรสีห์แยกทัพลงไปกรุงกัมพูชา
เกณฑ์พลเมืองเขมรต่อสู้เรือรบเรือได้แล้ว ชุกคตของอ้อมตีฝักทัพเรือ
ขึ้นไปตามลำน้ำโขงไปบรรจบกันณเมืองด่านช้าง

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อพระพุทธ
ศักราช ๒๓๒๖ (จุลศักราช ๑๑๔๕ ปีเถาะเบญจศก) โปรดให้พระยา
นครสวรรค์ยกกองทัพออกไปตีเมืองไซ่ง่อนคืนให้องเชียงเดิม เมื่อกอง

ทัพไปถึงกรุงกัมพูชาแล้ว เสด็จทัพเขมรเข้าบรรจบ ยกกองทัพเรือไปเมืองญวนได้รับกับทัพเรือฝ่ายญวนที่เมืองดักแดกหลายครั้ง พระยานครสวรรค์กระทำความผิดคิดจะไปเข้าด้วยข้าศึก จึงโปรดให้หากองทัพกลับ

พระพุทธศักราช ๒๓๒๗ (จุลศักราช ๑๑๔๖ ปีมะโรงฉศก) โปรดให้เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ยกกองทัพเรือออกไปตีเมืองไซ่ง่อนให้ธงชัยต่ออีกครั้งหนึ่ง กองทัพออกทางทะเลเข้าทางเมืองพุทไธมาศ แล้วยกไปตั้งที่อำเภอมะนาวแดนเมืองดักแดก ได้รับกับทัพเรือฝ่ายญวนหลายครั้ง กองทัพไทยเสียที่แตกกลับมา

พระพุทธศักราช ๒๓๒๗ (จุลศักราช ๑๑๔๗ ปีมะเส็งฉศก) พระเจ้าอริวงค์แต่งกองทัพยกทัพเรือเข้ามาตีกรุงหลายทัพหลายทางทั้งปากใต้ฝ่ายเหนือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจัดกองทัพยกทัพเรือออกรบทัพพม่า โปรดให้กรมพระราชวังบวรยกไปรับทางกาญจนบุรี กรมพระราชวังบวรยกทัพเรือไปขึ้นที่ลาดหญ้า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยกทัพหลวงหนุนขึ้นไปโดยชลมารค ขึ้นที่เมืองกาญจนบุรี

เมื่อทัพพม่าทางกาญจนบุรีแตกไปแล้ว โปรดให้กรมพระราชวังบวรยกทัพเรือออกไปตีทัพพม่าทางหัวเมืองปากใต้ฝ่ายตะวันตก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จยกทัพหลวงทางชลมารคขึ้นไปที่ทัพพม่าทางฝ่ายเหนือ ครองกองทัพหลวงขึ้นที่เมืองอินท

กองทัพกรมพระราชวังบวรเสด็จทางทะเลขึ้นที่เมืองชุมพร แต่งกองทัพยกไปรบกับพม่าที่เมืองไชยา พม่าแตกไปแล้ว ยกทัพหลวง

เรือกระบวนเป็ดทอง “กระบวนวิภาวดี; กระบวนเมืองมว” (ผ.ท.ม.)

บรรจุคนได้ ๓๗ คน

จากเมืองชุมพรไปเมืองไชยา ทรงจัดการบ้านเมืองแล้วเลยปราบปราม
หัวเมืองแขกทางปวง

พระพุทธศักราช ๒๓๒๙ (จุลศักราช ๑๑๔๘ ปีมะเมียชัฐศก) พระ
เจ้าอังวะให้อินแซะเป็นแม่ทัพยกทัพบกทัพเรือมาทางท่าดินแดงตามดล
อีก ดลเด็จพระเจ้าอยู่หัวส่งพระองค์เสด็จยกทัพหลวงทางชลมารค
ขึ้นทางด่านแม่น้ำน้อยเมืองกาญจนบุรี ทัพหน้าถึงไชยโยค ทัพหลวงถึง
ท่าขนุน ทัพไทยเข้าตีค่ายพม่าที่ดลตามดลแตกหนี กองทัพไทยไล่ตามตี
ไปจนถึงค่ายหลวงฝ่ายพม่าที่แม่กระษัตริ์ แล้วเสด็จกลับคืนพระนคร

พระพุทธศักราช ๒๓๓๐ (จุลศักราช ๑๑๔๙ ปีมะแมนพศก)
จอชองนรธาแม่ทัพพม่าที่ตั้งอยู่เมืองฝาง จะยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่
กรมพระราชวังบวรยกกองทัพบกทัพเรือขึ้นไป กองทัพหลวงเสด็จทาง
ชลมารคขึ้นที่เมืองตาก

ฝ่ายทางกรุงเทพ ฯ ดลเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จยกทัพเรือไปตีเมือง
ทวาย ขึ้นที่ท่าตะกวดแม่น้ำน้อย กองทัพไทยตีค่ายกองทัพพม่าที่มาตั้ง
รับรายทางแตกไปทุกค่าย แล้วตีได้เมืองกต็อง จันเข้าล้อมเมือง
ทวาย แต่ขัดด้วยเสบียงอาหารต้องเลิกทัพกลับ

ฝ่ายกรมพระราชวังบวร เมื่อเสร็จราชการทางฝ่ายเหนือแล้วยก
กองทัพกลับ แล้วยกทัพเรือตามออกไปได้พบกับทัพหลวงที่ค่ายหลวง
แม่น้ำน้อย กองทัพหลวงเสด็จกลับพระนคร ฝ่ายกรมพระราชวัง
บวรตั้งชิตทัพอยู่ที่นั่น ครั้นเห็นว่ากองทัพพม่าไม่ยกติดตามมาแล้ว
ก็เลิกทัพกลับพระนคร

พระพุทธศักราช ๒๓๓๖ (จุลศักราช ๑๑๕๕ ปีฉลูเบญจศก) โปรดให้เกณฑ์กองทัพบกทัพเรือไปตีเมืองเมาะตะมะเมืองรวงกุ้ง กรมพระราชวังบวรเสด็จไปทางถึงตรงต่อเรือรบอยู่ที่ฝั่งทะเล ทัพหลวงเสด็จทางชลมารคไปขึ้นที่ค่ายหลวงแม่น้ำน้อย ครั้นกรมพระราชวังบวรต่อเรือเสร็จแล้ว จึงจัดกองทัพเรือไปตีเมืองมริดได้รับกันกับกองทัพพม่า ซึ่งลงมาช่วยรักษาเมืองมริดนั้น กองทัพไทยจะเข้าเมืองยังมิได้ จึงแจวเรือเข้าหาเกาะหน้าเมืองมริด เอาปืนใหญ่ขึ้นบนเขาเชิงระดมเข้าไปในเมืองมริด ปืนที่เมืองมริดก็ขาดงยังอยู่แต่จะแตก

ฝ่ายที่เมืองทวายกลับเป็นขบถยิงค่ายกองทัพไทยต้องล่าถอยมา ค่ายยังมีทันแล้ว กองทัพพม่ากับทวายพลเมืองสมทบกันเข้ารุกได้ กองทัพไทยแตก ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า จะทำการไปยังไม่ตลอด จึงโปรดให้หากองทัพกลับเสีย

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อพระพุทธศักราช ๒๓๕๒ (จุลศักราช ๑๑๗๑ ปีมะเส็งเอกศก) พระเจ้ากรุงอังวะให้กองทัพมาตีเมืองชุมพร เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง และเมืองถด่าง ครั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจัดกองทัพบกทัพเรือออกไปต่อสู้ ฝ่ายทัพเรือนั้นโปรดให้เจ้าพระยายมราชเป็นแม่ทัพ พระยาท้ายนาเป็นกองหน้า ให้เกณฑ์กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชเข้าด้วยทัพหนึ่ง กรมพระราชวังบวรเสด็จทางชลมารคขึ้นที่เมืองเพชรบุรีทัพหนึ่ง กองทัพเจ้าพระยายมราชยกขึ้นตรงต่อเรือที่เมืองตรัง แล้วจัด

เรือกระบวนปีตทอง “เหินหาว; หลาวทอง”

(ผ.ท.ป.)

ให้พระยาท้ายน้ำยกข้ามทะเลไปก่อนได้รับกับกองทัพเรือพม่าที่เกาะชนัก
กองทัพพม่าแตกหนีกระจัดกระจายไป

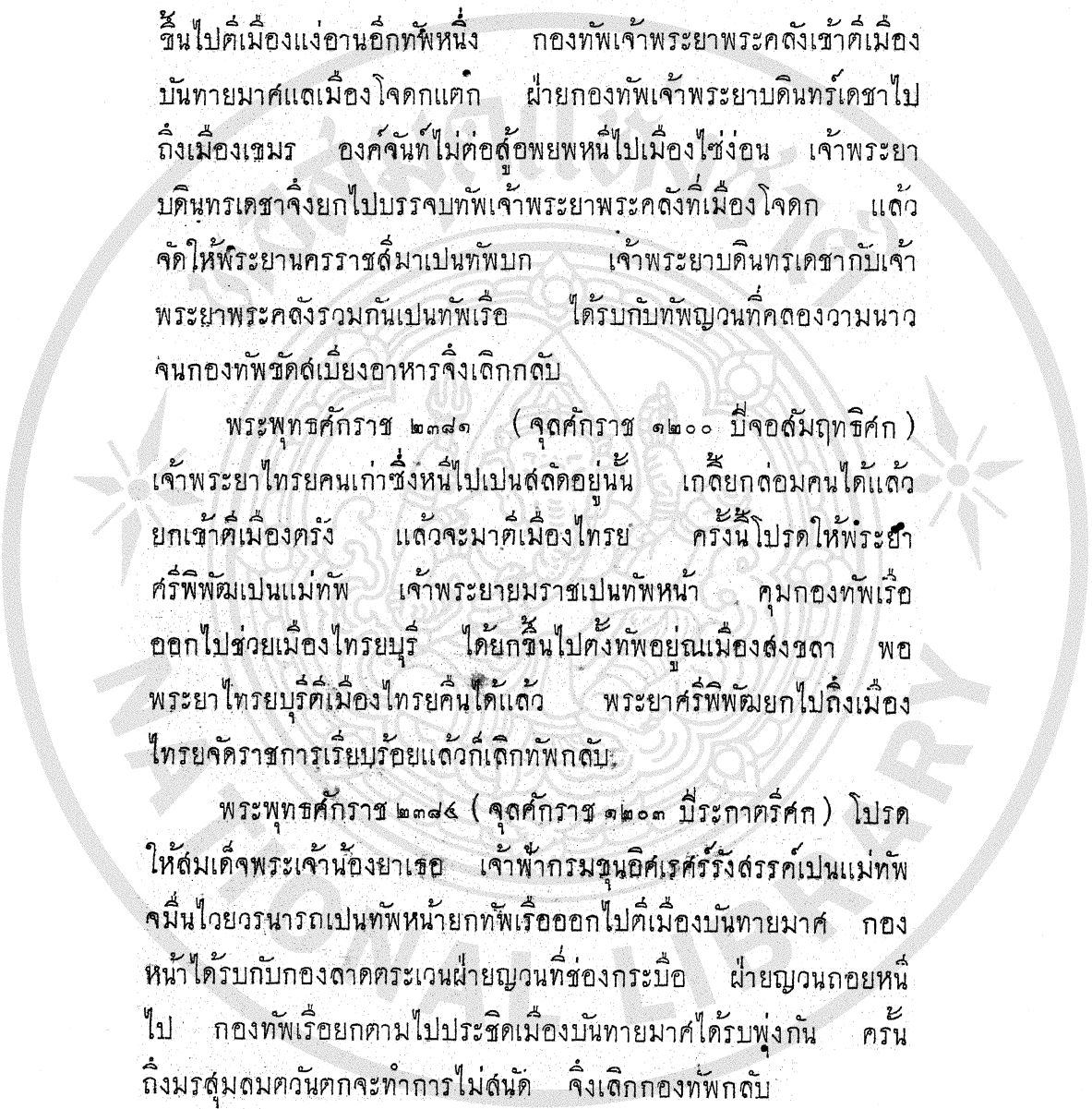
ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระพุท
ศักราช ๒๓๖๗ (จุลศักราช ๑๓๒๖ ปีวอกฉศก) ได้ทรงทราบว่
อังกฤษได้เมืองย่างกุ้งแต่เมืองป่วนแล้ว จึงโปรดให้จัดกองทัพ
ทัพเรือออกไปขัดทัพ ครั้นพระยาชุมพรเป็นแม่ทัพเรือยกขึ้นไปทาง
เมืองระนอง

พระพุทศักราช ๒๓๗๓ (จุลศักราช ๑๓๓๒ ปีชานโทศก) เมือง
สงขลาไม่บอกมาว่า ตนกูเด็นหลานเจ้าเมืองไทรบุรีตีเมืองไทรบุรี
คืนได้ หัวเมืองแขกทั้งปวงพากันกระด้างกระเดื่อง จึงโปรดให้ยก
ทัพกรุงออกไปช่วยพระยาสงขลา & ทัพ

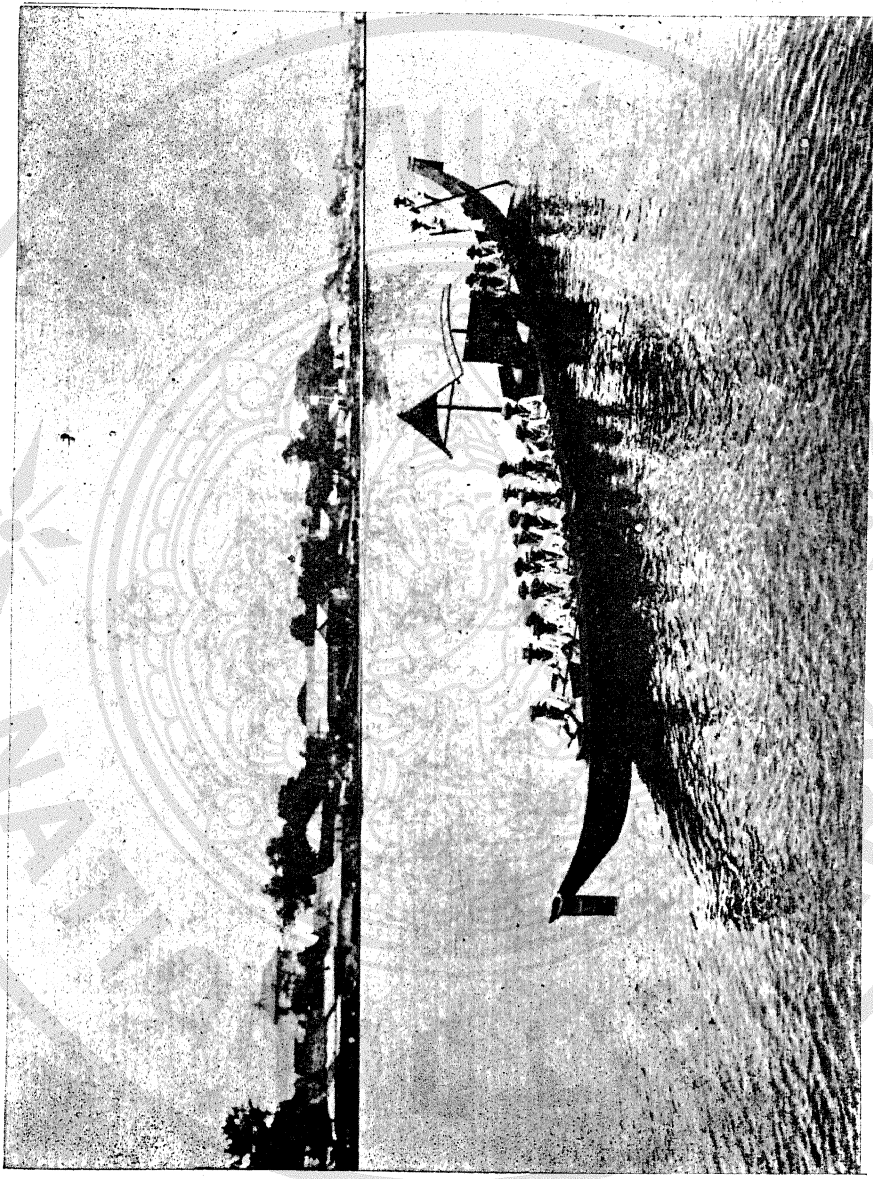
พระพุทศักราช ๒๓๗๔ (จุลศักราช ๑๓๓๓ ปีเถาะตรีศก) แม่ทัพ
ทั้ง ๕ ซึ่งออกไปช่วยพระยาสงขลาไม่บอกเข้ามาว่าเมืองแขกต่อสู้แ
แรง ขอกองทัพใหญ่ออกไปช่วย จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังว่าที่
สมุหพระกระดาไหมเป็นแม่ทัพเรือยกออกไป แต่ไม่ได้รับ เพราะเจ้า
พระยานครยกไปตีเมืองไทรบุรีได้แล้ว เมืองอื่นๆ ก็อ่อนน้อม

พระพุทศักราช ๒๓๗๖ (จุลศักราช ๑๓๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก)
โปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพยกไปตีเมืองเขมร แล้วให้
เตยไปถึงเมืองไซ่ง่อน ให้เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกระดาไหม
เป็นแม่ทัพเรือยกไปตีเมืองบันทายมาศ ไปประจบทัพบกที่เมืองไซ่ง่อน
ให้พระยามหาเทพกับพระราชวรินทร์เกณฑ์คนหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก

ขึ้นไปตั้งเมืองแก่อานอีกทัพหนึ่ง กองทัพเจ้าพระยาพระคลังเข้าตีเมือง
บันทายมาศแต่เมืองโจดกแตก ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชาไป
ตั้งเมืองเขมร องค์จันทร์ไม่ต่อสู้อพยพหนีไปเมืองไซ่ง่อน เจ้าพระยา
บดินทรเดชาจึงยกไปบรรจบทัพเจ้าพระยาพระคลังที่เมืองโจดก แล้ว
จัดให้พระยานครราชสีมาเป็นทัพบก เจ้าพระยาบดินทรเดชากับเจ้า
พระยาพระคลังรวมกันเป็นทัพเรือ ได้รับกับทัพญวนที่คลองความนาว
จนกองทัพชิดฝั่งอาหารจึงเลิกกลับ

พระพุทธศักราช ๒๓๘๑ (จุลศักราช ๑๒๐๐ ปีจอฉิมฤทธิศก) เจ้าพระยาไทรยคนเก่าซึ่งหนีไปเป็นสลัดอยู่หนี เกิดยกต่อมคนได้แล้ว
ยกเข้าตีเมืองตรัง แล้วจะมาตีเมืองไทรย ครั้นโปรดให้พระยา
ศรีพิพัฒน์เป็นแม่ทัพ เจ้าพระยายมราชเป็นทัพหน้า คู่มือกองทัพเรือ
ออกไปช่วยเมืองไทรยบุรี ได้ยกขึ้นไปตั้งทัพอยู่ณเมืองสงขลา พอ
พระยาไทรยบุรีตีเมืองไทรยคืนได้แล้ว พระยาศรีพิพัฒน์ยกไปถึงเมือง
ไทรยจึงตราการเรียบร้อยแล้วก็เลิกทัพกลับ

พระพุทธศักราช ๒๓๘๔ (จุลศักราช ๑๒๐๓ ปีระกาตรีศก) โปรด
ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นแม่ทัพ
ฉมึนไวยวรนาถเป็นทัพหน้ายกทัพเรือออกไปตีเมืองบันทายมาศ กอง
หน้าได้รับกับกองลาดตระเวนฝ่ายญวนที่ช่องกระบือ ฝ่ายญวนถอยหนี
ไป กองทัพเรือยกตามไปประชิดเมืองบันทายมาศได้รับพ่วงกัน ครั้น
ถึงมรสุมลมตะวันตกจะทำการไม่สะดวก จึงเลิกกองทัพกลับ

เรือกลองไฟ

(ผ.ท.บ.)

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระพุทธศักราช ๒๓๙๕ (จุลศักราช ๑๒๑๔ ปีชวดจิดาวาศก) โปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงตุง ซึ่งทางเมืองน่านทพหนึ่ง เจ้าพระยาบวรราชภักดียกทัพขึ้นทางเมืองยวงทพหนึ่ง ไปพร้อมกันที่เชียงตุง ครั้นนี้ได้รับกับทพพม่าที่มารักษาเมืองเชียงตุง จนถึงได้เข้าประชิดธานีเมือง ครั้นจัดด้วยเสบียงอาหารแตกคนเป็นไข้ตายมากก็เลิกทัพกลับมา

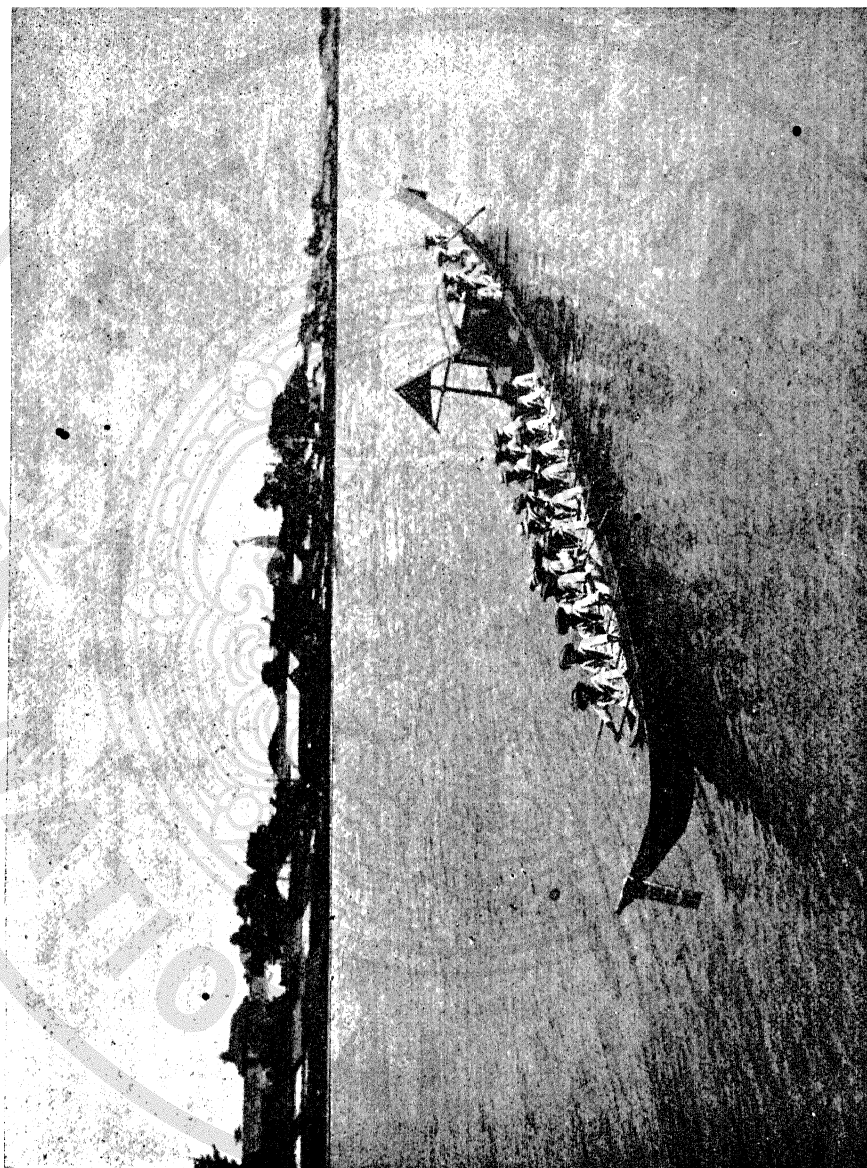
ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๑๘ (จุลศักราช ๑๒๓๗ ปีกุนต์ปดศก) พวกจีนยอกยกกองทัพเข้ามารบกว่นหัวเมืองฝ่ายเหนือทางเมืองหนองคาย โปรดให้เจ้าพระยาบวรราชภักดีดำรงเป็นแม่ทัพกองหนึ่ง แต่โปรดให้เจ้าพระยาภูธราภัยฉมุกเป็นแม่ทัพกองหนึ่ง กองทัพทั้ง ๒ นี้ได้ออกไซดอนทวารด้วยกองทัพเรือ แล้วกองทัพเจ้าพระยาบวรราชภักดีดำรงยกขึ้นที่หาดพระยาทต แดกองทัพเจ้าพระยาภูธราภัยยกขึ้นที่เมืองพิชัย

วิจารณ์

เมื่อได้ตรวจตามตำนานของกองทัพเรือดังนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า กองทัพเรือไม่เป็นสำคัญ โดยมากเป็นแต่สำหรับบรรทุกทหาร แต่ทัพสัมภาระไปตั้งชั้นบก อีกประการหนึ่งกองทัพเรือหาได้ยกไปกระทำสงครามแต่ดำพังโดยไม่มีกองทัพบกเป็นประธานได้ไม่ เพราะกองทัพเรือในสมัยนั้นไม่ได้รับกันกลางทะเล เพราะฉะนั้นถ้ากองทัพเรือยกไป

แต่ถ้าฟัง ฝ่ายข้าศึกก็มาทางบกได้รับกัน กองทัพเรือย่อมเสียเปรียบมาก เพราะกองทัพเรือต้องแบ่งกำลังไปเป็นพลแฉอดพลพายเรือบ้างตามหาหน้ของเรือ คงเป็นพลรบอยู่ไม่เต็มที ค่อยกันบกแล้วพลแฉอดพลพายจึงกลายเป็นทหารบกไปทุกคน อีกประการหนึ่ง กองทัพบกอยู่ในที่ไชยภูมิสูงยิ่งปืนได้ถนัดกว่า' แต่หากำลังได้ง่ายด้วยถึงเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จยกทัพเรือขึ้นไปรบทัพเขี้ยวใหม่ที่ปากโมกน้อย แลทั้งชายเคื่อง ในสงครามนั้นกองทัพเรือได้ยิงปืนต้องข้าศึกตายมาก ก็เพราะกองทัพบกกำลังรบติดพันกันอยู่ กองทัพเรือจึงช่วยได้ถนัด แต่ถึงกระนั้นกองทัพเรือก็ต้องกระสุนปืนแลธำตราวุธข้าศึกมากเหมือนกัน เมื่อครั้งปากโมกน้อยจนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จเรือพระที่นั่งเข้าข้างฝั่งกันเรือสมเด็จพระเชษฐา แต่ครั้งที่ทั้งชายเคื่องกองทัพเรือถึงแก่เสียที่กองทัพบกฝ่ายข้าศึก จนกระสุนปืนฝ่ายข้าศึกมาต้องนตของพระองค์สมเด็จพระเอกาทศรถแต่ปลายพระหัตถ์ขาดขึ้นไปถึงต้นพระพายุ แลกระสุนปืนมาตกในเรือพระที่นั่งเป็นอันมาก เพราะณนั้นกองทัพเรือจึงเป็นแต่กองช่วยกองทัพบกด้วยประการต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว

แต่ถ้าทัพบกไม่มีทัพเรือช่วยอุดหนุนบ้าง ก็ได้รับความลำบากขัดข้องเหมือนกัน เช่นเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จยกกองทัพหลวงแต่โดยสถิตมารคไปตีเมืองกัมพูชาประเทศ คือเมืองบันของเมืองโพธิ์สัตวแตกเข้าไปจนถึงได้เข้าล้อมเมืองตเวทแก้ว ไพร่พลในกองทัพขัดแย้งอาหารจนถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชออกพระโอบอุ้มว่า "ประการหนึ่งมิได้

(ผ.ท.บ.)

เรือกลองนอก

มีกองทัพเรือดำเดียงม้ายด้วย กองทัพจึงจัดเบี่ยงแต่เดียงที่มีได้เมือง”
ต้องเลิกทัพกลับพระนคร ต่อยกไปครั้งหลังพร้อมทั้งทัพบกทัพเรือจึง
ได้เมืองตเวทีก แดบางที่ถึงแก่ประชัยแก่ข้าศึกก็ได้ เช่นเมื่อครั้ง
แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อได้ข่าวว่าเมืองตเวทีกเดียงแก่ญวน
จึงโปรดให้นักรบสุทัศน์ซึ่งครองเมืองสุวรรณโคตไปตีเอาคืน นักรบ
สุทัศน์เป็นแม่ทัพบก พระยาพะเยาเป็นแม่ทัพเรือ ครั้นนั้นสมเด็จพระ
เจ้าเอกทัศทัพบก ทัพบกประชัยแก่กองทัพฝ่ายญวน ถึงแก่เดียงนักรบ
สุทัศน์นั้นคอข้างดังนี้

เพราะเหตุที่กองทัพเรือเป็นแต่กองช่วย ไม่เป็นสำคัญแต่โดยดำพัง
ดังกล่าวมานี้ ในตำราพิชัยสงครามฉบับฮินดูโบราณจึงไม่ได้กล่าวถึง
วิธีจัดกระบวนทัพเรือไว้ แม้แต่ในตำราพิชัยสงครามซึ่งสมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ ๒ ทรงกระทำขึ้นเมื่อพระพุทธศักราช ๒๐๔๓ (จุลศักราช ๙๖๐
ปีมะเมียสัมฤทธิ์ศก) นี้ ก็ไม่มีกระบวนทัพเรือ แต่อย่างไรก็ดี เมื่อ
ได้จัดกองทัพเรือขึ้นแล้ว ก็คงมีวาระบวนจัดไว้เป็นตำหรับตำราบ้าง
แต่หากถ้าบสูญเสียไม่มีเหลืออยู่ให้พวกเราในสมัยนี้รู้ได้ แต่เพราะห
ดที่ยังมีตำรากระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชเหลืออยู่ กระบวนพยุหยาตราในกระบวนทัพหน
เอง เพราะเรือพระที่นั่งแลเรือกระบวนทองปวงก็ใช้เรือศกทั้งนั้น เป็น
แต่ตั้งเขปดงมาเป็นกองทัพอย่างน้อย เมื่อเราได้เห็นกระบวนกองทัพ
อย่างน้อยนั้นแล้ว ก็อาจคำนวณเทียบเคียงขึ้นไปหากระบวนทัพพื้น
ทัพแดนได้ เหมือนอย่างการแปรกระบวนเรือรบ แต่การประดอง

ยุทธทางเรือ ซึ่งท่านนายกองเอกพระยาประสิทธิ์ศุภการ ตมหาราช
องครักษ์เลื้อป่า รองธำนายกราชนาวีตมาคมแห่งกรุงสยามเรียบ
เรียงลงในหนังสือสมุทรศาสตร์ ๒ หน ด้วยความสามารถของท่าน
เรียบเรียงให้เข้าใจชัดเจน เมื่อได้อ่านของท่านแล้วก็ทำให้หัดตาแฉะ
เห็นกองทัพใหญ่ ๆ ขึ้นไปกว่านั้นได้ ในสมัยนั้นท่านหาได้เด่นการ
ประลองยุทธอย่างในบัดนี้ไม่ ท่านเด่นข้างการพระราชพิธี แด่พยุห
ยาตรา การพระราชพิธีนั้นข้างเรือคือพระราชพิธีอาศุณย์ ข้างฝ่าย
บกก็คือพระราชพิธีคเชนทร์ศัสดาน แต่การพระราชพิธีอาศุณย์นั้น
ข้าพเจ้าหามิได้ทราบที่ต่างไว้ชัดเจนเหมือนตำราวิจารณ์พยุหยาตราไม่
เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอวิจารณ์พยุหยาตราทางชลมารค ครัง
แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมาตงไว้ดังต่อไปนี้

วิจารณ์เรือเสด็จพระราชดำเนิน

พยุหยาตราโดยชลมารค

(แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)

(หมายเหตุ— ในเรือเดิมบางแห่งก็มีนามผู้กำกับเรือ บางแห่ง
ก็มีแต่ตำแหน่ง ที่มีบอกแต่ตำแหน่งได้ดังนามในทันทามทำเนียบใน
กฎหมาย ซึ่งเข้าใจว่าจะใกล้เคียงกับที่แท้จริง แต่จะรับรองว่าถูกต้อง
ทั้งหมดนั้นไม่ได้ ที่สงสัยได้มีเครื่องหมาย (?) ดังนี้)

กระบวนหน้า

พิฆาฏ ๓ ถ้ำ ๐

๐
เร่ชนค้ำถ

๐ พิกฆาฏ ๓ ถ้ำ

๐
๐
เร่แซ ๕ ถ้ำ

๐
๐
เร่แซ ๕ ถ้ำ

ศักรัตินฐ
ตมิงเพชรน้อย

ศักรัตินฐ
ตมิงนครอินทร

๐
อนนตมต
พญาพระราม

๐
พิพัฒน์ชด
พญาเกียรติ

๐
ศักรัตินฐ
หลวงทองดี

๐
นราร
ออกญาโชติก

๐
พิพัฒน์ดาศ
ออกญาราชธรรม

๐
สินธุศักดิ์
พระดมบดีบาด

๐
จบดาศ
ออกญาจุพา

๐
ไชยณพ
หลวงศรียศ

เว็ไทย ๓๐ คำ ๐

๐ เว็ไทย ๓๐ คำ

ดาวชมไชย

ขรรค์นาว

ขุนเทเพนทร์

ขุนชาเนนทร

๐

๐

สุพรรณตาว

ไชยาขรรค์

ขุนไกรเทพ (?)

ขุนไกรนารายณ์ (?)

๐

๐

เชจรพาศ์

ขัศณวร

หตวงปรามพตแดน

หตวงทรงพตราบ

๐

๐

ภายิ่ง

ภายะ

พระราชวังเมือง

พระกำแพง

๐

๐

ญาณภิชย์

อริการ

หตวงดีกาดมุด

หตวงเทพาธิบตี

๐

๐

เกิดภ

ภูเลิศ

ออกญารามกำแหง

ออกญาพิไชยสงคราม

๐

๐

สระภไชย

ไชยขำนะ

ออกญาวิจิตรณรงค์

ออกญาพิไชยรัตนฤทธิ

๐	๐
พิศณุไชย	ไชยเรืองฤทธิ์
ออกญาเตโช	ออกญาท้ายน้ำ
๐	๐
นันทวัน	ไหวชรณ
ออกญาพลเทพ	ออกญายมราช
๐	๐
ขจรไชย	ไชยนคร
ออกญาพระคตัง	ออกญาธรรมมา
<u>รูปสัตว์</u>	<u>รูปสัตว์</u>
๐	๐
ราชดีห์น้อย	คชดีห์น้อย
หัตถวงมหาอำมาตย์	หัตถวงธรรมไตรโลก
๐	๐
ราชดีห์ใหญ่	คชดีห์ใหญ่
ออกญาจักรี	ออกญามหาเดณา
๐	๐
ม้าใหญ่	ประตูนอก
๐	๐
หัตถวงราชนฤต	หัตถวงเทพอรชุน
๐	๐
ตุรพิมาน	อึ้งหะ
หัตถวงพรหมนาวา	หัตถวงอินทรนาวา

(กะบี่)

(เวหนแห่งเอเธน)	อินทรีพิชัย	(นก)	อินทรีพิชัย	อินทรีพิชัย
	ราไฟบิน	(นกหัดดีดิงค์)	ราไฟบิน	ราไฟบิน
	ศรีสุทธรชด	(อินทรี)	ศรีสุทธรชด	ศรีสุทธรชด
	บินอากาศ	(อินทรีหองนกตบ)	บินอากาศ	บินอากาศ
	จบกพไทร	(สิงโต)	จบกพไทร	จบกพไทร
	(เรือดำรงค์)	(กิเลน)	(เรือดำรงค์)	(เรือดำรงค์)
	คงคาคริน	(เรือบิน)	คงคาคริน	คงคาคริน
	ขุนสัตว์ดำแดงรณ	(สิงห์)	ขุนสัตว์ดำแดงรณ	ขุนสัตว์ดำแดงรณ
	สิงห์ดำน้ำวา	(มังกร)	สิงห์ดำน้ำวา	สิงห์ดำน้ำวา
	ม้ามหรรณพเดช	ม้ามหรรณพเดช	ม้ามหรรณพเดช	ม้ามหรรณพเดช
เมฆพญานาค	เรือกัน	เรือคู่ชัก (รูปสัตว์)	เรือกัน	เรือกัน
	ขุนพิพิธธรงค์	นาคนายก	นาคอุรุกรวาช	หตวงพิพิธเดชะ
	ขุนพดธไศรย	นาควาสกร	นาคเหรา	ขุนเดนนันท
	หตวงพิศณุเทพ (?)	(นามไม่ปรากฏ)	หตวงวาสุเทพ (?)	หตวงวาสุเทพ (?)

ตำนานทัพเรือไทย

๓๓

ที่
ท่งรอง

เว
เรือน

(โหมดยา) ๐ ๐ (กึ่ง) ๐ (โหมดยา)

ขุนราชโยธาเทพ ไกรธวัจร์ ศรีสุนทรชัย ขุนวิสูตรโยธามาตย์

๐ ๐ (เรือชัย) ๐ ๐

ดีดัดชัย หลาวทอง—> เจริญหาดี ดีดัดขวา

ขุนสุริยภักดี (?) ขุนอินทรเดช ขุนราชวรินทร์ ขุนพรหมบริรักษ์ (?)

๐ ๐ ๐
ประตูนใน

๐ ๐ ๐
มังกรจบจักรวาล เรือพระที่นั่งเอกชัย มังกรเศียรไตรภพ

๐ ๐ ๐
ขุนอินทรวิเศษ กรมพระราชวังบวร ขุนพรหมสุรินทร์

๐ ๐ ๐
นาคตะบองรัตน์ เรือเอกชัย นาคจักรคทาธร

๐ ๐ ๐
จมนัดมอใจราช เจ้าต่างกรม จมนัดมอวรนาถ

กระบวนหลัง

(ตั้งโต)

๐ ๐
ฤทธิพิชัย

๐ ๐
กำแพงอาทิตย์

๐ ๐ ๐
ประตูนนอก

๐ ๐
ม้าน้ำ

๐ ๐
เตียงผา

๐ ๐
หมื่นศรีสุเทพ

๐ ๐
หมื่นนรินทร์

เรือแซ ๒ ลำ ๐

๐

เรือพิฆาต ๓ ลำ ๐

๐

๐

เรือแซ ๒ ลำ ๐

๐

เรือพิฆาต ๓ ลำ ๐

๐

๐

ทางบกมีกระบวนม้าแข่งป้องกันไปทั้งสองฝั่ง ตั้งแต่เรือมกร
มหามหัทธรรย์ มกรมหามหรรณพเดช ราชมาจนถึงหน้าเรือพระที่นั่ง
กรมพระราชวังบวร ฝั่งละ ๒๐ ม้ารวมเป็น ๔๐ ม้า

มีจำนวนยอดเรือกระบวนดังนี้ กระบวนหน้าเรือพิฆาต ๓ ลำ เรือ
แซ ๕ ลำ เรือชัย ๓๐ ลำ เรือคชดัดน้อย เรือราชดัดน้อย ๑ ลำ เรือ
คชดัดใหญ่ เรือราชดัดใหญ่ ๑ ลำ เรือเตียงผาใหญ่ เรือม้าใหญ่ ๑ ลำ
เรือกระบี่ ๑ ลำ เรือนก ๔ ลำ เรือโค ๑ ลำ เรือกิกเณ ๑ ลำ เรือสิงห์ ๑ ลำ
เรือมังกร ๑ ลำ เรือนาค ๑ ลำ เรือเหรา ๑ ลำ เรือครุฑ ๑ ลำ เรือ
เอกราช ๑ ลำ เรือโสมคยาเป็นเรือกันด่านนอก ๕ ลำรวม ๗๘ ลำ

เรือพระที่นั่งเป็นเรือธง ๕ เรือพระที่นั่งกงตาทรง ๓ เรือกง
พระที่นั่งรอง ๑ เรือพระที่นั่งกงเป็นเรือกัน ๑ ลำ เรือเอกราชเป็น
เรือพระที่นั่งกรมพระราชวังบวร ๑ เรือเอกราชเป็นเรือพระที่นั่งเจ้า
ต่างกรม ๑ รวม ๑๑ ลำ

กระบวนหลังเรือเอกราช ๑ ลำ เรือมังกร ๑ ลำ เรือนาค ๑ ลำ
เรือโค ๑ ลำ เรือเตียงผา เรือม้า ๑ ลำ เรือแซ ๓ ลำ เรือพิฆาต ๒ ลำ
เรือโสมคยาเป็นเรือกันด่านนอก ๒ ลำรวม ๒๔ ลำ รวมทั้งสิ้น ๑๑๓ ลำ

เรือรบเหล่านี้พม่าคงจะได้ทำลายเสียบ้าง เอาไปเสียบ้าง เก่า
ผู้เสียบ้าง ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึง
ได้ทรงสร้างขึ้นใหม่ แต่ได้ทรงสร้างเพิ่มเติมต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๕
ข้าพเจ้าจะได้นำชื่อเรือพระที่นั่งแลเรือกระบวนซึ่งเป็นเรือรบอย่างโบราณ
มารวบรวมไว้ในที่นี้ด้วย

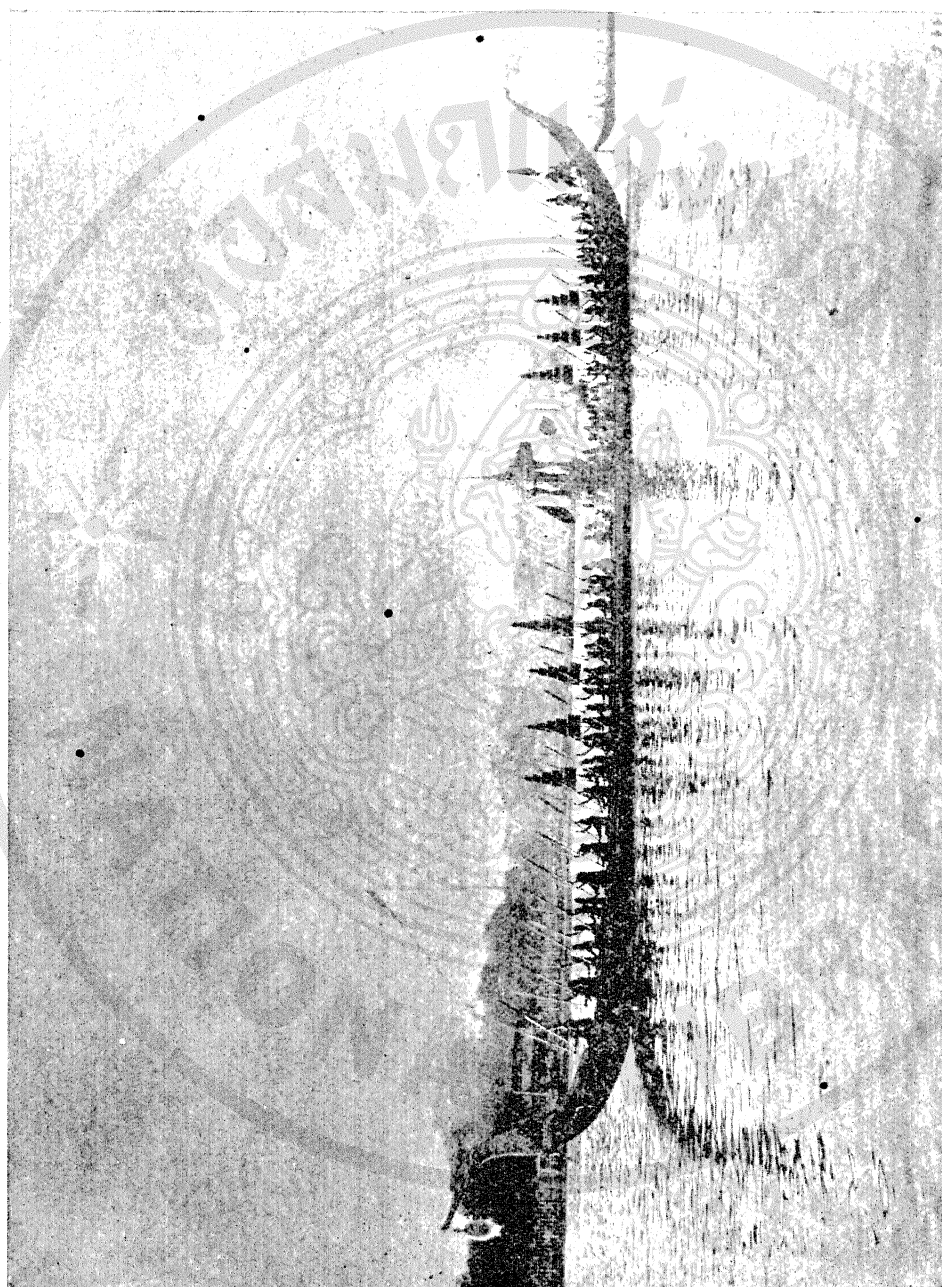
นามเรือรบเก่า

เรือทรงสมเด็จพระอินทราชาเสด็จขึ้นไปคัมภีร์เมืองนครเวียงจันทน์ ๒ มี
ในโคลงยวนพ่าย คือ เรือเอกชัย เรือพิทย เรือพิทักษ์ เรือไชย เรือชา
เรือคฤห เรือแก้วทอง เรือกัญญาทอง

ชื่อเรือทรงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถทรงกระทำการพระราช
พิธีสำคัญ เมื่อพระพุทธศักราช ๒๓๓๗ (จุลศักราช ๙๕๖ ปีมะเมีย
ฉก) มีดังนี้ เรือพระที่นั่ง คือ เรือชัยสุพรรณหงส์ เรือวรสุพรรณ
หงส์ เรือศรีธรรมราช เรือไกรสรมุขพิมาน เรือไกรจักรวทัน เรือ
พระครูพาหะนะ เรือกระบวน คือ เรือชัย เรือโต เรือนกอินทร์
เรือนกหัตดินทร์ เรือนรตังห์ เรือราชดีห์ เรือคชดีห์ เรือนกจากพราก
เรือไชยทอง เรือพิฆาฏทอง เรือเตงคานันได้มาแต่หงษาวดี*

ชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓
ทรงสร้างเรือพระที่นั่งก่งแดเอกชัย คือ (๑) เรือศรีสุพรรณหงส์

* หมายเหตุ—เรือเหล่านี้ในพระราชพงศาวดารบอกไว้ชัดว่าเป็นเรือที่ได้
มาจากหงษาวดี ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเรือเหล่านี้เป็นเรือขลุ่ยอันได้มาจากพม่าด้วยเหมือนกัน

เรือพระที่นั่ง “สุพรรณพงษ์”

(ม.ท.ป.)

(๒) เรือศรีสมุทรชัย (๓) เรือไกรธรมข (๔) เรือศรีประภาศร
ชัย (๕) เรือไกรแก้วจักรรัตน (๖) เรือไกรธวัจกร (๗) เรือ
ชลพิมานชัย (๘) เรือไกรธรมาศ (๙) เรือเอกชัยน้อย ไม่มีชื่อ

เรือพระที่นั่งศรี คือ (๑) เรือบุษบกพิศาต (๒) เรือวิมาน
อมรินทร์ (๓) เรือรังษีทิพรตน (๔) เรือจักรพรรดิภิรมย์ (๕) เรือ
ทินกรต้องศรี (๖) เรือมณีจักรพรรดิ เรือศรีพระที่นั่งรอง คือ
(๗) เรือทองคณิก (๘) เรืออัมรินทร์รางค์ เรือศรีวงษ์หน้า คือ
(๙) เรือแก้วจักรพรรดิ (๑๐) เรือสวัสดิ์ดิษฐ์ชัย (๑๑) เรือวิไลยเดชา

เรือพระที่นั่งกราบ คือ (๑) เรือศรีเมือง (๒) เรือเฟื่องฟ้า
(๓) เรือทิพากร (๔) เรือกระบวนนางรำ (๕) เรือแก้วชิงดวง
(๖) เรือพวงแก้ว (๗) เรือทองปติว (๘) เรือทิวดม (๙) เรือ
ต้องดม (๑๐) เรือชมชื่น (๑๑) เรือมังกร (๑๒) เรือข้านาง
นอน (๑๓) เรือกรนางนาฏ

เรือกระบวนปิดทอง คือ (๑) เรือเอกชัยเหิรหาว (๒) เรือ
เอกชัยหลาวทอง (๓) เรือครุฑเหิรระเห็จ (๔) เรือครุฑเดรัจฉไทร
จักร (๕) เรือฟ้าตั้งทวีป (๖) เรือสุครีพครองเมือง (๗) เรือ
กระบี่ปราบเมืองมาร (๘) เรือกระบี่ราญรอนราบ (๙) เรือ
อสุรกายักษ์ (๑๐) เรืออสุรบัณ

เรือพิฆฏ คือ (๑) เรือมังกรจำแดง (๒) เรือมังกร
แผดงฤทธิ์ (๓) เรือเหราต้องตอยสินธุ์ (๔) เรือเหราดินตาตุ่ม
(๕) เรือต่างกำแหงหาญ (๖) เรือต่างชาญชดสินธุ์ (๗) เรือ

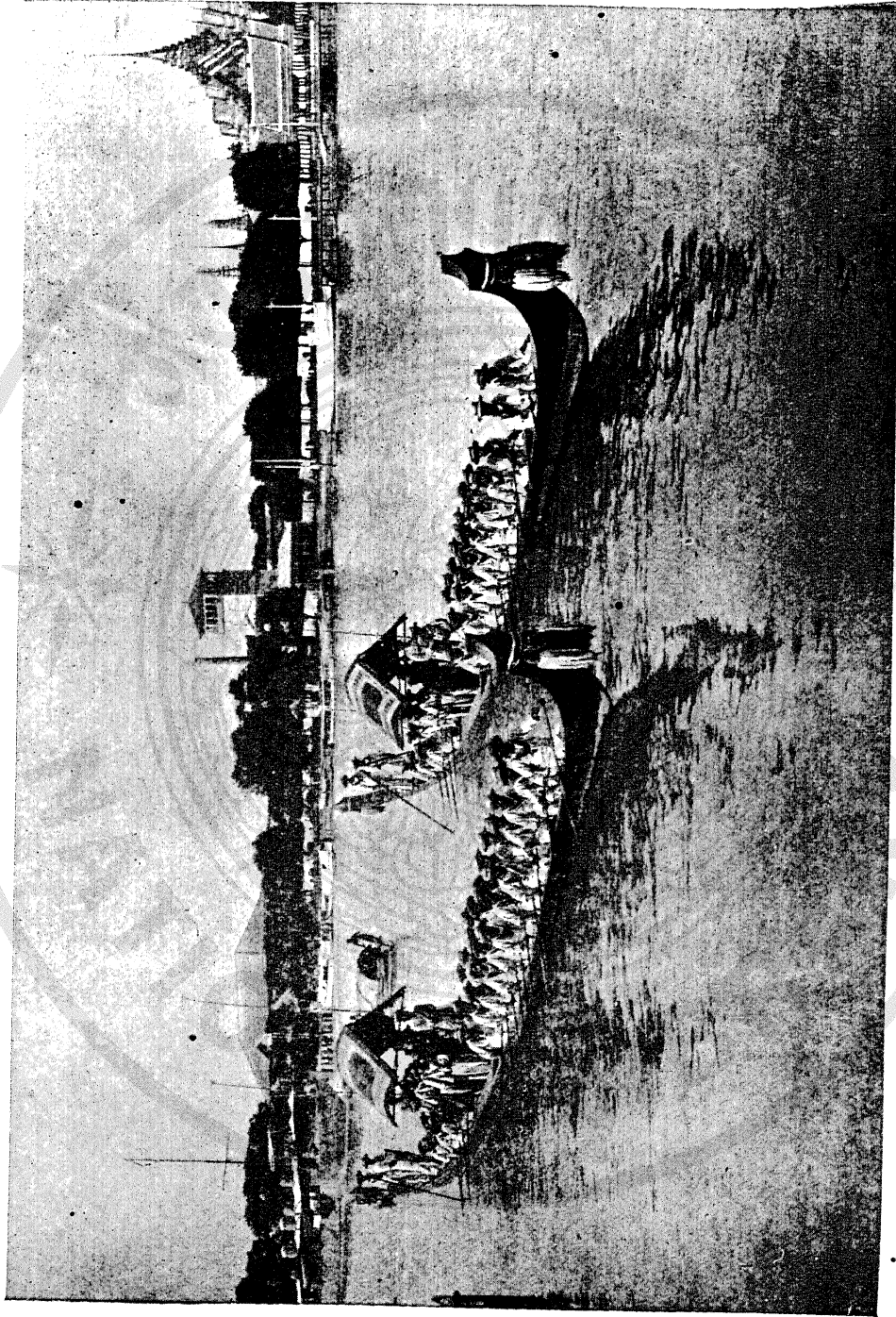
โคขมังกคั่น (๘) เรือโคฝั้นดัมภ์ (๙) เรือกิเลนประดองเชิง
(๑๐) เรือกิเลนดงเชิง (๑๑) เรือเคียวยานชด (๑๒) เรือ
เคียวค้ำดิน

เรือแซ คือ (๑) เรือวิพิชช (๒) เรืออนนคัมภ์ (๓) เรือ
จรเข้ค้ำรามร้อง (๔) เรือจรเข้ค้ำของน้ำ (๕) เรือวรารี (๖) เรือ
ศรีบัตดัมภ์ (๗) เรือตะกุ่มแดง (๘) เรือตะกุ่มดวด (๙) เรือ
คชวามาย (๑๐) เรือดำดิน (๑๑) เรือหมชดจร (๑๒) เรือ
ตุ๊กกาเกาะ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ ทรงสร้างเรือพระที่นั่งศรี
ชื่อเรือเหราข้ามสมุทร ๑ เรือพระที่นั่งกราบ ชื่อเรือประจำท้าว ๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างเรือพระที่นั่ง
เอกชัย คือ (๑) เรือมณฑลสุพรรณ (เรือพระที่นั่งด้านเป็นเรือ
ครุฑ) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงทำรูปนารายณ์บน
หลังครุฑเพิ่มขึ้น แล้วโปรดให้เปลี่ยนชื่อเรือนารายณ์ทรงสุบรรณ
(๒) เรือศรีสุนทรชัย (๓) เรือเอกชัย ไม่มีชื่อตำแหน่ง

เรือพระที่นั่งศรี คือ (๑) เรือสุวรรณเหรา (๒) เรือรัตนดิศ
เรือพระที่นั่งกราบ คือ (๑) เรือขจรกรุง (๒) เรือรุ่งประดาน
สาย (๓) เรือชายตามหวน (๔) เรือกตัมภ์ (๕) เรือสุดด้ายดา
(๖) เรือประพาศแสงจันทร์ (๗) เรือคันทองแสง (๘) เรือแท่ง
ทองหล่อ (๙) เรือต่อใจชื่น (๑๐) เรือรื่นใจชม (๑๑) เรือดม
ทรงสวด (๑๒) เรือเหตาใหม่ยังไม่มีชื่อตำแหน่ง (๑๓) เรือราโน

เรือ
เวดก

(๕๐๗๐๒๐)

(๑๔) เรือสุชาติพิ (๑๕) เรือบัตดังกทอง (๑๖) เรือบัตดังกแก้ว
(๑๗) เรือบัตดังกเงิน (๑๘) เรือบรรทัดทอง (๑๙) เรือกลดองดัด
เรือรบเป็นเรือปากปด้ายกำปั่นแปดงใช้ได้ทั้งในแม่น้ำแต่ในทะเล
มีพดแดงได้ทั้งต้องช้างคดอดดำ เรือดำนี้เป็นเรือที่โปรดให้เจ้าพระยา
นครคิดต่อขึ้นเป็นตัวอย่างเมื่อพระพุทธศักราช ๒๓๖๗ (จุลศักราช ๑๑๘๖
ปีวอกฉศก) แต่พระราชทานชื่อว่าเรือมหาพิชัยยุทธ

แล้วโปรดให้เกณฑ์เสนาบดี แต่เจ้าภานุนายอากรต่อขึ้นอีก
รวม ๓๐ ลำ พระราชทานชื่อว่า (๑) ชัยเฉลิมกรุง (๒) บำรุง
ศาสตร์ (๓) อาสาดีสมุทร (๔) ขจรจบแดน (๕) แด่นเดยดม
(๖) อุดมเดช (๗) ชนะชิงชัย (๘) บรรโดยข้าศึก (๙) พิทักษ์
เดชดวง (๑๐) ทดงกตางรณ (๑๑) ประจุนใจมทัพ (๑๒) จัป
โจรทมิฬ (๑๓) บินอรรณพ (๑๔) คดบดองคัต (๑๕) ฝืนชด
เขี้ยว (๑๖) เทียวอุทก (๑๗) กระหนกจาม (๑๘) ทวามคะนอง
(๑๙) ฝอยสมุทร (๒๐) ประทุษฐเมืองพาด (๒๑) รำบาญปรบักษ์
(๒๒) จักรอมเรนทร์ (๒๓) ตระเวนวาริ (๒๔) ตริเพชรฆาฏ
(๒๕) พรหมศาสตร์นารายณ์ (๒๖) ดอยช่ายเข้าเมือง (๒๗) กระเคื่อง
บุญฤทธิ์ (๒๘) พาณิทธิเศก (๒๙) เนกเทพธรร (๓๐) มหันตมังกศ
รวมเป็นเรือรบ ๓๑ ลำ

ต่อมาได้โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กองต่อเรือบ้อมอย่าง
ญวนขึ้น ๘๐ ลำ แต่ไม่มีชื่อ

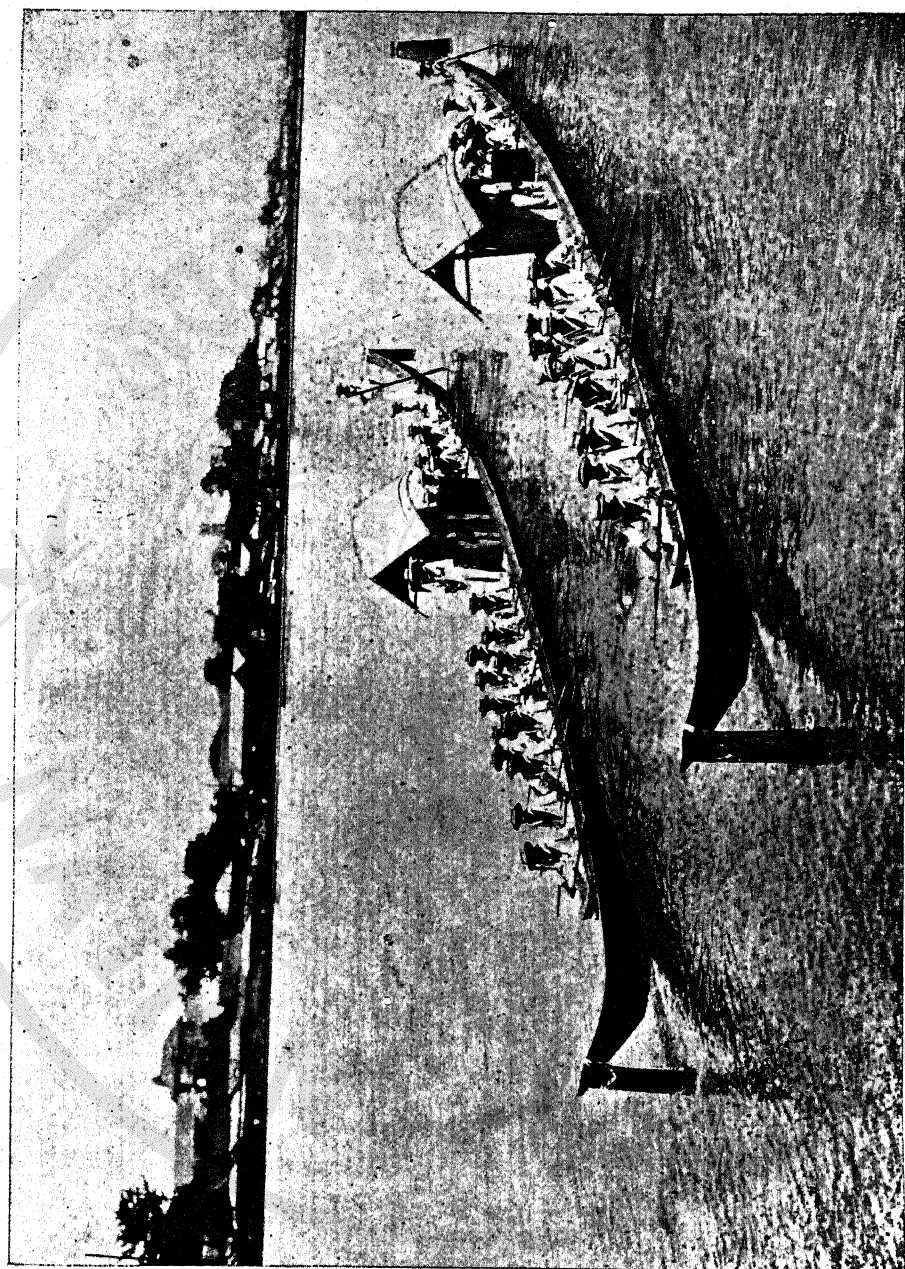
แต่โปรดให้เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ช่วง) (คือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) ต่อเรือกำปั่นใบขึ้นเป็นตัวอย่างดำหนึ่ง พระราชทานชื่อว่าแกดวกดางสมุทร แล้วโปรดให้ต่ออีกดำหนึ่งชื่อว่าระบิตบัวแก้ว กับโปรดให้พระอนุรักษโยธาออกไปต่อที่เมืองจันทบุรีอีกดำหนึ่งชื่อว่าวิทยาคม

แต่เรือกำปั่นใบดำอื่นๆ ซึ่งไม่ปรากฏว่าต่อเมื่อใดนั้นยังมีอีก แต่ได้พระราชทานชื่อคดงกันดังต่อไปนี้

(๑) เรือเทพโกสินทร์ (๒) เรือระบิตบัวแก้ว [คือดำที่เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ช่วง) ต่อ] (๓) เรือจินตาดวงแก้ว (๔) เรือแกดวกดางสมุทร [คือดำที่เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ช่วง) ต่อ] (๕) เรือพุทธอำนาจ (๖) เรือราชฤทธิ์ (๗) เรือวิทยาคม [คือดำที่พระอนุรักษโยธาต่อ] (๘) เรืออุดมเดช (๙) เรือเวทขงัด (๑๐) เรือวัฒนนาม (๑๑) เรือสยามพิภพ (๑๒) เรือจบสมุทร (๑๓) เรือสุดสาคร

เรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้าง (๑) เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งศรีประกอบ คือ (๒) เรือเทวราชวิดัล (๓) เรือเสวยสัตว์ดีเกษมสุข (๔) เรือเพชรรัตนดาราราย (๕) เรือทวยเทพถวายกร เรือพระที่นั่งกราบ คือ (๖) เรือยอดไตรจักร (๗) เรือहतไตรภพ

เรือกำปั่นใบ (๑) เรือจบสมุทร (๒) เรือสุดสาคร (เรือ ๒ ดำนี้ซื้อจากของในรัชกาลที่ ๓ จะเป็นด้วยดำเก่าชำรุดไปแล้วทรงต่อขึ้น

เรือแท่ง

(ผ.ท.ป.)

ใหม่ใช้ชื่อเก่าหรืออย่างไร) (๓) เรือจระจับโจร (๔) เรือโผนแผ่น
ทเด (๕) เรือศรีรัตนโกสินทร์ (๖) เรือราชรังสิต เรือรูปเรือ
กันใบศรี (๗) เรือปราบปรบักษ์ (๘) เรือหาญหักค้ำครุ (๙) เรือ
ต่อสู้ไฟวรรณ (๑๐) เรือประจันต์จันก

เรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงสร้าง ๑ ลำเป็น
เรือพระที่นั่งศรี ชื่อเอกชาติภุชงค์ (ต่อชื่ออนันตนาคราช)

เรือรบอย่างโบราณก็ยังมีมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ พังมาตัง
ต้นเปลี่ยนแปดงเมื่อในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เอง คือยังมีเรือเดินด้วยเครื่องจักรขึ้นในรัชกาลนั้นเป็นปฐม แล้วก็
ค่อยเจริญมาโดยลำดับ จนถึงเรือลาดตระเวนเบา ชื่อเรือพระร่วง
ในรัชกาลปัจจุบันซึ่งพวกเรากำดั่งพยายามอยู่ แต่หวังว่าจะได้เห็นใน
เร็ว ๆ นี้

แต่เรือซึ่งเดินด้วยเครื่องจักรตั้งแต่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนมาจนถึงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าเป็นพวกเรือรบในสมัยปัจจุบัน ซึ่งข้าพเจ้าได้
แบ่งไว้เป็นภาคที่สอง แต่จะไม่กล่าวถึง เพราะฉะนั้นถ้าจะนำรายชื่อมา
ลงไว้ในที่นี้ด้วยก็จะเป็นการกำกวมกันไป จึงเป็นอันยุติแต่เพียงนี้

บทควตักตำบรวฟ เรืองลิตธิธิ

องกที่ ๑

เปิดม่าน

ฉากทองพระโรง

(พระราชา กับ พระมเหสี นั่งบนเตียง พระราช

กุมารนั่งเบาะหน้าเตียง เด่นาหมอบตองแถว หน้า
กำนันนั่งหลังเตียง)

พระราชา, บทร้อง

๑ ท่านมหาเด่นาทองดี ชาวบุรีราชภูทงหลาย ได้
อยู่เย็นเป็นสุขสันต์สบาย หรืออันตรรายแผ้วพาน
ประการใด โจรผู้ร้ายวายทะนองอาจ หรือเก่ง
กาจก่อเชิญเป็นไหน ทงเข้าปดาฟ้าฝนผดไม้ ยัง
โหดไรหรือมีบริบูรณ์ ฯ

เสนา, บทเจรจา

๑ เพชระคะ เตะพระบารมีบดสู้รบปกเกล้าข้า
ทงหลาย ผุ่งไฟฟ้าประชาชนพดนิทงนายไฟ
ได้ความสุขเกษมด้านด้าราญใจไม่ฝืดเคือง ตาม
รายงานการหัวเมืองทุกมณฑล ก็ว่าเข้าปดาฟ้าฝน
อุดมดี โจรผู้ร้ายมิได้มีดอบดักทรัพย์ ราษฎร

นอนคาหัดกับทุกบ้านช่อง พากันซื้อขายวายดั่ง
ตัดวกตาย ต่างมีความสุขสบายทั่วหน้ากัน ด้วย
อานุภาพพระทรงธรรม์ แด่เพชรคะ ฯ

พระราชฯ คำพูด

๑ เออ ดีละ ฯ

พระกุมาร, บทเจรจา

๑ ขอพระบารมีปกเกล้า เวदान์ย่างเข้าฤดูหนาว
คราวเหม็นค ย่อมเป็นทกษณณ์ดีในแดนดง ข้า
ขอถวายบังคมดาฝ้าของทงต้ององค์ทรงสวัสดิ์ ไป
ชมเขาและป่าพฤกษาดังในไพรด์ณท์ ไม่ช้านักสัก
ตำวันจะกลับมายังธานี ด้นองพระบาทมฤตกาฝ้าชุด
เพชรคะ ฯ

พระราชฯ บทเจรจา

๑ เออ จริง ดูก็น่าไปเที่ยวเล่นให้สบาย ด้วย
หนทางไกลป่าไปมาง่ายไม่เหมือนแต่ก่อน เจ้าจะ
ใครไปชมพฤกษาดังซรก็ตามใจ เจ้าก็มีฤทธิไกร
กำลังหาญชาญณรงค์ แต่อย่าประมาทนะจะพลาด
พลึงระวังองค์ให้จงดี ฯ

พระกุมาร, ถวายบังคม

๑ เพชรคะ ฯ

พระมารดา, บทเจรจา

๑ เออเน้แม่จะตั้งสอน อันเจ้าจะไปประพาศป่า
พนาดอนทุกตำบล ก็คงไม่มีเหตุเภทผตประการใด
แต่ตั้งชดทศธิดาณนั้นอย่าไปเป็นอันขาด อนึ่งอย่า
เที่ยวเพินให้เกินขนาดจนเห็นจเห็นอยเมื่อยกายา จะ
กำเรบพระโรคาคือองระคายในกายเจ้า อย่ากรำแดด

บทคัดค้านำบรรพ์ เรื่องดีทริช

ให้แผดเผากระดูกดีดอง จะพาผิวพระพักตร์อันผู้
 ผ่องให้หมองไหม้ แล้วจึงรีบกลับมาเคียงซ้ายอย่า
 อยู่ช้า จงฟังคำที่แม่ว่านะเจ้า ฯ

พระกุมาร, รับ

๑ เพระคะ ฯ (แล้วถวายบังคมออกมาจากที่
 เฝ้าเข้าโรง บิดม่าน)

เปิดม่าน

ฉากป่า

พระกุมาร, บทร้อง

๑ ป่านี้เย็นเย็นไถ่เงาเด่น ตมพัตเย็น ๆ เมื่อ
 ยามบ่าย ร่มรื่นพื้นเพียงโรยทราย ดั่งแก่งฉาย
 ที่ราบแต่ราบไว้ ต้นพฤกษาขึ้นเคียงเรียงระยะ
 เหมือนดั่งกะปลูกไว้ไม่ไถดไถด บ้างผลิดอกออก
 ผลดัดใบ ยอดไต่ช่อชูเรณุนวด พิกุลแก้ว
 กรรณีกาหาหง ลำไยประยงค์พยอมหอมหวด
 ประดู่ดอกมหาศำราวดน มะม่วงพรวนด้าระก
 ษณ์จันทน์ คณานกผกนิ่มมากินผล บ้างใช้
 ขนเคี้ยวกู้บ้างคุชั่น กระต่ายซุ่มพุ่มไม้แล้วไต่กัน
 กระเจงส์ญจรตามจามะรี ถ้าแม่พระมารดาได้
 มาเห็น คงเป็นที่เด่นสุขเกษมศรี จะทรงเก็บ
 ผลพฤกษามาดี ขมมฤคตฤณตำราญใจ ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ แม่! ช้างหน้านั้นดังใหญ่ แดงเขียวราวกับ
ก้อนเมฆ เออ! เมื่อเราจะมานะ พระมารดา
รับสั่งกำชับกำชามาหนักหนา ว่าไม่ให้เข้าไปที่
ทางทิศอีสาน คือตงนั้นเอง นี่จะเป็นด้วยเหตุ
อย่างไรหนอ; พระมารดาจึงได้ทรงห้าม เห็นจะ
เป็นด้วยตงนั้นชุ่มชื้น แดงก็ไม่ใช่ระดูใช้ ถึง
ดังใหญ่ที่สำคัญๆ ในระดูนั้นเขาก็เดินกันได้ อันเรื่อง
ใช้บ้านนั้นมันเกิดจากคนไม่ดูแลรักษา หรือเราดู
ที่มพิศ การจกชนมมัน แดงก็แก่กันเสียแล้ว มัน
จะมาทำไมใครได้ ความรู้เหตุนั้นเรารู้ได้แต่เรียน
มาเจนใจจบทุกอย่าง หรือจะเซ่นด้วยสัตว์ร้ายมาก
เราก็ไม่กลัว ด้วยชนมที่ชั่วก็คิดมีเรามา อัน
ดังใหญ่ๆ ที่ไม่มีใครมีใครไปมาเช่นนั้น มักจะมีของ
ประหลาดที่สำคัญๆ บางทีจะมีของที่เป็นประโยชน์
แก่ความรู้วิชาของเราที่ได้อ่านเรียนมาบ้าง เราก็ก็นำ
จนใกล้กับตงนั้นอยู่แล้ว ควรเราจะเข้าไปเที่ยวเล่น
สักหน่อย เมื่อจะพบของที่เราต้องประสงค์บ้าง ๆ
(เดินเข้าโรง บิดมาน)

เปิดม่าน

ฉากตงนกแก้ว

พระกุมาร, คำพูด ๑ ดงนี้หน้าประหลาดจริง ไม่เห็นมีสิ่งดำรงอาศัยอะไร
มีแต่นกแก้วเหาะเป็นฝูง ๆ ไม่เห็นสัตว์สักหนึ่ง
กระหรือนี่มีหน้าพระมารดาทรงห้าม ไหน ๆ ก็ได้เข้า
มาถึงดงนกแก้วแล้ว เรายังนกแก้วเล่นเถอะจะได้
ออกสนุก ๆ

(พระกุมารยิ่ยนกแก้วตกลงมา ฝูงนกแก้วบิน
ฮือไป เหลืออยู่แต่พระยานกแก้วตัวเดียว)

พระยานกแก้ว, คำพูด ๑ ฮ้า! ฮ้า! ฮ้า! นี่จะพากันบินหนีไปไหนหมด
มาทั้งชั่วไว้ตัวเดียวจะอยู่เดี่ยวหรือ? ถ้าไม่รับ
กตัญญูอยู่กับข้า ข้าจะฟ้องพระนางโรหิตินี้ให้ตงโทษ
พวกเจ้านะ ๆ

พระกุมาร, คำพูด ๑ เมื่อจะยกท่านว่าอะไรนะ?

พระยานกแก้ว, คำพูด ๑ เราชื่อกับพวกเรานี้บอกว่า อย่าพากันทั้งเราไป ถ้า
ไม่ฟัง เราจะไปฟ้องให้พระนางโรหิตินี้เธอตงโทษ ๆ

พระกุมาร, คำพูด ๑ พระนางโรหิตินั้นอยู่ที่ไหน? ทำไมท่านจะไปฟ้อง
ให้ตงโทษแก่พวกท่านได้หรือ?

พระยานกแก้ว, คำพูด ๑ ได้ซี; ท่านเป็นเจ้านายของพวกเรา, ท่านอยาก
จะรู้เรื่องพระนางโรหิตินี้หรือ เราจะเล่าให้ฟัง ๆ

พระกุมาร, คำพูด ๑ ดีแล้ว, เราอยากรู้เรื่อง ขอท่านจงเล่าให้เรา ฟังเกิด ๆ

พระยานกแก้ว, บทร้อง ๑ อันพระนางโรหิตศรีศรีมร มีเกียรติกำจรทุกแห่ง หัก เป็นเอกองค์บรรคราชธิดา ของท้าวอาทิตย์ ราชทรงธรรม พระชนนีมีนามนางฉิมภา วิธาค์ เด็ดดีกษณาเจ็ดคน ครองดีทบทบุรุษเขตกัน โภคย์ ไชยธรรม์ตระการใจ อาณาเขตไพศาลล้ำมรกต ประเทศราชนับร้อยน้อยใหญ่ ข้าเฝ้าท้าวพระยาเสนา ใน พดไกรหัวหาญชำนาญยุทธ กำแพงเมือง เหมาะมั่นกันดีศรี บ้อมค่ายค่ายคุดองชุด โคตาง ช้างม้าอาวุธ เรือตระเวนด่านดุ่มทรักมากมาย แม่ น้ำดำคตของทองถนอ แน่นไปด้วยคนค้าขาย ตึก กว้างร้านเรือนเรียงราย ทั้งไพร่นายสุขเกษมเปรม ปรา พระมหาปราสาทเจ็ดชั้น ดิษยอดสูงยืนเวหา ประดับด้วยดวงจินดา ดังวิมานอินทราสุราดิย์ ชาว แม่พระดนมกานต์ นบหมื่นพันพรรณมืองได้ ดั้วน ทรงโฉมประโดมตาญใจ บำเรอทั่วไทยทุกเวดดา อันองค์พระวราวุธศรี พระชนม์ราวสิบสี่สิบห้า โฉม เติบเตี้ยดัดกษณา เติบแต่งโดกาชาตรี พร้อม จริตกิริยามารยาท งามวิธาค์ด้าองค์พระดัชมี ทรงเบญจกัศยานี นางในปดพีไม่มีทัน งามดัง

บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

ดวงมณีนทาทอง อันเป็นของทิพย์ในส่วนสวรรค์
 ใครเห็นเป็นที่ผูกพัน ไม้ต้นพิศวาทไม้คดาศคทาย
 ประกอบด้วยบุญเบญจนิหาร เชื้อวชาญวิชาทั้งหลาย
 หงษ์ปัญพาที่ก้มคทาย สุดจะบรรยายให้พอใจ
 เสียตายแต่บุรุษในแหล่งหล้า ที่ควรคู่กัทยาไม่หา
 ได้ เว้นแต่หน่อกษัตริราภาไรไทด อันทรงศรัทธา
 จังควรเชย ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ พระนาง— (นกแก้วบินหนีไป) ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ เออนกแก้วดวงนขอบกตจริง พดภาษาคนก็ได้แต่
 เรื่องพระนางโรหิตน์ให้เราฟังได้ออกเป็นเรื่องเป็นราว
 แด่กักถ่วงถ้อยคำมาเป็นแบบคาย พอเราจะถาม
 กับมันหนีไปเสีย ไม่ได้การ เราจะต้องรีบกลับเข้า
 เมือง จะได้ศิริครองต่อไป ฯ

(เดินทำท่าตรึกตรองเข้าโรง บัดมาน)

เบ็ดมาน

นาคห้องตำหนัก

(พระกุมารนั่งบนเตียง นางกัณต์แวดล้อมอยู่)

พระกุมาร, บทร้อง

๑ โอเจ้าดวงดอกฟ้ายาจิตร แต่ได้ข่าวก็ให้คิด
 เค้นหา ขรอยเป็นคู่สร้างกันมา จึงจับวิญญาณ

ไม่เคียดแค้นตาย ออกเอยจะทำนุใดดี จะได้มี
มารศรีร่มหมาย ชมแต่ซอกยั้งขึ้นอารมณ์ชาย ถ้า
ได้เห็นโฉมฉายจะปานใด แม้ดำเรีจความประสงค์
ที่จงรัก ได้ร่วมเรียงเคียงพิศตรพิศมัย จะมีแต่
เปรมปรีดิ์มิไฉน ถ้าราญฤทธิ์ทุกเวลา นี่เป็นบุญ
หนุนนำไปจำเพาะ หรือคราวเคราะห์จึงต้องครวญ
วิญจนา มาทนโคกโรครักหนักอุรา ทรมาคความ
เทวด์เพราะหวังชม เราก็นอนชด้อยาธาตักขณ ทั้ง
เรื่องฤทธิพิศศักดิ์ทุกสิ่งดม ไม่ควรขัดครักหนัก
อารมณ์ จนได้ความทุกข์ระทมถึงเพียงนี้ ควร
เที่ยวสืบเสาะแสวงตำแหน่งน้อง แห่งห้องไศยา
มารศรี แม้มิได้สัมผัสเห็นหน้า ไม่ไยดีแก้ดวง
ชีวิตยัย จำจะกราบถวายบังคมตา พระบิตุเรศ
มารดาไปจงได้ กว่าจะพบสลับสมทรมวย มิเหมือน
หมายเปนไม่กตบมา ฯ

(ทำกริยาผูกผูกผูกหนึ่ง บ่นพึมพำคดเคี้ยว

ต่าง ๆ)

นางกำนัลคนที่๑, คำพูด๑ วันนั้นเหมือนพระราชกุมารไม่ทรงสบาย ตั้งแต่
เสด็จกลับจากประพาศป่ามาแล้ว ดูพระกริยาผิด
ปรกติไปอย่างไรนะ เห็นไหมหัดอน ฯ

๕๐

บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

คนที่ ๒, คำพูด

๑ จีริงนะ ดูพระพักตร์เศร้าหมองผิดปรกติ พระ
กิริยาดีดัดดีดัดด้อย่างไรมิรู้ อยู่ ดูเหมือนจะทรง
เพื่อพกลไป ประเดี้ยวร้องดกร ประเดี้ยวบ่นพึมพำ
หรือจะประศวรใช้บ่ามากี่ไม่รู้ ๆ

คนที่ ๓, คำพูด

๑ เออ! นี่เราจะทำอย่างไรดี เราจะนั่งความ
ไว้เห็นจะไม่ได้การ ฅวยพระราชกุมารประศวร
มากมายไปอย่างไรละก็พวกเราจะมีคามผิดไม่พ้น
พระอาญา ฅวรเราจะไปกราบทูลพระราชบิดาเสีย
ให้ทรงทราบ ๆ

คนที่ ๔, คำพูด

๑ ดีแล้วหัดอน, ถ้ากระนั้นเราพากันไปกราบทูล
๙ เกออะ ๆ

(นางกำนิต ๔ คนพากันเดินเข้าโรง พระราชา
พระมเหสี กับนางกำนิตสี่คนเดินออกมา พระราชา
กับพระมเหสีนั่งเคียงพระกุมาร พระกุมารเดิน
ลงจากเตียงถวายบังคมแล้วหมอบนั่งอยู่ “ทำกิริยา
ไม่สบาย” ส่วนนางกำนิตสี่คนเข้านั่งตามที)

พระราชา, คำพูด

๑ เออ เจ้าไปเที่ยวปากดัมมาแล้วก็ไม่ขึ้นไปเต้าให้
พ่อฟังบ้าง เจ้าไปเที่ยวถึงไหน สุกุณนอย่างไร
บ้าง ทำไมดูหน้าตาเศร้าหมองไป เจ้าไม่สบาย
อย่างไรหรือ?

พระกฤษณ์, คำพูด

๑ พระอานาไม่พ้นเกล้า ขอได้โปรดประทานโทษ แก่ข้าพระองค์ที่ไม่ได้ขึ้นไปเฝ้า เพราะต้งแต่ก่ดบมา จากป่าแล้ว ก็ไม่มีความสบายเลย ฯ

พระมารดา, คำพูด

๑ นี่เจ้าไม่สบายเป็นอย่างไร คักร้อนหรือ (เข้า ไปจับตัวพระกฤษณ์) คักรู้ไหมร้อนนี้ เจ้าไม่สบาย อย่างไรจงบอกให้แม่ฟังก็ จะได้บอกหมอบอกหมอ เขา เข้านางกำนัล ใครอยู่นั้นนะ ไปบอกให้เขา ไปตามหมอมานี้ ฯ

(นางกำนัลรับ ๆ ตั้งแต่ไปเข้าโรงคนหนึ่ง)

พระกฤษณ์, คำพูด

๑ ถูกไม่ได้เจ็บไข้อะไรดอก เป็นแต่ไม่สบายข้าง ภายใน คูนันให้ร้อนรุ่มก่ดบใจไป ไม่รู้ว่าจกรวบ ทุตอย่างไรถูก ฯ

พระราชา, คำพูด

๑ ใครทำให้เจ้าช้ดเคื่องอย่างไหรือ ?

พระกฤษณ์, คำพูด

๑ ไม่มีใครทำให้ถูกช้ดเคื่องอย่างไรดอก ถูกไม่ สบายใจมาแต่ป่าแล้ว ฯ

พระราชา, คำพูด

๑ ทำไม, เมื่อเจ้าไปเที่ยวบ้านะ เกิดเหตุเภทผด อย่างไหรือ จงเต้าให้พ่อฟังก็ ฯ

พระกฤษณ์, บทร้อง

๑ เมื่อข้าบาททุตดาไปคราวนี้ จรดเต้นในไพร่ตื้นที่ ก็มีความเกษมส่านต์สำราญครัน ไม่มีอันตรายภัย พาน เทียบประพาศสุคราชมณฑล จนถึงคงชิต ติศอิสาน ณเญให้ใคร่ชมคงดาต ด้วยดูจะ

บทคัดค้านคำบรรพ์ เรื่องดีทริชฌู

ระโหฐานตระการใจ ครั้นเมื่อเข้าไปถึงในดง เป็น
 นำพิศวงสงัดดี ไม่มีสัตว์อื่นอย่างใด คด่าไปแต่
 หม่นตฤณฯ มีย่างเดียวแต่ฝูงนกแก้ว ล้วนแล้ว
 เกิดอนกนบพฤษภา ควหนึ่งจึงรำพรรณจำนรรจา
 สรรเสริญวนิดาโรหิตน์ ว่ากอบด้วยบุญญาภิหาร
 เป็นประธานนกแก้วทั้งไพรศรี ทรงโฉมไฉไลไม่
 รากี นางใดไม่มีเปรียบปาน พอข้าบาทได้ประจักษ์
 คำปรึกษา ในอุราปลื้มปดอบซาบซ่าน ให้ผูกพัน
 ปฏิพัทธนงพาด เคียดคั่นวิญญาณไม่เคียดอนคตา
 จะคิดการดังใดก็เวียนวน กนแต่คิดถึงคั่นหา ดัง
 ไซ้เห็นดวงพักตร์วนิดา มาอยู่ตรงพักตราทุกนาทึ
 แม้มิได้สัมผัสมาดปรารถนา ชีวิตข้าคงม้วยเป็นผี ถูก
 ขอบุญตาผ้าชุดี้ ไปหานางโรหิตน์นงดัชฌน์ ฯ

พระราชฯ คำพูด

๑ (หันหน้ามาหาพระมเหสี) เออ, น้อย่างไรละ
 แม่ประภาวดี ฯ

พระมเหสี, คำพูด

๑ ก็หม่อมฉันรู้อยู่แล้วนะ ว่า ถ้าเข้าไปในดงนั้น
 จะมีเหตุ จึงห้ามแต่แรกแต่ก็ไม่ฟังชั้นเข้าไป จึง
 เป็นเหตุดังนี้ ฯ

พระราชฯ คำพูด

๑ เจ้ารู้เหตุอย่างไรละ จงเล่าให้ฟังดิฉัน ยายนกแก้ว
 ในดงนั้นนะ ทำไมมันจึงพูดภาษาคนได้ละ นางโรหิตน์
 นะ เป็นมนุษย์หรือ ทำไมจึงเป็นนายพวคนกแก้ว?

พระมเหสี, บทร้อง

๑ อันโฉมงามองค์นางโรหิตน์ องค์นี้มีบุญหนักหนา
 เต็มชื่อภญาโฉมทุกภรรยา ว่าทรงศักดิ์ดั่งกษัตริย์
 เป็นธิดาทำอาทิตยราช บรมนาถธิบดีนครปิ่นกรุง
 ศรี ครองดีทริชบุรุษานี้ ดั่งศรีสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์
 อาณาเขตภรรยาดานาง ใหญ่กว้างทางเข้าชัยัน
 ปดายแดนมีดั่งสำคัญ ป้องกันอยู่ทั้งสี่ทิศ คือคง
 ข้างฝ่ายบูรพา มีหมู่ล้าตีกาอินธุ กระจุกอยู่หน
 อุดรคงขิด นกเขยงดั่งคดงบัลจิมประจักษ์งาน ดงทิศ
 ใต้ฝ่ายข้างนครเขา ค่อยกับแดนเราข้างอิสาณ มี
 นกแก้วอยู่ในดงตาล คือดงที่พระกุมารเข้าไป อัน
 ผ่องสุกนันทน์ดีหมื่น รุกขภาษาคนได้ ด้วยอาณูภาพ
 นางทราวมวย บันดาลเป็นไปทั้งนี้ สำหรับประกาศ
 เกียรติคุณ ชมบุญชมโฉมมารศรี ให้แพร่หลาย
 ไปทั่วธานี โดยมีกิตติศัพท์มา อันพันธุ
 เนื่องจากตฤณ ในตระกูลทั้งสี่ทิศ แม่คนได้
 ดอนให้เจรจา ตฤณาจึงพูดได้ดั่งใจ นื่องเห็นว่า
 พระกุมารกำลังหนุ่ม ได้ฟังความก็จะลุ่มหลงไหล
 จึงห้ามปรามแต่เมื่อแรกตาไป ไม่ฟังคำจึงได้เป็น
 ดงนี้ เมื่อพระโอรสของเรา มามีแต่โศกเศร้า
 หมองศรี ด้วยคำนึงถึงนางโรหิตน์ พระภุมม์จะคิด
 ประการใด ๆ

พระราชฯ คำพูด

๑ ข้อ! นางโรหิตีเขาก็เป็นพระบิดาของพระราชฯ
แต่ก็เป็นผู้มัวอยู่ ที่เจ้ามีความใฝ่หาเขานั้นก็ควร
แล้ว แต่เจ้าอย่าว่านวยไปเลย พ่อจะมีพระราช
ดำรัสไปว่ากล่าว ขอเป็นทางพระราชดำพันมิตร
ก็เห็นคงจะรับทางพระราชไมตรีดอก เจ้าอย่าวิตก
เดือดร้อนไปเลย ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ ซึ่งพระบิดาทรงพระดำริห้จะให้มีพระราชดำรัสไป
ขอเป็นทางพระราชไมตรีนั้น ก็เป็นการควรอยู่ แต่
กระหม่อมฉันเห็นว่า ถ้าพระบิดาของนางทรงรับทาง
พระราชไมตรีก็จะดีอยู่ ถ้ามีความขัดข้องประการใด
ก็จะเปนคู่อาฆวนาบาดหมางเสียทางพระราชไมตรีกัน
บางทีก็จะถึงแก่ต้องทำศึกสงครามกันก็เป็นได้ ฯ

พระราชฯ คำพูด

๑ ที่เจ้าว่ามานั้นก็สมที่ทางที่จะเป็นได้ แต่พ่อเห็นว่า
เราก็เป็นราชาธิราชอยู่ในทิศหนึ่ง มีอำนาจเกรง
อาณาเขตเดิมอกัน คงจะไม่มีความรังเกียจในการ
ที่จะรับเป็นทางพระราชดำพันมิตรไมตรี ถึงว่าจะ
ไม่รับเป็นไมตรี เราก็มีความยินดีที่จะทำศึกสงคราม
ชิงนางคนนั้นให้จงได้ ตามวิสัยของบรมกษัตริ์แต่
บุราณมา แต่ก็เป็นการเดินทางที่เหนื่อยอย่างหนึ่งด้วย
ในการที่จะกระทำยุทธสงครามกันนี้ พ่อไม่นึกวิตก
ครุ่นคร้ามสักนิดเดียว ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ ที่พระบิดารับสั่งนั้นจริงอยู่ แต่การที่ทำความผิดกรรมแก่กันและกันนั้น ย่อมเป็นที่เดือดร้อนแก่ไพร่พลและอาณาประชาราษฎร์ทั้งสองฝ่ายเป็นอย่างมาก ประการหนึ่งยังมีทางอื่นที่พอจะคิดได้อยู่ เมื่อถึงเวลาจำเป็นเมื่อใดแล้วจึงควรคิด การทำความผิดกรรมนั้น ขอพระราชทานงดไว้คำริห์ภายหลังที่สุด ที่ไม่มีทางอื่นแล้ว ๆ

พระราช, คำพูด

๑ เจ้าว่าจริง ถ้ากระนั้นเจ้าจะคิดอย่างไรละ?

พระกุมาร, คำพูด

๑ จะกราบทูลให้ตัดออกไปในเวลานี้ยังไม่ได้ ต้องไปให้เห็นท่าทางเสียก่อน เมื่อควรจะผ่อนผันได้ด้วยประการใดจึงจะได้คิดต่อไป เมื่อไม่มีท่าทางอย่างอื่นแล้ว การที่คิดจะทำความผิดกรรมในภายหน้าก็จะขาดการได้โดยง่าย เพราะได้เห็นชัยภูมิแก่กำลังของบ้านเมืองมาแล้ว ๆ

พระราช, คำพูด

๑ ที่เจ้าคิดนั้นจริงอยู่ เจ้าจะไปก็ตามใจ แต่จะต้องเลือกเอาทหารที่เคยเป็นที่ไว้วางใจได้ไปด้วยบ้าง เพื่อเกิดการฉุกฉินขึ้นจะได้แก้ไขทัน ๆ

พระกุมาร, คำพูด

๑ ถ้ากระหม่อมฉันเห็นว่า การที่จะเอาไพร่พลไปด้วยนั้น เป็นทางที่ไม่สำเร็จโดยเร็วร้อยได้ ยอว่าแต่จะพาไพร่พลเข้าไปในเขตแดนของเขาเพียงแต่ไปพักไว้ปลายพระราชอาณาเขตที่ต่อเนื่องกัน

บทคัดค้านำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

ถ้าความนั้นจริงไปก็คงจะเกิดคุณเชิงกันขึ้น ที่ไหน
การที่คิดไว้จะสำเร็จได้โดยสะดวก กระหม่อมฉัน
คิดจะไปแต่คนเดียวเท่านั้น จะได้ไม่เป็นห่วงถ่วง
เวลาในการที่จะเดินทางไปในป่าดงอันเป็นที่กันดาร
จะได้รับกลับมาบ้านเมืองโดยเร็ว ๆ

พระราชฯ คำพูด

๑ ยังนึกตามใจเจ้านะซี

พระกุมารฯ คำพูด

๑ ถ้ากระนั้นกระหม่อมฉันขอถวายบังคมลาพระบิดา
พระมารดาไปในเวลานี้ ๆ

พระมารดาฯ บทร้อง

๑ อันเจ้าจะดาไปหาทาง แม่เห็นชัดขวางหาควรไม่
เพราะเมืองสิทธิชนที่จะไป นั้นแสนไกลแสนกันดาร
ทุกย่านทาง ประกอบด้วยเสือสัตว์ป่า ทุกถิ่นทั่ว
ด้าวระพิดจะชัดขวาง ต้องเดินเดี่ยวเปลี่ยวองค์ในดง
ยาง กรำน้ำค้างแดดตมระทมใจ ยามบรรทม
สรงด้วยไม่เคยยาก ต้องลำบากก็จะเกิดโรคาไข้
ไหนจะต้องอดอยากยากไร้ แม่จะให้หนักอกวิตก
แทน ไซ้มีแต่โฉมขององค์ ยังนารีอื่น ๆ นับ
หมื่นแสน ประเทศราชของเราทุกค้ำวแดน ถ้า
แม่นเจ้าหวังครองไม่ต้องจร ไม่ควรเอาชีวิตรัง
ไปทรมานบุกป่าฝ่าดงซร ทั้งสมบัติบวรการนคร
ทั้งบิดรมารดาไปหาทาง เหมือนไข่นอกอุ้งมือ

ฤทธิ แม่เห็นผิดทำนองไม่ต้งอย่าง ค้งก้งม
ยศตคักดาทุกท่าทาง จะระคางคนผู้มันดูแคลน ฯ
พระกุมาร, บทร้อง ๑ ซึ่งพระองค์ทรงห้ามด้วยความรัก กัดตัวถูกจัก
ได้ยากลำบากแสน พระคุณหนักยิ่งกว่าฟ้าดินแดน
จะหาสิ่งที่จะแม่นก้ไม่มี ถูกต้งใจจะต้งองรอนบาท
พระบิตุรงค์ชราขเรองศรี กับทั้งองค์พระชนนี มิให้
มีช้อระกายพระบาทา แต่คร้งน้มีกรรมจำวโยค จะ
ขึ้นอยู่ดีไศกเด็นหา มีเดี่ยจรวัดก้ช้วคกงมรณา จ้ง
จำตาแรมพระชนนี ขอพระองค์จงประทานอนุญาต
โปรดประสาทพรเพิ่มเฉลิมศรี แก่ข้าผู้จะจรวดี ให้
เปนส่วดีดิมมงคลกาว แม่ต่มถวิตจินดา จะรับค่น
ภาราราชฐาน อยู่ต้งองรอนเบ้องบหมาดย โดย
ส่ขดำราญเปนนรินทร์ ฯ

พระมารดา, บทร้อง

๑ โอ้เจ้าผู้เดี่ยด้งดรงจิต แม่รักเจ้าเท่าช้วค
ช้วคดัญ เดี่ยแรงแม่อุมท้งประคองครรรก แต่
ถนอมจอมช้วคญทุกเวดา เมื่อยามเจ้าเศร้าไศก
ประชรไช้ แม่ร้อนใจด้วยเจ้าเปนหนักหนา แม่
แทนได้ไม่เดี่ยดายช้วค ขอแต่ให้แก้วดาได้ดำราญ
เมื่อยามช่นชมช้วคไม่รู้อ่ม บัดมปรมปรีดเปรมเกษม
ด้านค เมื่อยามทุกช้วคเคนรำราญ ได้พบพาน
พัคคร์เจ้าก้เบาใจ แม่เจ้าพรากจากอกช่นนี้ แม่

จะครองชีวิ้อย่างไรได้ ด้วยเปลี่ยวเปล่าเศร้าสดด
ระทดใจ กินแต่ชด้นทุกเวลา ฯ

พระราชฯ, บทร้อง

๑ นางลักษณ, อย่าไศกนิกเคยยอเด่นหา จง
หักห้ามความแค้นไศกา พังคำพิว่ถือน้องรัก
ธรรมด่าว่าหน่อกษัตริชาติ อันทรงคิดปล่าครสูง
ศักดิ์ จะนั่งอยู่แต่ในลำนก จะเป็นพิกผดอันใด
ควรแต่ต้องท่องเที่ยวทุกถิ่นที่ ท่องทั้งบ้านน้อยใหญ่
จะได้ทราบกิจการเวียงชัย ธรรมเนียมในประเทศ
นานา พระตูกเราแต่ก็รู้เนจริญทรง จะเป็น
ผู้สืบวงศ์ไปภายหน้า ไม่ควรหวงห้ามปรามตาม
วิญญาน ดึกว่าไม่ให้จรจรัด เจ้าอย่าวิตก
ทรวงเป็นห่วงใย ถึงจะเกิดเภทภัยที่ซับซ้อน เขา
เรื่องฤทธิพิทยาธาระพรรณ พอบ้องกันกายกดับ
ไม่อับปาง การแสดงสัตว์พิพิงเขย แบบเก่าก็
เคยมีบ้าง ทั้งจะได้ชมประเทศรายทาง ต้องอย่าง
จักรพรรดิทัศรา อนึ่งนางโคมยงองค์นี้ ก็มีบุญ
บารมีหนักหนา ควรคู่แก่พระตูกยา แก้วดาอย่า
ตะห้อยน้อยใจ ฯ

๑ ฝ่ายเจ้าที่จะไปโกถนัคธศ ข้ามเขตภูผาป่าใหญ่
ตกถึงเงื่อมเมืองโกถ อันผิดอย่างต่างวิสัยกับ
ชาวเรา อย่าประมาทหาของค์หัดงเดศ ระวังเหตุ

อันตรายแก่กายเจ้า ถึงมิใช่ศัตรูอย่าดูเบา กว่า
จะเข้าเขตราชเวียงชัย ฯ

พระมารดา, นทธรอง ๑ ซึ่งพระองค์รับสั่งมาทางนี้ ก็พอยอมเห็นดีด้วยได้
ถ้ากระนั้นเจ้าจะไปก็ตามใจ แต่รีบกลับกรุงไกร
อย่าอยู่ช้า จงไปตีมีชัยได้ถาก ด้ตรูเกรงอาณภาพ
ทุกทิศ นึกได้ให้ส้มจินดา อันตรายโรคอาชญา
ยาย ขอเทวัญชนฟ้าอากาศ ภูมิพฤษเทวราชศรี
ศรี พระบู่เจ้าท้าวพนศบดิ์ นางไม้นาทดงดาต เสิญ
ช่วยพิทักษ์รักษา พระตุษาให้สุขเกษมสันต์ อย่า
มีเหตุเภทภัยพ้องพาน กว่าจะคืนราชฐาน์ถาวร ฯ
(พระกุมารรับพรแล้วถวายบังคมลาออกมาเข้า
โรง บิดม่าน)

องค์ที่ ๒

เปิดม่าน
ฉากป่า

(พระกุมารยืนอยู่ใกล้ศาลาฤๅษี ที่ศาลามี

ฤๅษีสี่ตนกำลังร้องไห้คร่ำครวญแต่พูดกันอะไรอยู่)

ฤๅษีตนที่ ๑, คำพูด

โธ โธอินจา พระอาจารย์เจ้าของข้าเอ๋ย ได้เห็น
อยู่หัดๆ ควรหรือมาด่วนด่วงด๊ับไปเร็วเช่นนั้น ฯ

ตนที่ ๒, คำพูด

โธ อ้อๆ เมื่อเช้านี้ข้ายังได้ดมน้ำให้ท่านอาบ แล้ว
ก็ไปเที่ยวเก็บมดผลาหารมา หมายถึงจะได้ปฏิบัติให้
ท่านขบขันให้อิมหน้าดำราญ พุโทะเอ๋ย เดี่ยวแรงเปด่า
เดี๋ยวแล้ว ท่านหาอยู่บริโภคของกูไม่ อินจา ฯ

ตนที่ ๓, คำพูด

โธ โธๆ คงเดินไปจะได้ผู้ใดเป็นที่พึ่งได้ จะหา
ครูบาอาจารย์ที่ไหนได้เช่นท่านนี้ มีความกรุณาอาว
แก่ศิษย์เป็นที่สุด ยังไม่น่าจะมอดม้วยมุดไปเสีย
แต่โดยเร็วเช่นนั้นเลย ฯ

ตนที่ ๔, คำพูด

โธ พุโทะเอ๋ย คุณมีกรรม ตั้งอุตถาห์พยายามเรียน
กิจพิชิตะบรรพกรรม กระทำมานต์มาบัดนี้ ยังมีทนต์จะ
ศึกษาให้สิ้นทนต์ พระอาจารย์ก็มาดัดไปเสียแล้ว
จะเรียนต่อใครได้ โธๆ ฯ

คนที่ ๑, คำพูด

๑ ดูก่อนพรหมจรรย์ทั้งสามเอ๋ย เราอย่าพากัน
เศร้าโศกไปนักเลย] ไหน ๆ ท่านก็ตะพดเราไป
แล้ว ถึงจะร้องให้ถึงท่านสักเท่าใด ๆ ท่านก็ไม่ก้ม
ค้มมา อันการร้องไห้นี้ไม่มีประโยชน์อะไรเลย ฯ

คนที่ ๒, คำพูด

๑ (ตลกร้าย) จริง, เราช่วยกันคิดอ่าน
ปลงศพท่านเสียดีกว่า จะได้สิ้นธุระ ฯ

คนที่ ๓, คำพูด

๑ ท่านว่าถูก ควรจะรับปลงเสีย ทั้งไว้ดง
ก็ดูเวทมนต์ แค่นี้เสียมันเหนื่อย เราจะต้อง
เอาไปเก็บไว้ดูต่างหน้าท่าน เสียแรงท่านรักใคร่
เรามามาก ฯ

คนที่ ๔, คำพูด

๑ เราก็จะเอายามไปไว้ดูต่างหน้าท่านสักใบหนึ่ง
เหมือนกันนั่นแหละ ฯ

คนที่ ๑, คำพูด

๑ กระนั้นเราก็จะไม่ตะบองกับเชือกของท่านไว้
บูชาแทนตัวท่าน ฯ

คนที่ ๒, คำพูด

๑ อ้ายหนึ่งเสียมันเหนื่อย เราไม่ยอมให้ใครเป็น
อีนาค เพราะเรานึกของไว้ตั้งแต่แรกเกิดขึ้นกวาง
กองเพดงนั่นแหละ ฯ

คนที่ ๓, คำพูด

๑ วันเมื่อจะเกิดของสามถึงขึ้นกวางกองเพดง
เป็นเวอร์เรดิไฟได้ฟั่น และทำอะไรต่ออะไรทั้งนั้น

ตอนที่อยู่ในวงเล็บเหลี่ยม ได้เขียนแทรกใหม่ ด้วยต้นฉบับ
ขาดหาย ศ. ส. ว.

บทคัดค้านำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

ของให้ถ่าน ถ้าจะว่าไป ก็เหมือนเกิดขึ้นด้วยน้ำมือ
ของเราเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราจะต้องเด็กเอาตั้ง
หนึ่งก่อนท่านผู้อื่นจึงจะควร แต่หนึ่งเดือนนั้นแย่ง
ชิงกันนัก เราก็ไม่เอาหะ เราจะเอาแต่ยามใบเดียว
เท่านั้นแหละ นอกจากนั้นตามแต่ใครจะต้องการ ๆ

ตอนที่ ๑, คำพูด

๑ เมื่อวันนั้นนะ เราก็ช่วยก่อไฟจนตาคำตาแดง
เมื่อท่านจะเอายามให้ได้แล้ว ก็ตัดดินเอาเชือกกับ
ไม้มาให้เราจึงจะยอม ๆ

(ต่อไป เจริญคติตลกตามควรแก่เวลา)

พระกุมาร, คำพูด

๑ เอ๊ะ! นั่นเตียงอะไร ดูเหมือนเตียงคนวิเวาทัน
หรือจะเป็นพวกโจรป่าดอกกระมัง (แหงหน้าขึ้น
เหตียวไปเดมา) อ้อ, กุฏิฤษีดอกหรือ เห็นท่าน
จะกำลังเฝ้าสวนมนต์กันอยู่ จึงฟังออกไม่ได้ศัพท์
ว่าอะไร ควรเราจะแวะเข้าไปหาสักหน่อย จะได้
ไต่ถามถึงหนทางต่อไป ๆ

(พระกุมารเดินเข้าไปที่กุฏิฤษี กำลังถึง)

อยู่)

พระกุมาร, คำพูด

๑ อ้าว, นั้นพระอาจารย์วิเวาทันเรื่องอะไรล่ะ โอ!
นั่นเห็นจะทุบกันเสร็จไปองค์หนึ่งแล้วละสิน่า (ฤษี
ดีตนตกใจ)

ฤษีตนที่ ๑, คำพูด

๑ เป้าตอกประสงค์ องค์ที่ท่านถึงแก่ภรรยานาน
ท่านเป็นอาจารย์ของเราทั้งสี่คน ท่านชราอาพาธมา
นานแล้ว ท่านพึงถึงภรรยานานเอง นี่ประสงค์มี
ธุระจะไปข้างไหนหรือ จึงมาถึงนี้ได้คนเดียว ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ ข้อข้าเจ้าจะไปธุระ ก็พระอาจารย์ท่านถึงแก่
ภรรยานานแล้ว ก็ยังไรท่านจึงมานั่งวิเวกกันอยู่หน้า
ศพพระอาจารย์ละ แทนสวดมาดัยหรือ ฯ

ฤษีตนที่ ๑, คำพูด

๑ ข้อ รูปเดียวกันด้วยของดองด้ามดั่งนี้ องค์ไหนก็
อยากได้ของดั่งนั้นไปไว้ต่างหน้าพระอาจารย์ องค์
ไหนก็อยากได้ของดั่งนี้ไปไว้บูชาแทนตัวพระอาจารย์
ก็เคยยังไม่ตกลงต้องเถียงกันอยู่บัดนี้ ท่านมากี่ดะ
ท่านช่วยเปรียบเทียบแบ่งปันเสียให้ตกลงกันหน่อย
เถอะ ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ พี่ไท่ กับของท่านมานั่งเถียงกันอยู่ได้ หนึ่งเดียว
ในกฎีกยังมีอีกเป็นหลายผืน ย่ามก็มีอีกเป็นหลายใบ
ไม้กับเชือกก็เป็นของที่จะพึงหาได้ในบ้านโดยไม่สู้
ยากมากอันใดนัก พระอาจารย์จะมานั่งเถียงกันเอา
อะไร ของที่จะเอาไว้ต่างหน้าท่านนะ ควรเก็บเอา
อัฐของท่านไปคนละชิ้นก็แล้วกัน จะได้ไว้บูชาด้วย ฯ

ฤษีตนที่ ๑, คำพูด

๑ ม่ายซ้ำ ไม่ใช่เช่นหนวดอกประสงค์ ของด้ามดั่ง
นี้ละ มันเป็นของวิเศษไม่ใช่ของด้ามัญ จึงต้อง

บทคัดค้านำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

เถียงกัน ข้าพเจ้าที่ว่าจะเอาไว้ดูต่างหน้าหรือบูชา
อะไร ๆ นะ มันแปลแต่กับบิณฑบาตเพื่อให้เป็นวินัย
กรรมดอก ๗

พระกุมาร, คำพูด

๑ มั่นคุณวิเศษอะไรนะพระอาจารย์ ๗

ฤษีคนที่ ๑, คำพูด

๑ หนังสือฉันนั้นนะ ถ้าใครซื้อมันแล้ว นี่ก็จะไป
ไหน หนังสือก็พาดออกไปถึงที่นั่นตั้งใจนึก ยาม
นั้นถ้าจะนึกหยิบเอาอะไรในยามก็ได้ดังประสงค์ทั้งคืน
เหมือนแก้วดวาระพัดนึกดวงหนึ่งเหมือนกัน หรือจะนำ
สิ่งอะไรบรรจุลงไปนี่ยามก็ได้หมด ที่สุดจะเอาเขา
เก็บไว้ในยามก็ได้ แต่เชื่อกับไม้นั้นเป็นของต้อง
รวมเจ้าของเดียวกันจึงจะมีฤทธิ์ คือจะใช้ให้เชื่อก
ไปมัดใคร ๆ ก็ได้ ไม้นั้นจะใช้ให้ไปประหารใคร ๆ
ก็ได้ อย่างว่าแต่มนุษย์เดีย ถึงภูเขาก็อาจจะ
ประหารให้ทำลายได้ ๗

พระกุมาร, คำพูด

๑ อ้อ มีนาคต้องเถียงกันออกแน่แท้ เป็นธรรมดา
ถ้าใครรู้ว่าของสิ่งใดเป็นของวิเศษ ก็ย่อมต้องอยาก
ได้ของสิ่งนั้นด้วยกันทุกคน เมื่อมีผู้ปรารถนาประจบ
กัน หลตาคนเข้า ก็เป็นธรรมดาที่จะกระทำการแย่ง
ชิง เพื่อจะปรามปรามซึ่งกันแต่กันให้ปรายพ่ายแพ้
จนถึงคนจะถือเอาของนั้น ๆ เป็นสิทธิแก่ตนได้ แะ
ของทั้งนเวदानเจ้าของท่านถึงแก่มรณภาพไปจาก

แล้ว แต่ท่านมิได้บังคับให้ใคร ของทั้งนี้ในเวลานี้
ก็นับว่าเป็นของกลางไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ เมื่อพระ
อาจารย์มีความปรารถนาพร้อมกันเข้าทั้งสี่คน แต่
พระอาจารย์ก็มีอำนาจเท่า ๆ กันดังนี้แล้ว ที่ไหน
จะตกลงกันเองได้ ก็เป็นทางที่จะต้องทำการแย่ง
ชิงซึ่งกันและกันด้วยเหตุต้องประการ ก็ปรามปราม
กันด้วยกำลังกายประการหนึ่ง ด้วยกำลังปัญญาแต่
ความรู้ประการหนึ่ง แต่กำลังกายนั้นยอมพ่ายแพ้
แก่กำลังปัญญาแต่ความรู้ เพราะฉนั้นของวิเศษใน
โลกนี้จึงเป็นของควรแก่ผู้มีปัญญาแต่ความรู้จำพวก
เดียว ผู้ที่ไม่ดีปัญญาแต่ความรู้นั้น ถึงจะมี
ของวิเศษสักเท่าใด ๆ ก็ไม่อาจจะรักษาไว้ได้ แต่
การที่พระอาจารย์จะทำการแย่งชิงเอาชัยชนะกันด้วย
เหตุใดเหตุหนึ่งก็ไม่ควร เพราะพระอาจารย์ก็เป็น
ศิษย์อาจารย์เดียวกันทั้งนั้น แต่เป็นการไม่ควรแก่กิจ
วัตรด้วย ข้อที่พระอาจารย์ขอให้เจ้าช่วยเปรียบ
เทียบให้ตกลงกันโดยเรียบร้อยนั้นก็เห็นทางที่ควรอยู่
แต่เห็นเป็นการยากนักที่ของมีแต่ด้ามดั่ง ผู้ต้องการ
มากกว่าดั่งของ ก็จำเป็นจะต้องไถ่เกี่ยด้วยความ
ตกลงกันได้เสียก่อน แต่พระอาจารย์จะเห็นพร้อม
ยอมตามทั้งสี่รูปแล้วหรือ ฯ

ฤษีต่นที่ ๑, ค้ำพูด

๑ ท่านจะคัตตดินอย่างไรรณะ ๗

พระกุมาร, ค้ำพูด

๑ ทางที่จะคัตตดินนั้น จะต้องคัตตดินด้วยการทำ
กติกาให้ตกลงกันไว้ก่อน คือจะมีสัญญาต่อกันว่า
ข้าเจ้าจะย้งดกชนของข้าเจ้าไป ถ้าท่านองค์ใดไป
เก็บดกชนมาดั่งให้แก่ข้าเจ้าได้ ในครั้งที่หนึ่งจะได้
หนึ่งเดือ ครั้งที่สองจะได้ยาม แดครั้งที่สามจะได้
เชือกกับไม้คังนี้ พระอาจารย์จะเห็นชอบแตกกลง
กันตามข้อสัญญาหรือไม่ ๗

ฤษีต่น

๑ (ฤษีรับเห็นชอบด้วยทั้งต่น)

พระกุมาร, ค้ำพูด

๑ ถ้ากระนั้นพระอาจารย์จงเตรียมตัวเกิด ข้าเจ้า
ก็มีธุระร้อนจะรับนมัสการดาพระอาจารย์ไป ๗

ฤษีต่น

๑ เอาซี เราเตรียมตัวพร้อมแล้ว ๗

(พระกุมาร ย้งดกชนเข้าไปในโรง ฤษีต่น
วิ่งพร้อมกันเข้าโรงไปตามดกชน พระกุมารเก็บยาม
กับไม้แดเชือกชนนึ่งบนหนึ่งเดือ พอขยับจะดอยชน
บีคมัน)

เปิดม่าน

ฉากคงเดิม

(ฤษีต่นออก คนที่ ๑ ได้ดกชนก้อชมา อัก
ด้ามคนพากันแย่งชิงเห็นยวงงกันมาพดาง เลี้ยงกัน

มาพดางจนถึงหน้ากุฏิ ฤๅษีดีตนแต่ไปดูไม่เห็นพระ
กุมารกับสิ่งของ ต่างคนตกคตถึง)

ฤๅษีตนที่ ๑ ๑ แล้ว ข้ายประดกเก็บเอาของวิเศษหนีไปหมด
แล้ว

ฤๅษีตนที่ ๒ ๑ แล้วกัน ทำอย่างไรดีเราจึงจะตามเอาของได้ล่ะ ะ

ฤๅษีตนที่ ๓ ๑ จะไปตามมันที่ไหน ก็เพราะแก่น้ำขี้มาแย่งหนัง
เตี๋ยของข้า จึงเกิดวิวาทไม่ตกตลงกัน ถ้ายอมให้ข้า
เตี๋ยเตี๋ยก็จะแล้วกัน ที่ไหนจะมีใครมาเอาของของ
เราไปได้ ะ

ฤๅษีตนที่ ๒ ๑ ข้ายเรื่องแย่งชิงกันนะมันไม่สำคัญอะไรดอก ถ้า
พดกมันดัดคตไปก็คงตกตลงกันได้ นี่ก็เพราะคานันแน่ (ซึ่ง
มือไปที่ฤๅษีตนที่ ๑) แกรู้มากไปเชิญให้มันมาคตคตดิน
มันก็เซ็นคำคตคตดินเอาเป็นของมันเตี๋ยเท่านั้นเอง ะ

ฤๅษีตนที่ ๑ ๑ ก็ใครจะไปรู้ว่ามันจะงู้งยังงี้เต่า นี่มันคตคตดินคต
เตี๋ยอะไร มันวิ่งราวเอาของเราไปแท้ ๆ นี่ ะ

ฤๅษีตนที่ ๔ ๑ จะว่าเขาวังราวก็ไม่ได้ ะ

ฤๅษีตนที่ ๓ ๑ อ๊ะ จะให้ยังไปกล่าวอีกอย่างไรเต่า จึงจะว่า
วังราว ะ

ฤๅษีตนที่ ๔ ๑ ไม่ใช่ยังงั้น เมื่อแรกเขาก็พดเตี๋ยเราแล้วไม่ใช่
หรือ ว่าของเหต่านมันของกตางไม่มีเจ้าของ แต่
ใครใครก็อยากได้ด้วยกันทั้งนั้น ถ้าใครมีบุญญาภิ

บทคัดค้านำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

เป็นของ^{๖๕}ฉัน^{๖๖} นึกคือเขาเป็น^{๖๗}ผู้^{๖๘}อยาก^{๖๙}ได้^{๗๐}ด้วย^{๗๑}คน^{๗๒}หนึ่ง^{๗๓}
 เหมือน^{๗๔}กัน^{๗๕} แต่^{๗๖}เขามี^{๗๗}ปัญญา^{๗๘}มาก^{๗๙}กว่า^{๘๐}พวก^{๘๑}เรา^{๘๒} เขา^{๘๓}
 จึง^{๘๔}ไม่^{๘๕}ต้อง^{๘๖}มา^{๘๗}นั่ง^{๘๘}เถียง^{๘๙}กับ^{๙๐}พวก^{๙๑}เรา^{๙๒} เขา^{๙๓}หลอก^{๙๔}ให้^{๙๕}พวก^{๙๖}
 เรา^{๙๗}วิ่ง^{๙๘}ไป^{๙๙}แล้ว^{๑๐๐}เขาก็^{๑๐๑}เอา^{๑๐๒}ของ^{๑๐๓}ฉัน^{๑๐๔}เสีย^{๑๐๕}เอง^{๑๐๖}ตรง^{๑๐๗}ๆ^{๑๐๘} ดังนี้^{๑๐๙} จะ^{๑๑๐}
 ว่า^{๑๑๑}เขา^{๑๑๒}วิ่ง^{๑๑๓}ราว^{๑๑๔}ของ^{๑๑๕}ใคร^{๑๑๖} ใคร^{๑๑๗}เป็น^{๑๑๘}เจ้า^{๑๑๙}ของ^{๑๒๐} ๗

ฤษีตนที่ ๓

๑ เออ นี่ก็จริง ๗

ฤษีตนที่ ๑

๑ อ๊ะ จะ^{๑๒๑}ว่า^{๑๒๒}เป็น^{๑๒๓}ของ^{๑๒๔}ไม่^{๑๒๕}มี^{๑๒๖}เจ้า^{๑๒๗}ของ^{๑๒๘}อย่าง^{๑๒๙}ไร^{๑๓๐}ดิ^{๑๓๑} สัญญา^{๑๓๒}
 กัน^{๑๓๓}ไว้^{๑๓๔}ว่า^{๑๓๕} ถ้า^{๑๓๖}ใคร^{๑๓๗}แย่ง^{๑๓๘}ถูก^{๑๓๙}ชน^{๑๔๐}ได้^{๑๔๑}ครั้ง^{๑๔๒}ท^{๑๔๓}หนึ่ง^{๑๔๔}จะ^{๑๔๕}ได้^{๑๔๖}หนึ่ง^{๑๔๗}เลื้อ^{๑๔๘}
 ของ^{๑๔๙}สิ่ง^{๑๕๐}อื่น^{๑๕๑} ๗ ก็^{๑๕๒}ทำ^{๑๕๓}เนา^{๑๕๔} นี่^{๑๕๕}เขา^{๑๕๖}แย่ง^{๑๕๗}ได้^{๑๕๘}ถูก^{๑๕๙}ชน^{๑๖๐}ครั้ง^{๑๖๑}ท^{๑๖๒}หนึ่ง^{๑๖๓}
 หนึ่ง^{๑๖๔}เลื้อ^{๑๖๕}ก็^{๑๖๖}เป็น^{๑๖๗}ของ^{๑๖๘}ข้า^{๑๖๙}แล้ว^{๑๗๐} นี่^{๑๗๑}มัน^{๑๗๒}เอา^{๑๗๓}หนึ่ง^{๑๗๔}เลื้อ^{๑๗๕}ของ^{๑๗๖}ข้า^{๑๗๗}
 ไป^{๑๗๘}ด้วย^{๑๗๙} จะ^{๑๘๐}ว่า^{๑๘๑}ไม่^{๑๘๒}วิ่ง^{๑๘๓}ราว^{๑๘๔}ของ^{๑๘๕}ข้า^{๑๘๖}อย่าง^{๑๘๗}ไร^{๑๘๘} ๗

ฤษีตนที่ ๔

๑ เออ ที่^{๑๘๙}แก้^{๑๙๐}ว่า^{๑๙๑}ก็^{๑๙๒}ชอบ^{๑๙๓}กต^{๑๙๔} ๗

ฤษีตนที่ ๒

๑ ไม่^{๑๙๕}ถูก^{๑๙๖} ที่^{๑๙๗}แก้^{๑๙๘}พูด^{๑๙๙}ว่า^{๒๐๐}เขา^{๒๐๑}ไม่^{๒๐๒}วิ่ง^{๒๐๓}ราว^{๒๐๔}เพราะ^{๒๐๕}ไม่^{๒๐๖}ใช่^{๒๐๗}ของ^{๒๐๘}
 ของ^{๒๐๙}ใคร^{๒๑๐}นั้น^{๒๑๑}ถูก^{๒๑๒}แล้ว^{๒๑๓} ข้า^{๒๑๔}พด^{๒๑๕}ย^{๒๑๖}คิด^{๒๑๗}เห็น^{๒๑๘}จริง^{๒๑๙}ด้วย^{๒๒๐} ๗

ฤษีตนที่ ๑

๑ อ๊ะ จะ^{๒๒๑}ว่า^{๒๒๒}ไม่^{๒๒๓}วิ่ง^{๒๒๔}ราว^{๒๒๕}อย่าง^{๒๒๖}ไร^{๒๒๗} ก็^{๒๒๘}หนึ่ง^{๒๒๙}เลื้อ^{๒๓๐}เป็น^{๒๓๑}ของ^{๒๓๒}
 ข้า^{๒๓๓}แล้ว^{๒๓๔}นี่^{๒๓๕} ๗

ฤษีตนที่ ๒

๑ อ้าว ที่^{๒๓๖}ไหน^{๒๓๗}เขา^{๒๓๘}จะ^{๒๓๙}รอ^{๒๔๐}อยู่^{๒๔๑}จน^{๒๔๒}แก่^{๒๔๓}แย่ง^{๒๔๔}ถูก^{๒๔๕}ชน^{๒๔๖}ได้^{๒๔๗}ได้^{๒๔๘}
 เขา^{๒๔๙}คง^{๒๕๐}ถือ^{๒๕๑}เอา^{๒๕๒}เสีย^{๒๕๓}แต่^{๒๕๔}เมื่อ^{๒๕๕}เรา^{๒๕๖}วิ่ง^{๒๕๗}ไป^{๒๕๘} หรือ^{๒๕๙}ก่า^{๒๖๐}ดั่ง^{๒๖๑}แย่ง^{๒๖๒}กัน^{๒๖๓}
 อยู่^{๒๖๔} ถูก^{๒๖๕}ชน^{๒๖๖}ยัง^{๒๖๗}ไม่^{๒๖๘}ตก^{๒๖๙}อยู่^{๒๗๐}ใน^{๒๗๑}เงื้อม^{๒๗๒}มือ^{๒๗๓}ใคร^{๒๗๔}นั้น^{๒๗๕}ดิ^{๒๗๖}แล้ว^{๒๗๗} ก็^{๒๗๘}
 เมื่อ^{๒๗๙}แก่^{๒๘๐}แย่ง^{๒๘๑}ถูก^{๒๘๒}ชน^{๒๘๓}ได้^{๒๘๔}ภายหลัง^{๒๘๕}เมื่อ^{๒๘๖}เขา^{๒๘๗}ถือ^{๒๘๘}เอา^{๒๘๙}ของ^{๒๙๐}ไป^{๒๙๑}
 เสีย^{๒๙๒}แล้ว^{๒๙๓} แก่^{๒๙๔}ก็^{๒๙๕}เอา^{๒๙๖}แต่^{๒๙๗}ถูก^{๒๙๘}ชน^{๒๙๙}ไป^{๓๐๐}น่า^{๓๐๑}ซี^{๓๐๒} ๗

ฤษีตนที่ ๑, ๒, ๓

๑ ถก ถก ถก ๆ

ฤษีตนที่ ๑

๑ ทงทงทงทงก็เพราะเรามีบุญมากกว่าพวกเรา พวกเราถึงดีความคิดก็ยังไม่เท่าทันเขา ไหนไหนพวกเรา
โง่กว่าเขาไม่รู้เท่าเขาแล้วจะอยู่ไปทำไม เรามาเอา
หัวชนกันตายเสียเถิด ๆ

(ฤษีสี่ตน ต่างเอามือออกคอคอกันเดินหมุนทำ
บทยไปเข้าโรง บิดม่าน)

เปิดม่าน

ฉากป่า มียายแก่นั่งเก็บฟืน

(พระกุมารออกจากโรงเข้าไปใกล้ยายแก่)

พระกุมาร, คำพูด

๑ นันยายมานั่งเก็บกิ่งไม้กองไว้ทำไมออกเปนกของ
ต้องกอง ๆ

ยายแก่, คำพูด

๑ (แหงนหน้าขึ้นดูหัวเราะแหย่แหย่) ยายจะเก็บ
ไปทำฟืนนะฮัหลาน นี่เจ้าไปไหนมา จึงมาถึงนี้
ได้คนเดียว ๆ

พระกุมาร, คำพูด

๑ หัดานหาดีนกล้ามาเที่ยวขาย บิดข้าได้หมด
แล้ว หัดานจะเที่ยวหาซื้อดีนค้ำกดับไปขายที่บ้าน
เมืองอีก เมืองไหนเมืองอะไรนะคุณยาย ดีนค้ำ
ที่ดัดมีมากหรือ คุณยายซื้อไรนะ ๆ

ยายแก่, คำพูด

๑ อ้อ ยายซื้อคันนี้ เมืองนี้ชื่อเมืองสิทธิชนวี ดินคำ
ที่ติดก็มีถมไป ๆ

พระกุมาร, คำพูด

๑ หาดนอยอยากจะทำอะไรหาซื้อดินคำสักหน่อย แต่
ไม่รู้จักมักคุ้นกับใครเลยในเมืองนี้ หาดนอยจะไป
ถามนักอาศัยอยู่ที่เรือนคุณยายสักหน่อยจะได้ไหม ถ้า
หาดนอยซื้อดินคำได้แล้วก็เอาไป หาดนอยไม่อยู่ให้ซัก
นักดอก ๆ

ยายแก่, คำพูด

๑ ไม่ได้ ไม่ได้ กฎหมายเมืองนี้ห้ามไม่ให้
คนต่างประเทศเข้าไปแปดกปดอมในบ้านเมืองท่าน
ยายจะรับเป็นเจ้าสำนักอาศัยก็จะพลอยมีความผิดด้วย
ถ้าเจ้าต้องการซื้อดินคำก็ต้องไปหาท่านเจ้าพนักงาน
เรียนขออนุญาตท่านเสียก่อน เมื่อท่านให้อนุญาต
แล้ว จึงจะไปเที่ยวซื้อหาได้ คนต่างประเทศที่
เชื้อซ้ำเข้ามาในบ้านเมืองนี้ ท่านจับตัวไปให้กษ
ัตริย์เสียหลายคนแล้ว ๆ

พระกุมาร, คำพูด

๑ จะไปหาท่านเจ้าพนักงานคนใด จึงจะสำเร็จดำ
คุณยาย ๆ

ยายแก่, คำพูด

๑ เจ้าคุณปลัดใหญ่ของกรมท่าซี้ ท่านใจนักเลง
กว้างขวาง ถ้าหาดนอยอยากจะทำอะไรหาซื้อดินคำของ
ในเมืองนี้ก็ควรไปหาท่านคงสำเร็จดอก ๆ

พระกุมาร, คำพูด ๑ หาดานเพิ่งมาใหม่ ยังไม่รู้จักกับท่านนี้ ถ้าเป็น
การลำบากเช่นนั้นแล้ว หาดานก็ไม่ต้องการซื้อสินค้า
หัด แต่ทางที่จะไปข้างหน้ากว่าจะถึงหมู่บ้านคนยัง
ไกล เวลานี้เย็นลงรอนรอนแล้ว ถ้าไปค้ามัต
ดงกลางทางก็จะลำบาก หาดานจะขออาศัยนอนค้าง
ที่เรือนคุณยายสักคืนหนึ่งจะได้ไหม พอเข้ามาหาดาน
ก็จะถามคุณยายไป ๆ

ยายแก่, คำพูด
เสียงเซียว ๑ ไม่ได้ ไม่ได้ เจ้าจะเอาความผิดมาให้ข้า ข้า
ไม่คบค้า ไป ไป ไป เสียให้พ้นข้า ๆ

พระกุมาร, คำพูด ๑ คุณยายรับหาดานไว้ไม่ได้ก็แล้วไปเถอะ หาดาน
ไม่ขัดใจคุณยายดอก นี่ทำไมคุณยายถึงต้องมาเก็บ
ฟันถึงชายบ้าน ฟันในบ้านในเมืองก็มีดอกหรือ ๆ

ยายแก่, คำพูดกระซอก ๑ มัถไป แต่ข้าไม่อยากได้ ๆ

พระกุมาร, คำพูด ๑ ข้า ฟันในบ้านในเมืองก็มีทำไมคุณยายว่าไม่
อยากได้ ตู้ด้าหามาเก็บถึงนี้ ทางไกลเบาหรือนะ ๆ

ยายแก่, คำพูดกระซอก ๑ ข้าไม่มีอะไรให้เขาน่าซี ถ้ามร่าไรนะ ๆ
เสียงสับัดหน้า

พระกุมาร, คำพูด ๑ อ้อ อย่างนั้นดอกหรือคุณยาย หาดานขายของ
เที่ยวนี้ได้กำไรมาก คุณยายเอาไปใช้บ้างซี (ถ้า
เงินขึ้นให้กำหนึ่ง) ๆ

ยายแก่, คำพูด ๑ (แหงหน้าเข้ยมมือมารับเอาเงิน หัวเราะแหะ
แหะ) หาดานข้าคนใจดีจริง จำเริญจำเริญเถิดพ่อ ๆ

พระกุมาร, คำพูด

๑ คุณยายขา เงินของหลานก็มีมามาก เวลาก็
จวนค่ำแล้ว ทางที่จะไปข้างหน้าก็มืดมนแต่ป่าเปลี่ยว
งงหน หลานจะขอพึ่งคุณยายสักคืนหนึ่ง จะไม่ได้
จริงจริงเที่ยวหรือ พรุ่งนี้หลานจะไปแต่มืดไม่ให้ใคร
ทันเห็น หลานไม่พาความผิดมาให้คุณยายดอกนะ ฯ

ยายแก่, คำพูด

๑ ถ้าจะอยู่จริงจริงมันก็ได้แหละ แต่ต้องอยู่
คนเดียวเท่านั้นหาหาไม่ถ้ามีใครรู้ไป ยายก็จะ
พดอยได้ความผิดด้วย ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ คุณยายอย่าวิตกเลย หลานไม่ให้คุณยายเดือด
ร้อนดอก ฯ

ยายแก่, คำพูด

๑ ถ้ากระนั้นทำไมไปด้วยกันเถิด เวลาก็ใกล้พลบ
จำหน้ากันไม่ถนัดแล้ว แต่ต้องระวังกิริยาท่าทางให้
เป็นปรกตินะ อย่าทำคืบเต็นเขาจะสงสัยได้ ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ อย่าวิตกเลยคุณยาย คุณยายเดินนำหน้าหลาน
ไปเถิด (ยายแก่กับพระกุมารเดินไปเข้าโรง)

เปิดม่าน

ฉากบ้านเมือง

(ยายแก่กับพระกุมารนั่งอยู่ในเรือน)

ยายแก่, คำพูด

๑ เจ้าจงซ่อนตัวอยู่ในเรือนนี้ประเดี๋ยวนะ ยายจะ
ไปซื้อข้าวของมาให้กิน ฯ

- พระกุมาร, คำพูด ๑ คุณยายอย่าห่วงว้ายไปเลย หาดานมาอาศัยคุณยายอยู่ หาดานจะรับเลี้ยงคุณยายเอง ฯ
- ชายแก่, คำพูด ๑ ไม่ได้ ไม่ได้ เจ้าเป็นแขกมาจากต่างเมืองจะไปเที่ยวช้อหาอะไรได้ ท่านเจ้าพนักงานท่านรู้เข้า ท่านจะจับตัวเอาไปให้ยักษ์กินเสียดอก แล้วความผิดจะมาถึงยายด้วย ฯ
- พระกุมาร, คำพูด ๑ คุณยายอย่าวิตกไปเลย หาดานไม่ต้องไปเที่ยวช้อหาที่ไหนดอก ของหาดานเอามากมไป (ถ้วงมือไปหยิบจานทองใส่อาหารในย่ามออกมาตั่งเรียงราย) ฯ
- ชายแก่, คำพูด ๑ (ทำท่าตกตลึง) แม้ นี่เจ้าช่างเอาประทุยกยามมาได้ ฯ
- พระกุมาร, คำพูด ๑ คุณยายไปจุดตะเกียงมาเถิด จะได้กินเข้ากับหาดาน ฯ
- ชายแก่, คำพูด ๑ (หัวเราะเยาะ) หาดานข้าคนพินิจช่างเชอะจริง ฯ
- พระกุมาร, คำพูด ๑ ทำไมละคุณยาย ก็มันจวนจะมีดอยู่แล้วนี่ ฯ
- ชายแก่, คำพูด ๑ บ้านเมืองนเวดาหัวค้ำอย่างนี้เขาไม่ต้องจุดตะเกียงกันดอก ฯ
- พระกุมาร, คำพูด ๑ อ้อ ธรรมดาหมู่บ้านเมืองนี้เขากินเข้าแตรอยู่กันมืดมืดหรือ เห็นจะกตัวไฟไหม้นักกระมัง ฯ
- ชายแก่, คำพูด ๑ อ้าย ไม่ใช่เช่นนั้น ที่นเวดานเขาไม่ต้องจุดไฟ เพราะถ้ำถึงเวดามีคต้นทิดแล้ว พระนางเจ้าโรหิติน

บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องดีถีธิษณุ

พระราชธิดาก็ได้ตั้งขึ้นบนมุกเด็จพระมหาปราสาท
เปิดพระรัศมีส่องสว่างมาทิวบ้านทิวเมือง จนดวง
เวทียามไปแล้ว พระนางเจ้าได้เข้าที่พระ
บรรทมจึงจะหลับมิดไป ถ้าใครทำงานเวทียามนี้จึง
จะต้องจุไฟ ไม่เชื่อเจ้าคอยดูเอาซี พอมิดสนิทลึก
หน่อยก็จะได้ชมพระรัศมีของพระนางโรหิต์ดอก
(ฉายไฟไปบนรัศมี) อ้าว พดยังไม่ทันขาดคำนั้นเป็น
ไรตะ สว่างมาแล้ว นี่แหละพระรัศมีของพระนาง
โรหิต์หะ มากินเข้าด้วยกันเถอะ ๆ

(นั่งกินเข้าพดาง พดกัณพดาง)

พระกุมาร, คำพูด

๑ แม่ พระรัศมีของพระราชธิดาเมืองนี้ช่างสว่าง
งามดีจริงจริง บ้านเมืองที่น่าตุนกตนา แต่ไป
ทางไหนก็ดูสดอาดเริ่มไปทงน ๆ

ขบแก่, คำพูด

๑ โอ๊ย ตุนกตนาซี เพราะเจ้าคุณผู้บัญชาการ
กรมศุขาภิบาลท่านเอาใจใส่แข็งแรง ท่านซึกไป
เที่ยวตรวจเองอยู่เดื่อนี้ จะไม่สดอาดเริ่มไปทง
นยังงั้ละ ๆ

พระกุมาร, คำพูด

๑ คุณยายขา ถ้ายังงั้คนทวนนินจะไปเที่ยวชม
บ้านเมืองให้เป็นขวัญตาตักหน่อย ไหนไหนก็ได้
เข้ามาถึงในบ้านในเมืองของท่านแล้ว ๆ

ชายแก่, คำพูด

๑ ไม่ได้ ไม่ได้ เจ้าเบนแต่แขกบ้านค่านเมืองมา
จะไปเที่ยวเล่นตามสบายยังงั้นไม่ได้ดอก หน้อยกอง
ดาตกระเวนเขาเห็นเข้า เขาก็จะเอาตัวไปให้แขกกิน
เลี้ยงดอก แม้ เสด็จเสนาบดีกระทรวงนครบาลท่าน
ทรงสดุดต้องแข็งแรงมาก พอทรงทราบว่ามีเหตุขึ้น
ที่ไหนละก็คงจะค้นเอาตัวจนได้ หน้อยเขาจะมาผูก
คอตายไปด้วย ๆ

พระกุมาร, คำพูด

๑ ถ้ายังงั้นฉันไม่ไปละ หน้อยความผิดจะมาถึง
คุณยายด้วย (ซึมเศร้า) ๆ

พระกุมาร, คำพูด

๑ คุณยายนอนเถอะ ฉันจะได้นอนแต่หัวค่ำ พรุ่ง
นี้จะต้องตื่นแต่เช้ามารับตาคุณยายไป ๆ

ชายแก่, คำพูด

๑ เออทีละ มานอนเถอะ (ปิดประตูใต้ถุน
พระกุมารออกมาทางหน้าต่าง เทียวชมบ้านเมือง) ๆ

พระกุมาร, บทร้อง

๑ เมืองใหญ่โตมโหฬาร ตึกกว้านบ้านช่องแน่น
หนา ผู้คนเดินไขว่ไปมา รถม้าคับคั่งตามหนทาง
พื้นถนนคนคอยกวาดแฉ่ว ประตูไม้ใหญ่ต้องแถว
แดดด้าง ม้ารถบรรทุกคนกลาง ต้องช้างเป็น
ถนนคนเดิน ตึกสูงต้องชันต้องแถว เนืองแนว
เป็นชนิดไม่ขัดเขิน ถิ่นพ่อค้าขายของกองพะเนิน
เป็นน้ำเพ็ดเพ็ดเงินเจริญตา ถ้าคตองต้องฝั่งไม้พัง
เค็ดอน วางท่อก่อเขื่อนแน่นหนา มีสะพานเหล็ก

บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

ข้ามคจมมรคา ด้นามหญ้าเขียวสดอาดกวดเตียน
 สดวนไม้ใบไม้ผัดปนไม้ดอก มีทางชอกเดินดัดนิ้ว
 เฉยเย็น ดุดังป่าตะเมาะเกาะเกียน มีเนินเฉยเย็น
 หนองน้ำดำธาร พระที่นั่งในแนวพระนิเวศน์ สำหรับ
 ออกทอดพระเนตรข้ามทวาร ในที่ท้องสนามโอบาร
 ให้ชำนานในกระบวนยุทธนา ดูพิลึกคึกกรามตาม
 ขอบเขต รายรอบพระนิเวศน์งามสง่า โรงทวาร
 โรงเครื่องดำตรา โรงรถคชาพาชี โรงเรือพระที่นั่ง
 บัดดังกภาพ เรือกิ่งเรือกาบเรือดี พระตำหนักกรม
 ท้าววรี เปนที่เสด็จลงทรงนาอา จำเริญน้ำน่านุก
 นึก เรือเดินคึกคักหนักหนา แผลงอดส่องฝั่งคงคา
 แด่สุดด้ายตาไม้ชาดตอน พระที่นั่งกลไฟใหญ่้อย
 ทุนทอดจอดดอยดำสดอน ดูครึกครื้นไปทั้งพระนคร
 ราษฎรสุขเกษมเปรมปรา มีกองดาตตระเวนเปน
 เหวเวียน ผดัดเปลี่ยนกันพิทักษ์รักษา ระวีคนกิน
 เหล้าเมาสุรา เกิดวิวาทวาทคอยห้ามปราม เจริญ
 เรื่องพระบุรีมีอำนาจ ประชาราษฎรเรียบร้อยไม่
 หยาบหยาม ดูราญรื่นนครดั่งงาม มีแต่ความ
 ปรี่ดาสถาวร รัศมีกายนางกระจ่างแจ้ง ประดาน
 แสงจันทร์จรัสประภัสร์ เกิดอนกคุ้มหนุ่มสาวชาว
 นคร ตโมธรเริงรื่นชื่นบาน บ้างเที่ยวเกวเฮฮา

คดาคด้า ทั้งทางบกทางน้ำทุกสถาน ไม่ต้อง
หิวอันตรรายภัยพาด บ้างทำกิจการงานทั้งหญิง
ชาย บ้างขับตำราเค้นเค้นแม่ดี บ้างร้องรับมิให้
เครื่องด้าย ต่างตักแต่งประภคอดกาย ดูเปรม
ปรายไปทุกหน้าประชาชน ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ เออที่เรามาจนใกล้กำแพงพระราชวังแล้ว พระ
ธิดาจะเสด็จอยู่ที่ไหนหนอ เราจะตอบเข้าไปให้
ใกล้ ๆ สักหน่อย (หยิบหนังสือออกมาป้อน พอ
ขยับจะตอบ บิดมาน) ฯ

เปิดม่าน

ฉากพระราชวัง

(พระธิดานั่งคิดจเข้ขับตำราย่นมขเด็จปราสาท
พระกุมารแอบดูอยู่ข้างหลัง)

พระธิดา, บทร้อง

๑ วันนี้เราตำรายัญญาณ์ ด้วยจันทร์อาภาค
ประไพดี ดอยเด่นเห็นช่วงเค็มดวงดี อันเมฆมีวิ
คด้าไม่ก่ดักตาย ระตะดาวราวประดับระยับย้อย
ประกายพร้อยพรางพรางสว่างฉาย เหมือนมณีนี
เจียรไนพราย อร่ามรายรับแสงจันทร์รา พระพาย
ชายพัดมาเฉื่อยเฉื่อย เรือยเรือยเส้าวรตบมผา น้า

มทศครดึกดำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

ค้ำจกเปนตอของคองกายา เย็บทราบอรุณาทัย
คินวนนึเป็นนำพิศวง เหมือนหอมกดินกาหลงอยู่
โกตโกต ชื่นชื่นนรศสุมาโดย ดำราญใจยิ่งกว่า
ทุกราตรี โอ้ดวงเดือนเค็ดอนคด้อยดอยดั่ง จะ
ดับดวงบงเห็ดยมครีศรี เวลาควรจนวนรุ่งแด่ระวี
จำจะจรดีเข้านทรา เด็ดดาบแตกดินแก้วกาหลง
จะดั่งกดินอยู่แต่กัระมิงหนา แม้นพุ่งไปในที่ไดยา
น้องจะเด่นช่นอรากว่านเฮย ฯ

(พระธิดากลับเข้าโรง บิดม่าน)

เปิดม่าน

ฉากบ้านเมือง

(พระกุมารขึ้นทาบทอยูกตางโรง)

พระกุมาร, บทร้อง

๑ (ชมโฉม) เจ้าดวงดอกฟ้า เปนบุญญาได้มา
เห็นโฉมศรี ไม่เคยแรงเรานิราศพระบุรี ไม่เคยที่
ที่จำนงจรรัก ต้มซึ่งถ้อยคำตักถื่น งามจริงยิ่ง
สัตว์ไนไตรจักร งามรูปงามทรงวงพักตร์ งาม
ลักษณะวิดาศวิโดยวรรณ งามดังดวงแก้วบัทมราช
โอภาศพรรณรายฉายฉนั้น อันองค์พระวิศณุกรรม
รังสรรค์เป็นองค์อรไทย เติมน้ำดำเนียงจำเรียง
แจ้ว ดังเลี้ยงแก้วการเวกกระแต่ได้ ชื่นชม

ประวิพัทธกำหนดใน ไพเราะรับเสียงดนตรี จำ
เราจะตอบเข้าไปชม ให้ถึงห้องบรรทมของโฉมศรี
จะลำบากยากง่ายร้ายหรือดี ก็ตามที่ไม่คิดกายา ฯ
(พระกุมารหยิบหนังสือออกมาป้อน พอชยับ
จะตอบ เป็ดมาน)

เป็ดมาน

ฉากห้องตำหนัก

(พระจิตาบรรทมหลับอยู่บนแท่น พระกุมารนั่ง
ข้างพระจิตา)

พระกุมาร, บทร้อง

๑ เจ้าพวงทิพบุบผามณฑาทอง ไฉนน้องยังหลับ
สนิทสนม พามาจนถึงที่บรรทม ขอเชิญทราบชม
ต้นนิทรา เดชะความดียศฐาน ด้วยบุญญาธิการ
ของข้า จึงบังเกิดข้ามรงค์ขึ้นมา ให้ล้มความ
ปรารถนาบัดนี้ ฯ

(พระกุมารหยิบข้ามรงค์ขึ้นมาจากย่าม ถ่ม
ทิ้งพระจิตา)

๑ (พระจิตาสะดุ้งตื่น ร้องหวีด) นี่ใคร นี่ใครเข้า
มาถึงนี้ นี่นางกำนัลสาวที่ไปข้างไหนหมด ปด้อย
ให้ผู้ชายอะไรเข้ามาได้จนถึงนี้ ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ พระน้องอย่าตกพระทัยไปเลย พี่มิใช่คนร้าย
ดอก พี่จะเล่าความให้ฟัง ฯ

พระกุมาร, บทร้อง

๑ ตัวพี่นามลิขิตชนู อยู่กรุงจำปาศักดิ์
หน่อท้าวพรหมเกตุชัชวาลย์ ประภาวดีนงคราญ
เปนมารดา เดิมทีพี่ประพาศในดงคอน ชนมฤค
นิกรศึกษา หวังแสงคู่ครองต้องวิญญาน ที่
ควรร่วมเล่นหาร่วมใจ นกแก้วตัวหนึ่งในไพรศรี
รัฐาษาพาทกบไฟได้ แฉ่งข่าวกล่าวโฉมอรไทย
สรรพเล่ห์ทรมายให้พี่ฟัง ตั้งแต่วันได้ข่าวสาว
สวรรค์ ให้ผูกพันประเพณีพัชระหวัดหวัง ตั้ง
ทรงต้องครีตปิ่นทัง ด้วยกำลังเล่นหาอาวรณ์
อยู่บุรีมีแต่ระทมทุกข์ ไม่มีความผาสุกสโมสร
จึงทูลตาพระบิดามารดร จากนครบุกป่ามาหาหน้อง
อาศัยอยู่กับยายคันทรี ในกำแพงพระบุรีพ้อมีช่อง
ได้ยดโฉมทรมสงวนหวอดของ บนมุขปราสาท
ทองคองใจ ความรักแค้นร้อนค้อนเคือนจิต สุด
ฤทธิ์ที่จะระงับอารมณ์ได้ จึงดำริลลาจากตัวไม่ถ่วง
ภัย มาหาหน้องถึงในห้อยไฉยา เจ้าอย่าขามเขิน
สะเท่นพี่ เพราะแค้นรักเทวจึงมาหา หวังถวาย
ขำมรงค์จนา แก่องคักด้ายด้วยภักดี ฯ

บทคัดค้านำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

๗๓

พระบิดา, บทร้อง

๑ อนิจจาน่าน้อยใจนัก ไม่เคยได้รู้จักมักจี่ อยู่
อยู่จู่มาในราตรี ถึงที่ห้ามปรามเด่นตามใจ ละดาบ
ละดั่งดั่งพระราชอาญา ถอบมาเมื่อกำลังเขาลด
ไหล ช่างข่มเหงมิได้เกรงหน้าใจใคร ใครหนอนำ
ทางให้จรรดี ขอเชิญเสด็จกลับไป อย่าชักช้าอยู่
ในที่นี้ จะเป็นข้อกังขาว่าคิดควานอยู่ช้านาน
อนึ่งแม่คนผู้มารู้เห็น คงเกิดเขินช่นคนอดห่มาน
จะพากันบรรพโดยฉวยปรารถน ขอประทานจงรีบกลับ
ไป ฯ

พระกุมาร, บทร้อง

๑ น้องรัก ดุจดั่งพี่จะหักไปห่างได้ ด้วยความแค้น
เด่นหาอาไธย ดวงใจพียาจงปราณี อันความผิด
ที่พี่ตอบเข้ามา แก้วตาจงให้อะภัยพี่ อย่าพะวง
สงสัยใครมี จะอาใจให้วิถีทางจร อาศน์พา
พี่ตอยมา ดู่ห้องไถ่ยาตายสุม ควรประจักษ์หัก
แท่นแน่นอน ว่าวาสนาปางก่อนนำมา มิฉนั้นไหน
เลยจะสำมารถ ผ่ากองลาดตระเวนรักษา ผ่าทั้ง
คมเครื่องศาสตรา มาถึงปรากฏจันทาได้ดังใจ เจ้า
มีแต่ก่อนขับให้กลับหลัง มิได้สั่งสอนหาปราไธย
เมื่อได้เกินมาแต่จกใจ จะแบกหน้ากลับไปได้
อาาย ถ้าน้องเคืองเพราะเรื่องพี่แสนรัก มิหักให้เซ่ง
แซ่แพร่หทัย เชิญอนงค์ทรงพระขรรค์พรณราย

บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

ประหารกายพิยาไม่ว่าไร ให้ประจักษ์แก่จิตเจ้าโฉม
งาม ว่าพิมวดยด้วยความพิศมัย ดีกว่ากรอมจิต
กระตือรือร้นโดย ไม่ปรากฏแก่ฤทัยเทวี ฯ

พระธิดา, บทร้อง

๑ พระองค์ พระจงใคร่ครวญให้ถ้วนถี่ อย่าทำ
ให้เสียราชประเพณี ข้อที่พระจำนงจงใจ ถ้า
พระบิดุเรศมารดา ของข้าอนุญาตประสาทให้ ก็
คงได้สมหวังดังพระทัย นอกนั้นแล้วอย่าได้ทรงคิด
ซึ่งพระจะตอบภิรมรัก หาญหักเอาตังน้ำจิต ผู้
ตายไม่เสียตายชีวิต มิให้มตทินติดกายา ฯ

พระกุมาร, บทร้อง

๑ ทราบดีถึงวณ ซึ่งเจ้าว่านั้นก็ควรเป็นหนักหนา แต่
ครั้นนี้จะกลับไปภารา กราบทูลพระบิดาขิบัติ ให้
ทรงแต่งทูตมาสดัถาน ถวายเครื่องบรรณาการสดัถัน
ศรี ดิถีดัมพันธมิตรไมตรี โดยราชประเพณีขัตติยา
ก็ไม่แน่อนใจนัก ถวายทรงศักดิ์ไม่โปรดเกศา คง
หมองหมางทางไมตรีที่มีมา จะแห่งหน่ายเส่นหา
ห่างไป ฝ่ายโฉมยงคงไม่มีปราณจิต ข้างฝ่ายพิ
มีแต่คิดทะห้อยให้ คงม้วยเปล่าไหนเจ้าจะเห็นใจ
สิ้นสมัยจะสมานไมตรีกัน แม้นอนงค์ปดงเด่นห
ด้นองดันท ได้เป็นผู้คิดเมื่อขบขัน ก็จะผ่อน
ตามใจทุกสิ่งอัน มิให้จอมขวัญเคืองวิญญาณ์ ฯ

พระธิดา, บทร้อง

๑ ถ้าแม่เฒ่าพระองค์ทรงเดช โปรดเกศดั่งนักษัตร
หน้าไหนไหนพระก็ได้ได้ดั่งมา ถึงห้องไฉ่ยาใน
ราตรี ถึงอย่างไรนัยจะครองครองตัว มิให้มีความ
ชั่วบัดดี ขอพระองค์จงได้ปราณี อย่าให้มาราคิน
กินใจ น้อยจะคิดพิศพิศพิศม่อน ค่อยบิเรศมารดร
เป็นใหญ่ ตามความที่เป็นจริงไป ก็เห็นว่าภวนัย
คงปราณี แม่เฒ่าองค์ทรงขัดทักทาน จะมีให้
ทำการกสิกรรม เป็นคู่ครองสนองบาทกม ก็เป็น
ที่ขัดสนใจ แต่ขอครองครองด้วยไฉ่สิ่งหนึ่ง จะ
ไม่พึงพอจิตพิศมัย ด้วยชายอื่นนอกจากภวนัย กว่า
ชั่ววณจะมรณา ฯ

พระกุมาร, บทร้อง

๑ น้อยหรือถ้อยคำของพระน้อง ถูกต้องแถม
หัดกนกหน้า เมื่อเจ้าได้ให้สัญญา ก็ต้องตาม
สรรพกดับไป จะจิตคิดคอยฟังคดี อยู่ยังที่
ด้านกาศัย แต่่งเยาวเจ้าจงเห็นใจ ข้านักจัก
ใช้อารมณกรรม ฯ

พระธิดา, คำพูด

๑ ขอเชิญพระองค์รับเสด็จกลับไปก่อนเถิด เวदान
ก็จวนสว่างแล้ว แม่เฒ่ากระเศระกายเข้าก็จะเกิด
ข้อครหาขึ้น หม่อมฉันก็ได้ถวายสัญญาไว้แล้ว ถึง
อย่างไรก็จะรักษาความสัตย์ไว้มิให้เสียจากได้ ฯ

พระกุมาร, คำพูด ๑ เกอะ เกอะ พี่ไม่ให้จิตใจเจ้าดอก พี่จะตาเจ้า
ไปก่อนหละ แด้วอย่าทอดธุระเดียนะ ๗

พระธิดา, คำพูด ๑ เขียวเล็ดใจเกอะเพคะ ๗
(พระกุมารขึ้นบนหนังสือ พอชยับจะถอย
บีดม่าน)

เปิดม่าน

ฉากพระราชมณเฑียร

(พระราชากับพระมเหสีนั่งบนแท่น พระธิดา
หมอบหน้าแท่น มีนางกำนัลตามแบบ)

พระราช, บทร้อง ๑ พ่อแสนล้ำาญฤดี ด้วยเจ้าผู้บุตรศรีธรรม เจริญ
วันชันษาศกาวร ทุกข์โศกโรคร้อนไม่รบกวน นีว
พักตร์เพียงประทุมบังใบ อันพึงแย้มอยู่ในสระสวน
อวบอ้วนนุ่มเนื้อเป็นน่านวล ชมชวนชื่นจิตของบิดา
เจ้าเกิดมาชาตินี้ก็มีบุญ เป็นคุณแก่ราชูรทั่วหน้า
รัศมีเป็นที่เจริญตา ต่างนิยมบุญญาทางหญิงชาย
เจ้าจงเจริญเกียรติยศ ปรากรูไปในที่ทั้งหลาย
ดำรงศักดิ์จักรพรรดิอย่าพึงคลาย ดั่งสายสุริยวงศ์
ลือลือดี ๗

พระราชฯ คำพูด

๑ เออ แหว่นวงนเจ้าได้ทีไหนมา คุงามปลาด
จิ้งจิง ๑

พระธิดา, บทร้อง

๑ ข้าแต่สมเด็จพระบิดาฯ เมื่อคืนนี้ประหลาด
หนักหนา กำดั่งถูกหัดดับตันทิทร ในเวลาด้ามยาม
ราตรี มีบุรุษหนึ่งองอาจ ดอบดีดักเข้ามาใน
ปรางค์ศรี แดงเอารวมวงค์นี้ ส่วนนี้ดั้นข้า
ได้ ถูกคุกใจคั่นให้แค้นแค้น แต่ไม่รู้จะทดแทน
กะไรได้ ด้วยจ้อเจจวนตัวกัณภัย จนใจจำถาม
ไปตามที่ ก็แจ้งความนามวงค์แต่ถนัดถียร ว่าชื่อ
ดีทริชเรื่องศรี เป็นหน่อท้าวพรหมเกตุภูมิ ครอบ
จำปาศันแดนไทด มาอาศัยอยู่กับยายคันทิ แด้ว
จรดตอยฟ้าเข้ามาได้ ซึ่งมามีเหตุชนทงนไชร์ ถูก
ไม่รู้เห็นแต่ก่อนมา ความแค้นอภัยระยศอดยาย แก่
โลกย์ทงหายเป็นหนักหนา แต่เป็นการแค้นดั่ง
เวดา พระบิดาจงได้ปราณี อย่าให้เป็นคนชั่วมัว
หมอง ดับดองดัมมัตต์ดี จะเป็นข้อครหาหาคี
๕๖๕ ชะวชอชอชานาน ๑

พระราชฯ บทร้อง

๑ ฉานา อัยนักรู้ได้ในสถาน อีพวกเหดำเฝ้า
ที่พนักงาน ทงอัยพวกทวยหาญที่บ้องกัน พวกกัน
ตะนำที่ราชการ แค้นนักจักผดายุให้อาสน์ แด้วจะ
ไปตามจับเอาตัวมัน ๕ ทงถูกเต้าจะพันให้กายกอง ๑

พระมเหสี, บทร้อง ๑ • พระองค์ อย่าเพ้อทรงเฉยเฉยจนหมอง ชอบ
ผิดคอยคิดครึกครอง ฟังน้องเกิดองค์พระทรงฤทธิ์
อันทำการด้วยกำลังไกรหา ถึงชอบก็จะพาให้เป็น
ผิด ขอพระองค์จงยังหยุดคิด พินิจให้รอบคอบ
จึงตอบแทน ฯ

พระราช, บทร้อง ๑ ครึ่งหนึ่งแสนแสนนี้ มั่นอาจองค์ทรงศักดิ์เหลือ
แสน มาตบหลุดหมิ่นถิ่นแคว้น ต้องแก้แค้นแทน
ทำให้หน้าใจ ถ้าเมื่อนั้นได้ช้ายศการ จะเคย
ยกทวยหาญพยุหิใหญ่ ไปดั่งดมกรุงจำปาเป็นป่า
ไป หรือเจ้าเห็นเป็นกะไรจริงว่ามา ฯ

พระมเหสี, บทร้อง ๑ ข้าแต่พระองค์ทรงเดช พระจงโปรดเกศเกล้า
อันนางโรหิตีศรีไศลา เรากล่อมปานว่าดั่งดวงใจ
ตั้งแต่เด็กคุมใหญ่เพียงนี้แล้ว จะเคยมีแววก็หา
ไม่ อันเหตุที่เกิดขึ้นไซ้ เห็นมิใช่ความผิดของ
ธิดา ด้วยอุปนิสัยจับพันใด ที่ในห้องตำหนัก
รักษา ถึงผู้ใดให้ประเสริฐเลิศฟ้า จะส่งนกกายา
ก็ยากเย็น อันพวกพ้องงานทั้งนั้น จะลงเอาว่ามัน
รู้เห็น หรือจะหน้าทหน้าเร้น ก็คงจะไม่เป็นไปพร้อม
กัน ขรอยเจ้ากุมารชาญศักดิ์ดา จะเรื่องฤทธิ์วิทยา
แข่งขัน จึงหาญดอปลั่งดั่งบ้องกัน เข้ามาใน
ปรางค์จันทน์ได้โดยใจ อนึ่งเต่าเขาก็หน่อกระษัตริ์

ชาติ ยุพราชผู้บำรุงกรุงใหญ่ มีศักดิ์สูงยิ่งวงศ์
 เวียงชัย ปราบภูยศไกรเพื่องฟู อันเจ้ากุมารคน
 นาทจะเป็นเนื้อคู่ กับพระบุตรโคมครุ ควรทด
 ดุทุกสิ่งอัน ถ้าได้สมปองต้องจิต ไม่ควรคิดรังเกียจ
 เดียดฉันทน์ แม้นคำช้าวาคณาไม่ควรกัน มันก็
 เหมือนนกไก่อ้อยู่ในมือ ไม่ควรทรงพระพิโรธว่า
 ให้น้ำเนื้อความเอิกเกริกอึ้งอ้อ ไพรบ้านพลเมืองจะ
 เดือดร้อน ระเบิดไปทั่วทุกทิศ เหมือนแค้นดังทรง
 ดงโทษพระบุตร อันเป็นผู้ไม่มีความผิด ยิ่งกว่า
 จะประหารชีวิต ขอพระองค์จงคิดให้จงดี ฯ

๑. เออที่เจ้าว่านี่เป็นความจริง (หันมาพูดกับพระ
 ชิดา) เมื่อตะกี้กำลังโทษพ่อไม่ทันคิด ที่จริงเจ้าก็
 ไม่มีความผิดอันใด การเรื่องนี้พ่อก็ไม่ว่าอะไรหะ
 เมื่อเขาควรคู่กับเจ้าแล้ว พ่อก็จะแต่งการอภิเษก
 ให้ แต่จะต้องทอดอดดูก่อน ฯ

พระราชฯ คำพูด

(ปิดม่าน)

องก์ที่ ๓
เปิดม่าน
ฉากต้องพระโรง

พระราชา, คำพูด (พระราชนั่งบนเตียง เสด็จมาขอบดองแถว)
๑ [แน่แท้! อย่างไรท่านกรมเมือง เจ้านาที่รักษา
การหะหลอมมาก มันตรวจตรากันอย่างไร จึง
ปล่อยให้คนต่างด้าวต่างแดนลอบเข้ามาในบ้านเมือง
ได้ ๆ

เสนา, คำพูด
๑ พระราชาอย่าไม่พินเกล้า เจ้านาที่ได้อำนาจการ
อยู่โดยกวดขันจะได้ละเลยหาไม่ได้ ยังไม่ปรากฏว่า
มีผู้ใดเข้ามาเลย เพชระคะ ๆ

พระราชา, คำพูด
๑ หา! หา! อ้ายพวกเจ้านาที่มัวมคหวั่นนอนเฉย
นะซีจึงมีรี เขาว่าอ้ายคนต่างแดนผู้นั้น มันเข้า
มาอาศัยเรือนยายคันรีอยู่ ท่านต้องไปสืบสวนพา
ตัวเข้ามาหาเราเวदानให้จงได้ ๆ

เสนา
๑ เพชระคะ (แต่ถวายบังคมออกไปเข้าโรง พระ
ราชาพูดอยู่กับเสนาตามควร จนเสนาพาพระกุมาร
เข้ามาเฝ้า) ๆ

- พระราชฯ, คำพูด ๑ เจ้านี่ชื่อไร เป็นชาวเมืองไหน?
- พระกุมาร, คำพูด ๑ ข้าพเจ้าชื่อ ดีถีธิณู เป็นชาวเมืองจำปานคร ฯ
- พระราชฯ, คำพูด ๑ เจ้าเป็นคนต่างประเทศ เหตุใดจึงบังอาจดลอบเข้ามาในบ้านในเมืองเรา เจ้าจะมาสืบเหตุการณ์ในบ้านในเมืองเราไปบอกแก่ศัตรูให้คิดประทุษร้ายต่อเราหรืออย่างไร?
- พระกุมาร, คำพูด ๑ ขอพระบารมีปกเกล้า ที่ข้าพเจ้าเข้ามาในพระนครของพระองค์ครั้งนี้ ไซ้จะมาเป็นอุบายเพื่อจะสืบเหตุการณ์ไปคิดประทุษร้ายต่อพระองค์นั้นก็หาไม่ได้ ขอพระบารมีเป็นทิพิง ฯ
- พระราชฯ, คำพูด ๑ ถ้ากระนั้นเจ้าซุ่มซำเข้ามาทำไมเล่า?
- พระกุมาร, คำพูด ๑ ซึ่งข้าพเจ้าอดูดำหับกบฏฝ่าฝืนมาจนถึงพระนครของพระองค์ครั้งนี้ เพราะได้ยนิทศิศัพท์เดาว่าพระนครนี้มีความเจริญรุ่งเรืองแน่นหนาไปด้วยผู้คนและมั่งคั่งไปด้วยทรัพย์สมบัติ พระมหากษัตริย์ทรงคงอยู่ในทศพิชราชธรรม ราษฎรมีแต่ความเกษมสุขสมบูรณ์ไปทั่วพระราชอาณาเขต ข้าพเจ้าจึงตั้งใจจะมาดูพระราชสัณการของพระองค์โดยความสุจริตและเพชระคะ ฯ
- พระราชฯ, คำพูด ๑ ที่เจ้าเข้ามาในบ้านในเมืองเราแล้ว เจ้าได้รู้ข้อกฎหมายสำหรับบ้านเมืองเราแล้วหรือ ก็กฎหมาย

บทคัดค้านำบรรพ์ เรื่องสิทธิมนุษยชน

ของเรามีข้อหนึ่งว่า ถ้าคนต่างประเทศเข้ามาในพระราชอาณาเขตของเราแล้ว ต้องอยู่ในอำนาจกฎหมายบ้านเมืองของเรา อีกข้อหนึ่งว่า ถ้าคนต่างประเทศคนใดเข้ามาในพระนครของเราโดยมิได้รับอนุญาต ต้องถือว่าผู้นั้นเข้ามาคิดประทุษร้าย ถ้าจับได้ ให้ประหารชีวิตเสีย กฎหมายของเรามีอยู่ดังนี้เจ้าจะว่าอะไร?

พระกุมาร, คำพูด

๑ ขอพระบารมีปกเกล้า ข้าพเจ้าเป็นแขกเมืองพึ่งเคยมาจึงหาได้ทราบกฎหมายสำหรับบ้านเมืองไม่มีความหวังใจอยู่อย่างเดียวกันว่า ที่ข้าพเจ้าเข้ามาในพระนครของพระองค์ทรงนี้ โดยตั้งใจจะเอาพระบารมีเป็นที่พึ่งโดยสุจริต หาได้มาด้วยความทุจริตไม่ พระองค์ก็ทรงตั้งอยู่ในความยุติธรรม คงทรงพระกรุณาโปรดยกโทษพระราชทานแก่ข้าพเจ้าผู้มีน้ำใจอันสุจริต ทั้งนี้แล้วแต่จะโปรด ฯ

พระราชา, คำพูด

๑ เออ! ที่เจ้าว่า ๆ เข้ามาด้วยน้ำใจอันสุจริต เราก็มีความกรุณาอยู่ แต่ที่เราจะยกโทษให้แก่เจ้าโดยไม่มีเหตุอันเป็นข้อแก้ตัวนั้นก็ได้ จะเสียพระราชประเพณีไป มีทางเดียวที่พอจะผ่อนผันได้ คือเจ้าต้องทำการอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นความชอบให้ดับล้างโทษของเจ้า เวลานี้เราก็มีธุระอยู่ต้องตามข้อ

ถ้าเจ้ารับอาดาทำธุระของเราให้สำเร็จได้ นั้นแหละ
เราจึงจะยกโทษให้ได้ ถ้าเจ้ารับอาดาเราไม่ได้ ก็
จะต้องประหารชีวิตเสียตามกฎหมาย เจ้าจะยอม
รับอาดาเราหรืออย่างไร ?

พระกุมาร, คำพูด

๑ ซึ่งพระองค์มีความกรุณาหาทางที่จะผ่อนผันยก
โทษประทานแก่ข้าพเจ้านั้น พระเดชพระคุณเป็น
ที่ยิ่ง ข้าพเจ้าก็ตั้งใจจะอาดาทำการสนองพระเดช
พระคุณโดยเต็มกำลัง ฯ

พระราชา, คำพูด

๑ เออ ดีล่ะ ถ้ากระนั้นเจ้าจงขึ้นไปตักทองทิพ
เก็บบนชั้นดาวดึงส์ ให้ได้ถึงมาปรากฏแก่เรา
จงได้สามครั้งในเวลานี้ให้ได้ ถ้าเจ้าไปตักทองใบ
นั้นให้เราได้ยืมได้แล้ว เราจะยกโทษให้ ฯ

(พระกุมารถวายบังคมแล้วออกมาเข้าโรงครู
หนึ่ง ตักทองสามที แล้วพระกุมารออกมาจากโรง
เผื่ออยู่ตามที)

พระราชา, คำพูด

๑ เออ เจ้าไปตักทองได้แล้ว เรามีธุระอยู่อีกเรื่อง
หนึ่ง คือ ในบ้านเมืองเรามียักษ์อยู่คนหนึ่ง แต่
เดิมมาเที่ยวเบียดเบียนพยานาประชาราษฎร์ให้ความ
เดือดร้อนเป็นอันมาก เราได้ไปกระทำสงครามแก่
ยักษ์คนนั้นจนจับตัวมาได้แล้ว แต่จะฆ่าอย่างไร ๆ
ก็ไม่ตาย บัดนี้เราจึงทรงหัดได้ เรามีความวิตก

บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

รำคาญอยู่ ถ้าเจ้ารับอาสาฆ่ายักษ์ตนนั้นให้ตายได้
แล้ว ก็จะได้เงินความวิตกของเรา แล้วเราจะแบ่ง
สมบัติบ้านเมืองให้แก่เจ้ากึ่งหนึ่ง ถ้าเจ้ารับอาสา
ฆ่ามันไม่ได้ เราจะประหารชีวิตเจ้าเสีย เจ้าจะว่า
อะไร จะรับอาสาทำการได้หรือไม่ ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ เมื่อพระองค์ทรงใช้แล้ว ข้าพเจ้าก็คงอาสาทำ
การจนสำเร็จ มิได้คิดแก่ความยากลำบากอันใด
ในเรื่องยักษ์ตนนี้ ข้าพเจ้าขอทำการสนองพระเดช
พระคุณให้สำเร็จจงได้ ฯ

พระราชา, คำพูด

๑ เออ ดีหะ ท่านเสนาจงไปให้เขาเอากรงยักษ์
เข้ามาที่หน้าพระดานในเดี๋ยวนี้ เราจะได้ดูเจ้านัรบ
กับยักษ์ด้วย ฯ

(เสนาถวายบังคมไปเข้าโรง ครู่หนึ่งเอากรง
ยักษ์ออกมาตั้ง)

พระราชา, คำพูด

๑ เอ้า เจ้าไปฆ่ายักษ์ตนนี้เสียให้ตายซี ฯ

(พระกุมารถวายบังคมแล้วออกมาที่กรงยักษ์)

(เสนาเปิดประตูกรงยักษ์ออกมา)

ยักษ์, คำพูด

๑ ฮ่า! ฮ่า! ฮ่า! อ้อ นี่ท่านเอนักโทษมา
ให้เรากินหรือ เราอยากกินมนุษย์มานานแล้ว ตั้ง
มาซี ฯ

พระกุมาร, คำพูด ๑ หน้าตาอย่างเจ้านะจะมากินเราได้เที่ยวหรือ ไม่
ดิรูปร่างหน้าตาเรา เราจะมาเอาชีวิตท่านน่านา ฯ

ยักษ์, คำพูด ๑ (หัวเราะเยาะ) รูปร่างอย่างท่านละก็คำเดียวเท่า
นั้นแหละ - อย่าพูดให้เกินตัวไปเลย ท่านชื่อไรนะ
มีฤทธิ์สักเพียงไร จึงจะมาเอาชีวิตเราได้ ฯ

พระกุมาร, คำพูด ๑ ก็เจ้าชื่อไรละ มีฤทธิ์อย่างไรละ ฯ

ยักษ์, คำพูด ๑ พระผู้เป็นเจ้าประดาทพรแก่เราไว้ให้กายเราแข็งแรง
เหมือนเพชร อาวุธทั้งปวงนอกจากเทพอาวุธแล้ว
จะทำอันตรายแก่เราไม่ได้เลย เราจึงมีนามปรากฏ
ว่า เพชรกาย อาวุธอย่างที่ท่านถือนั้นจะทำอะไร
เราได้ จึงมาให้เรากินเสียดี ๆ เกิด ฯ

พระกุมาร, คำพูด ๑ เราชื่อว่า ดิถีขิณ อาวุธที่เราถือมานั้นล้วนแต่
เป็นเทพอาวุธทั้งนั้น ถ้าท่านกลัวตายก็จงกราบเรา
ลงเสีย เราจะให้ท่านชีวิตแก่ท่าน ฯ

ยักษ์, คำพูด ๑ อย่าพูดมากไปเลยนะ เมื่อท่านอวดดีก็มาลอง
กับเราดูสักคงหนึ่ง ใครดีก็คงรู้จักนดอก ฯ

พระกุมาร, คำพูด ๑ เราไม่กลัวท่านดอก ฯ

(พระกุมารกับยักษ์รบกันตามบท แล้วพระ
กุมารเอาเชือกขว้างไปมัดยักษ์ล้มลงแล้ว เอาไม้
ตะบองตียักษ์ตาย แล้วกลับเข้ามาเฝ้าตามท)

พระราชา, คำพูด

๑ เออ เจ้าก็ได้เอาดาทำการของเราให้สำเร็จไปได้
สองอย่างแล้ว เราชอบใจเจ้ามาก แต่เรามีธุระ
อยู่อีกอย่างหนึ่ง เจ้าจงไปเอาขวานเล่มนั้นนั่น ฟัน
ไม้ท่อนนั้นให้ขาดออกเป็นสองท่อน ถ้าเจ้าทำการ
เรื่องนี้สำเร็จ เราจะยกธิดาของเราให้แก่เจ้า ถ้า
ไม่สำเร็จเราจะประหารชีวิตเจ้าเสียตามกฎหมาย ฯ

(พระกุมารถวายบังคมออกมาพิจารณาดูขวาน
กับท่อนไม้แล้วกลับเข้าไปหมอบเฝ้า)

พระราชา, คำพูด

๑ อย่างไร เจ้าจะว่าอะไร จะรับทำการได้หรือไม่
ไม่ได้ ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ เมื่อพระองค์รับสั่งไว้แล้ว ก็ต้องทำไปตามคำสั่ง
แต่ฉันพเจ้าก็ได้รับเอาดาทำการสำเร็จมาสองอย่าง
แล้ว แต่การที่ต้องต่อสู้กับยักษ์นั้นเหนื่อย
มากแล้ว ขอประทานง้าวดีสักขวานหนึ่ง รุ่งขึ้น
เวลาดวงจันทร์พเจ้าคงจะมาทำการเอาดาต่อไป ฯ

พระราชา, คำพูด

๑ เออ เจ้าก็เหนื่อยเหนื่อยอยู่จริง เอาเถอะ พรุ่งนี้
เจ้าจงค่อยมาทำการต่อไป ฯ

(พระราชา เสด็จเข้าโรง บิดม่าน)

เปิดม่าน

ฉากห้องทำนั้

(พระกุมารกับพระธิดานั่งอยู่ด้วยกัน)

พระธิดา, คำพูด

๑ นี่พระองค์ได้เข้ามาทำไมในเวลากลางคืนบ้านนี้
อีกเล่า ไหนพระองค์ได้ให้สัญญาไว้ว่า จะไม่ทำให้
หม่อมฉันได้ความเคืองใจยิ่งใดเล่า หม่อมฉันก็ได้
กราบทูลพระบิดาตามที่ได้อำนาจไว้กับพระองค์แล้ว
อย่างไรจึงได้เข้ามาให้ผิดสัญญาละ เพคะ ฯ

พระกุมาร, บทร้อง

๑ พี่มาหวังว่าจะตาเจ้า นางเยาว์ผู้ยอดเด่นหา ด้วย
องค์พระราชบิดา จะนุ่งงาช้างให้มียศวัน ครึ่งหนึ่ง
นั้นให้ไปตกตอง ยังห้องวิมานเมืองสวรรค์ แล้ว
ใช้ให้ตั้งหารกุ่มก้นพี่ พี่อาดทรงธรรมดำเร้าการ
ครึ่งจะให้ทอนท่อนไม้ ให้ขาดออกจึ่งได้ด้วยคม
ขวาน อันหล่อด้วยขึงดำธารณ แม้ไม่ขาดจะ
ประหารชีวา เป็นอันสุดรู้สุดฤทธิ์ สุดคิดที่จะขึ้น
อาต่า จึ่งทูลขอผิดเดือนเวลา ด้วยหวังจะมาตั้ง
น้อง โฉมเงดาเจ้าอยู่จึ่งดี อย่างมีทุกขทนหม่น
หมอง วาสนาพี่ไม่เคยเป็นคู่ครอง เคยร่วมห้อง
กันกับเจ้าแต่เท่านั้น แม้จะคิดบรรอกก็พอดี แต่จึ่ง
อยู่ด้วยมิ่งมารศรี เหมือนไม่เกรงมิตุเรศของเทวี

บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสิทธิชน

จะเป็นที่ให้รำคาญระคายใจ หรือว่าถ้าจะคิดหนัก
 หนัก ก็คงฟันไม้มีใครจับได้ แต่คงต้องกรอมระกำ
 ขำกขย อ้าด้วยบรโดยมิได้ซ้ำ ไหน ๆ นัยจะ
 ถึงแก่อว คายเสียครึ่งนีกว่า จะได้ปรากฏแก่
 กติยา ว่าพี่เด็นเด็นหาจนม้วยมิด พรงันพะ
 ขออำนาจ จากสายสู่ตาดวงจิต รับอาญาถึงสิ้น
 ชีวิต ด้วยความสุจริตต่อแถมจันทร์ ฯ

พระธิดา, บทร้อง

๑ พระผ่านเกล้า อย่าไต่เกล้าเจ้าเจงทรงเกษมสันต์
 อันชวนหลุดด้วยขมขพัน ใครจะฟันไม้ขาดอย่า
 พังคิด เว้นแต่ได้เส้นเกล้า ของข้าอันเป็นกายสิทธิ์
 ไปทำเป็นคมชวนบรรดาฤทธิ์ จึงจะได้สัมผัสต้อง
 การ ข้อซึ่งพระบิดาของข้าใช้ ให้พระองค์ตัดไม้
 ไฟศาล อันมีแก่นแข็งต้นพันประมาณ ด้วยชวน
 ขมขเต็มทน เห็นจะเป็นพระราโขนบาย ดองทลาย
 ใจน้องเป็นแม่นมั่น ว่าจะมีประติพัทธผูกพัน ใน
 พระองค์ทรงธรรมดีก็เพียงใด ด้วยความรักเกล้า
 ของข้าฯ เปรียบด้วยดวงชวักว่าได้ เผ่าพิทักษ์
 รักษามาแต่ไร มิให้ระคนด้วยราศี แต่น้องรัก
 พระภูณีย ยิ่งไปกว่าเส้นเกล้า ต้องตัดใจถวาย
 ภูมี้ พอเห็นความรักดีไว้วาง ๆ แต่เมื่อพระ
 จะทอนท่อนไม้ จงขับคนออกไปให้ห่าง อย่า

ให้เข้าเฝ้าถ่มกุ่มทาง จะก็ตขวางช่องขั้วจัน
แต่พระองค์จงเข้าไปให้ใกล้ กระซิบบอกแก่ไม
นั้นว่า ข้าพระบาทประดำทอาญา แก่พระองค์
มาบัดนี้ ให้ประหารมดาญท่อนรูกษา ด้วยศาสตรา
คมเส้นเกศี่ จงขาดออกแต่โดยดี ดังมีโองการ
เทวินทร์ แล้วพระองค์จงพ้นท่อนไม้ ก็จงขาด
ออกได้ดังดิน อย่าทรงกังขาราคิน คงเสร็จจตุ
ถวิดดังพระทัย ฯ

พระกุมาร, บทร้อง

๑ โฉมเฉลา เห็นประจักษ์ว่าเจ้าพิศมัย มิเสีย
ที่พจันใจ ละไธสวรยามาหาน้อง แล่นยาก
ลำบากกันดาร แต่ส่ายนมรรคาน่าดยอง เห็น
แต่ด้ตักดวงเดือนเป็นเพื่อนพ้อง ถึงด้ามเดือนแต่
ต้องผู้เดียวเดิน ข้ามห้วยเหวผาป่าธัญ ดันดัด
รกระหกระเหิน เลียบดุยดำธารผ่านเนิน ยับเยิน
อดหยากยากเย็น ที่ดงใหญ่ในยอดบรรพต น้ำค้าง
หยดเย็นใจมิใช่ได้เน เป็นดุกเห็บเก็บโยนโดนกระเด็น
ชนกต่างวันก็ไม่เห็นแสงอาทิตย์ เมื่อโพดโพดเป็น
เพดาดัดวร้าย ออกเด่นร้ายเร้งร้องคนองจิต ล้วน
เจ้าด้ห้หม้หมงพิษ แทบจะทั้งชีวิตเสียกต่างทาง ถึง
กระนั้นก็มีได้ยอทั้อ ต่อความลำบากต่าง ๆ มีแต่
คิดจะตนิทเล่นหน้าง เสี่ยงสร้างวาศนาบารมี เคะ

บุญหนุนนำดังแนะให้ ไปได้ของวิเศษพระฤๅษี จึง
มาถึงห้องบรรทมเทวี ได้ด้วยสัตว์ดีสัตวกลาย ครั้น
ได้เห็นน้ำจิตจอมขวัญ ที่เห็นจเห็นอยมานานก็เหือด
หาย จะตงหน้าอาตมองค์พงศ์นารายณ์ กว่าจะได้
โฉมฉายไฉยชม ฯ

พระธิดา, คำพูด

๑ พระองค์ไม่ต้องเด้าดอก อันหนทางกลางบ้าน
น้องเข้าใจอยู่แล้ว เพราะฉนั้นจึงต้องคัดอกคัตใจ
ถวายแด่นม เป็นการตอบแทนความเห็น้อยยาก
ของพระองค์ แต่เมื่อทำการอาตมสำเร็จแล้วอย่า
เด็ดจหนึ่กับไปเสีย ทั้งให้น้องอยู่คนเดียวนะ ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ ข้อนั้นไม่มีเสียละ กตัญญูแต่พระน้องจะเป็น
คนชราความเดียน่าแหวะ เออ ที่พระน้องว่าการที่
พระบิดาใช้ให้พี่คัดท่อนไม้ เพื่อจะตงใจพระน้อง
นั้นดูก็ชอบกลอยู่ เพราะรับสั่งว่า ถ้าคัดไม้ขาด
จะประทานพระน้องให้แก้พี่ ก็ที่ท่านใช้ให้พี่ไปตี
กลอง แดรับสั่งว่า ถ้าตีได้จะยกโทษให้ แต่ที่
ใช้ให้พี่ไปฆ่ายักษ์ รับสั่งว่าจะแบ่งสมบัติให้กึ่งหนึ่ง
นะ ท่านจะมีพระราชประสงค์อย่างไร ฯ

พระธิดา, คำพูด

๑ กลองใบนี้เกิดมาสำหรับตีกลอง เพราะเมื่อวัน
จะประสูติฉัน มีเทพธิดานำกลองใบนี้มาฉันฉันตาม
ครั่งก็พอประสูติฉันมา แล้วเทพธิดาดังไว้ว่าจะ

นำกลองใบนี้ไปไว้บนวิมาน แต่ว่าถ้าใครมีบุญควร
คู่กับน้องแล้วจึงจะไปตีกลองใบนี้ได้ กับว่าถ้ามีเหตุ
การณ์อะไรที่สำคัญก็ให้ไปตีกลองใบนั้น เทพบุตร
เทพธิดาจะได้ลงมาช่วย ที่ทรงใช้ให้ให้พระองค์
ไปตีกลองใบนั้น ก็เพื่อจะทรงทราบว่าพระองค์
จะเป็นผู้มีบุญควรคู่กันหรือไม่ ขอที่รับสั่งให้
มายกษณ เพื่อจะทรงทราบว่าพระองค์เป็นผู้ฤทธิ
ทรงเทพอาวุธเป็นคู่พระหัตถ์สมควรจะปกครองสมบัติ
ต่อไปได้หรือไม่เท่านั้น ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ เห็นจะจริง เพราะฉนั้นเมื่อพจนไปจะตีกลองนั้น
มีเทพธิดาคู่หนึ่งมานำไป หาไม่พิกัดไม่รู้ว่าจะไป
ตีที่ไหน เธอเหล่านั้นจะทรงมานให้ทำการอาสาคือไป
อย่างไรอีกก็ไม่รู้ แต่ถึงอย่างไร ๆ เมื่อมีคู่คิดเป็น
แม่แรงอยู่ดังนี้แล้ว เท่าไรก็เท่ากัน ฯ

พระธิดา, คำพูด

๑ แม่ นาฬิกาตีสิบเอ็ดแล้ว ขอเชิญเสด็จรับกลับ
ไปก่อนเถอะ เพคะ ฯ

พระกุมาร, คำพูด

๑ นำประหลาดนัก ถ้าอยู่ที่เรือนยายคนธิดาก็
เวลาย่างช้าเสียจริง ๆ ถ้ามาอยู่ที่นาคก็ดูประเดี๋ยว
ทุ่มประเดี๋ยวโมง หรือใครไปหันตึมนานาฬิกาเข้าไว้
ก็ไม่รู้ นั่งพูดกันเด่นอีกสักครู่หนึ่งไม่ได้หรือ ?

พระกุมาร, คำพูด ๑ เกอะ เกอะ เกอะ พี่จะไปหะ พระน้องไปส่ง
เพียงพระเกศหน้าผากน้อย พี่จะได้ชื่นใจ ๆ

เบ็ดม่าน

(พระราชากับพระมเหสีเสด็จออก มีเสนาแ
กำนัดเฝ้าตามแบบ พระกุมารเฝ้าอยู่ด้วย)

(พระกัณทรถวายบังคมแล้ว ออกไปที่ท่อนไม้
ทำทศทิศไม้ชาติแล้ว กลับเข้ามาเฝ้าอยู่ตามเดิม)

พระราชฯ, บพอ. ๑ ท่านได้มาบัดที่ปรึกษา จงช่วยกันพิจารณาวิธี
ในเรื่องนี้ควรที่ประการใด ปรึกษาให้เห็นพร้อม
ยอมกัน ฯ

(เสนาเห็นหน้าเข้าพบปรึกษากันเบา ๆ ครู่หนึ่ง แล้วกราบทูล)

เสนา, บทร้อง

๑ ขอเดชะพระเดชพระกษัตริย์ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้ปรึกษาหารือด้วยแยบคาย ทุกนายเห็นพร้อม กันดังนี้ อินทกุมารเป็นคนต่างประเทศ บังเหตูเข้ามา ในกรุงศรี เป็นโทษถึงสิ้นชีวิต โดยมีในบทอัยการ แต่ได้รับอาญาเบาบางดี สมพระราชประสงค์ตาม สถาน เป็นความชอบของเจ้ากุมาร ควรประทาน โทษล้างชีวิต แล้วควรโปรดพระราชทาน ตาม พระราชโองการประกาศิต อย่าให้เสียพินาศที่ พระทรงฤทธิ จึงควรแก้ราชผิดประเพณี ฯ

พระราช, คำพูด

๑ เออ ถ้าพวกท่านปรึกษาเห็นพร้อมกันดังนี้แล้ว ก็เป็นอันตกลง ท่านกรมวังสั่งให้โหรหาฤกษ์ กำหนดวันตั้งการพระราชพิธีอุปราชภิเศกเถย แล้ว บัณฑิตหมายไปให้ทั่วทุกพนักงาน ในระหว่างนั้นจงจัด วังตึกหลวงให้เจ้ากุมารนั้นพักอยู่ก่อนกว่าจะได้เฝ้ามี พระราชสมณเฑียร แล้วจัดพนักงานไปรักษาการดู แลอย่าให้ขัดสนได้นะ ฯ

(เสนารับสั่งแล้ว พระราชากับพระมเหสี แล ฝรั่งนักดัดเข้าโรง บิดม่าน)

เปิดม่าน

ฉากห้องพระโรง

(มีเครื่องอุปราชากิเศกพร้อม พระกุมารกับ
พระธิดานั่งบัลลังก์ พระราชากับพระมเหสีนั่งเป็น
ประธาน เสด่นายื่นรายออกมาข้างขวา นางกำนัลยื่น
รายออกมาข้างซ้ายมาประจบกัน โหระ, พราหมณ์,
ยืนอยู่กลางหน้าบายศรี)

โหระ, บทร้อง

๑ ได้เอยได้ฤกษ์ พราหมณ์เฒ่าจงเบิกบายศรี
แล้วให้ขันถันหมองเข้าตามที ประโคมดนตรีขึ้น
เถิดรา ๆ

(เสนาตั้งให้ตามตา แล้วทำเพลงพินพาทย์
พราหมณ์เบิกแว่น)

บทร้องพร้อมกัน

๑ ข้าต้องเขาวราช ภูวนาถนงคราญ เชิญต้อง
ดำราญ ผ่านภพไธสวรัย ร่วมเศวตฉัตรชัย
ร่วมฤทัยปฏิพัทธ์ ร่วมรักนิรันดร์ นิราศอันตราย
ดุจดวงสุริยันต์ คู่จันทร์เพ็ญพราย อย่ารู้คัด
คตาย วายดิ้นเห่นหา จงเจริญพระชนม์ คต
คู่สุดหัดล่า — ถีบตันคตวิรา ขาอย่าเฒ่าอมกษัย ขอ
เชิญเทวัญ ทุกชั้นสุราลัย จงช่วยอดวยชัย แต่
อุภัยจักรวงศ์ ให้พระเกียรติปรากฏ พระยศยรรยง

บทคัดย่อฉบับย่อ เรื่องสิทธิมนุษยชน

๑๐๓

แนวเรื่องสิทธิมนุษยชน ทฤษฎีสิทธิมนุษยชน เศรษฐกิจ

ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน รัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญประเทศไทย รัฐธรรมนูญไทย รัฐธรรมนูญ

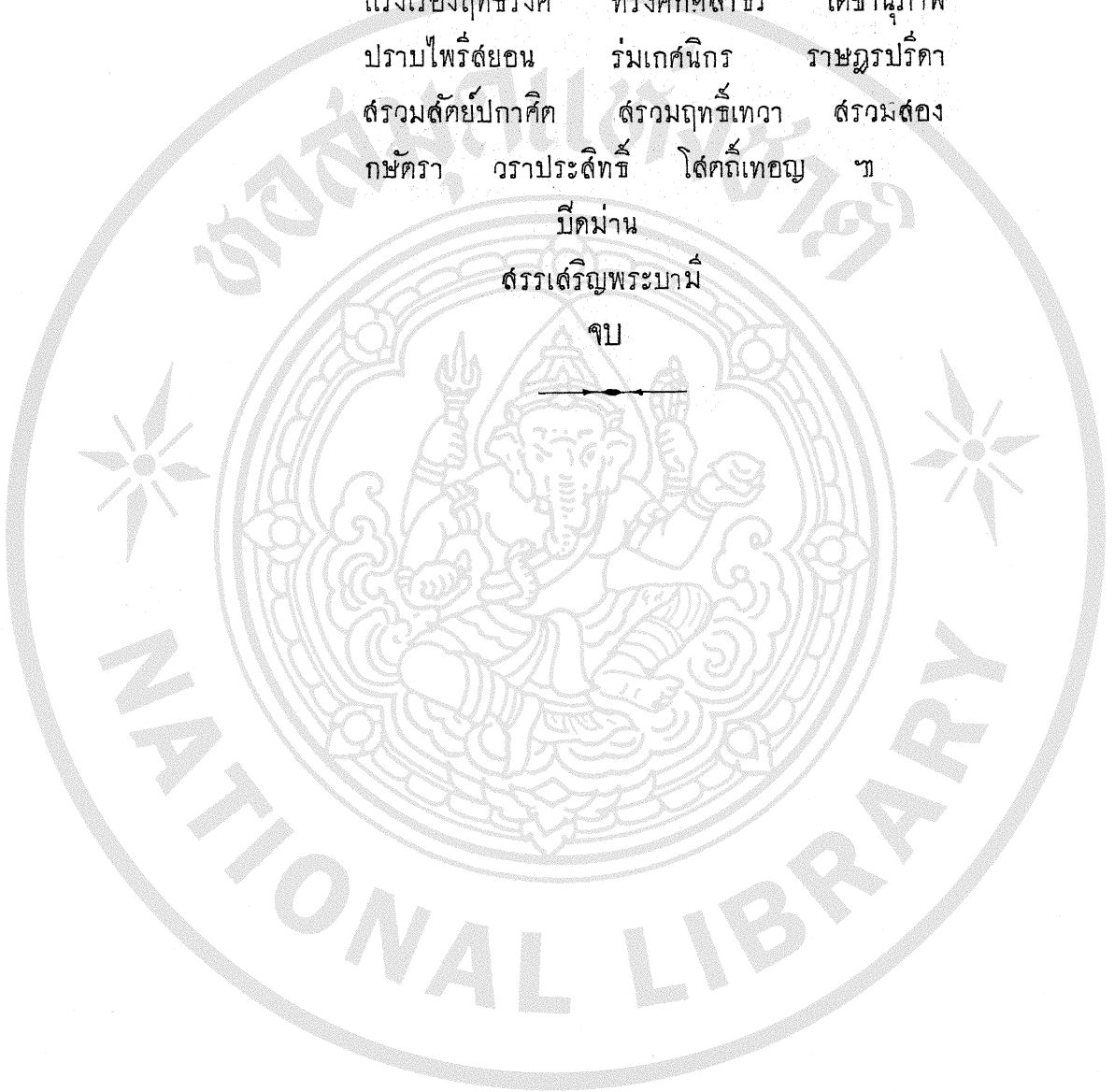
กษัตริย์ วรรณคดีไทย โสณกุลเทวัญ ฯ

ปีค.ศ.

รัฐธรรมนูญพระบาทสมเด็จพระ

จุฬาลงกรณ์

—————

คำเจรจา ไชนหลวง
ตอนสุครีพถอนพระยารัง

ชุดที่ ๑

(ได้หา กุมภกรรฐ ทศกรรฐออก)

๑ ท้าวทศเคียรยักษ เด็ดจ้ะประทับพระแท่นททพาศน์ พร้อมด้วย
หม่อตู่เสนามาตย์ราชสุริยวงศ์ ทรงดำริห์ด้วยราชการงานณรงค์
อันจะราวี ทอดพระเนตรเห็นอุปราชอสูรอยู่ในที่เฝ้า จึงครัดเด้าแก่
พระอนุชา ว่าหนุมานชาญคักคาวานร ข้าไมราพณ์ฤทธิรอนพิราโดย
อันสงครามคร่งนพหนักใจไม่วายนึก ทั้งแสนแสนข้าศึกเป็นที่สุด เจ้า
ผู้มฤตพิริวงค์จึงไปยิงยุทธด้วยไฟรี ข้ามนุษย์พี่น้องทั้งต้องศรีให้อาณัติ
ตองออกไปต่อสู้มันดูสักวันเกิดพระอนุชา ฯ

๑ พระยาคุมภกรรฐอสูรา พังทรงเดชพระเชษฐาเชอพาที จึงดำริห์
เรื่องไฟรีที่มีมา เป็นต้นเหตุด้วยเชษฐากระทำผิด ไม่ต้องด้วยทำ-
นองคตองสุจริตเจริญศรี อันเป็นพระราชประเพณีธรรมนิยมกษัตริ
จึงกราบบาทมุตทุตทานทักทางสุนทร ที่มนุษย์ต้องราพยายามข้าม
ลำครมาขับเขยว อันจะหมายมุ่งเอากรุงมารประการเดียดก็ห้ามได้
เหตุด้วยนารทพระเชษฐาพามาไว้ในดงกา ถาแม่นั่งองค์ษดานารี
คืนให้แก่พระรามผู้ดำมีที่ติดตาม คงตั้งอาฆาตขาดสงครามงาม

ทุกสิ่ง ไม่พ้องต้องรบบังให้ยุ่งยั้งได้ยากเย็น ทั้งต้องข้างต่างก็จะขาด
เชื่องเป็นไมตรีกัน ข้าคิดเห็นเป็นทางธรรมดังนี้ แด่พระชะ ๗

๑ ท้าวราชนาถรอดสุรา คิดเคืองคำพระน้องยาไม่อย่ากฟัง จึงว่า
เจ้าพุดผัดไม่คิดถึงความหลังมั่งเจ้า เหมือนไม่ปรารถนาคู่ของเราที่
ม้วยมรณ์ ที่เขาทำศุภนชาฆ่าทษณชวตรเคียรนั้น เมื่อก่อนก่อนต้อง
ผ่นผ่นด้านตามมั่ง ซึ่งพดกษตามานหวังจะแก่งพราก ให้ผ่นผ่น
ทุกซัดักวโยคยากตรอมใจตาย ทงนั้เพราะพิฬายจะแก่งแค้นแทน
วงศ์ญาติ ยังซ้ำให้อ้ายหล่นมานชาญนกาจมาก่อกวน ผดญอสูร
เหล่าที่เผ่าสวณหักพฤษา ฆ่าสัดหักกุมารหวนเจ้าเผดถกาน่าอภัยยศ
เมื่ออ้ายของคตถือตำราฆ่าพาที ก็พิงทวารฆ่าเด่นเดียดนาย แด้อ้าย
สุครีพแสนร้ายทำตายฉัตรรัตนกร อันเป็นของพระเจ้าบุ๋นครอง
เรามา มันจ้องจามหยาบฆ่าถึงเพียงนพจก้านัก อันใจเจ้าแต่ก็แน่น
หนักถือดีจาเหมือนตราฐ ใครชอบผัดจงคิดคบบ้างชีพระอนุชา ๗

๑ พระยาอุปราชอดสุรา จึ่งตบองบัญชาพระยายีสิบหัดถ์ ซึ่งพระพี่
มพี่พระราชดำรัสยกเรื่องราวมากถวบน ข้าเห็นไม่ตองด้วยคตของธรรม
ทุกถถาน อันอสูรปนชามันหน้าด้านไม่มีอาย ไปดคเดียวเกยวพาน
ชายน่าชายน้า เขาเห็นว่าเปนยักษ์ไมรักใคร่ได้ตายยังชนค่อ จึง
ตองถูกตัดคั่นดินมือเพราะเหตุนี้ อันทษณชวตรเคียรที่ต้นชวา ก็เพราะ
พิงคำศุภนชามันนุยง อันพระเชษฐาฤทธิรงค์ทรงศักดิ์ดา ก็ทรงมีพระ
ปรีชาเปนนามวีรธ จะมาหตงกตคนอุปาทัวไม่บังควร ถึงวณทงตาม
ที่ตามถนถ่วงพระอาญา ก็เปนตามธรรมดานายทหาร อันองอาจ

ทำราชการอาดำเจ้าจะเอาหน้า อันการชิงชัยใครดื้อก็ดักได้กัน
จะถือโกรชยกโทษทัณฑ์ว่าทำเรา คิดคุมแค้นอำมาตย์เขาก็ไม่ควร
ขอพระองค์จงดำริห์คดีให้ถ่วงก่อนเถิดเพชชะคะ ฯ

๑ เจ้าตงกาพระยามาร พังอนูว่าขานยังเคื่องแก่ กระต๊บบาท
ควาดแหวแหวกุมภกรรัฐ อ้ายเจ้าเดให้ช่างเพทุบายเปนหลายชนใคร
ใครจะเชื่อ ช่างชชดาดังชาติเชื่อนือตมัน แต่ได้ด่าเบ็ดก็เหลือ
กตัญจนตัวฉันไม่ทันไถ่ เห็นผิดอย่างช่างกระไรใจอุปราช เดี่ยวแรง
เกิดในวงศ์องค์กระมะดาศเป็นชาติชาย ไม่รู้จักเจ็บอายก็เปนได้ เมื่อ
ข้าศึกมาประชิดติดกรุงไกรไม่คิดปราบ จะให้ออกไปนอนน้อมยอม
กราบมันกระนั้นหรือ หมายความว่าเปนอนูชาจึงหาวิธีให้ช่วยรบ ฉะเจ้า
คนชื้อถือชนบชานเอก จงไปหาดักษณณ์รามาตามพิเภกณเดี่ยเกิดไป
เขาจะได้ยกย่องให้เป็นใหญ่ครองไคศวรรย์ อันตัวกูณด้อยไม่หมาย
มันเปนไมตรี กับมนุษย์พ้องท้องตองน เน้นะเจ้า ฯ

๑ องค์ดรุาพระยาอุปราช เห็นพระเชษฐาเชอกรวดราดวรดีดัดพอ
นักพริ้งจิตคิดระยอเกรงพระอาญา จึงก้มกราบกับบาทาแล้วทูลความ
ที่ข้าบาทมตทห้ามหนตามตรงอย่าดังดัย เมื่อไม่ฟังห้ามก็ตามพระทัย
พระเชษฐา ข้าพระองค์ก็คงจะอาดำออกสงครามไม่ขามจิต มิให้ชุน
เคื่องเบองบาทบงด์ุพระทรงฤทธิ ดอกเพชชะคะ ฯ

๑ ทศเคียรอรุณพงศ์ ได้ฟังคำตองขององค์พระอนูชา ก็เคื่อง
คตายนายโกรธาตงทันที ด้วยส่มกวิตยนิคัมพะทัย ก็ข่มย่องมองได้
เกษมสันต์ เข้าส่วมส่อดกอดกุมภกรรัฐไว้กับอก เออกระนั้นพ

คำเจรจาโนนหลวง

๑๐๗

จึงดีใจวายวิตกที่หมกมุ่น อันรามตักษมณกับถึงอุบาทว์ชาติสุด
ทั้งกองทัพ ไหนจะรอดถูกรับกับเจ้าได้ พ่อเร่งยกโยธาคนใดไป
จงพด้น ฝนมณุษย์กับถึงป่าให้อาตมเดียววันนี้ แล้วตรัสตั้งขุน
นายทหาร จงเกณฑ์พลพดमारที่หาญกล้าอันสามารถ คงเป็น
กระบวนพยุหยาตรา ให้พระอนุชาไปราวดีที่พมณุษย์ การศึก
เดื่อจะได้สิ้นสุดเสียสักครา จงรีบไปอย่าได้ช้า เสด็จออกเจ้า ฯ

๑ มโหทรขุนมาร รับพระโองการได้เกด้า ก็คิดนคด้อยถอยออก
จากที่เผ่ากรุงกษัตริ มาที่คำดาเวรเกณฑ์คนจำกัดจัตวอกรางทัพ
ตั้งไพร่พาวุธยุทธเกรียงไกร โดยบัญชาองค์พระทรงชัย บัดนี้ ฯ

๑ ครั้นจัดทัพเสร็จดำเริ่จการ มโหทรขุนมารชาญปรีชา ก็คิด
ไคดเข้าไปเผ่าเจ้าตากกับกุมภกรรฐ น้อมกายถวายอภิวันท์ทูลดอง
กษัตริ ข้าได้เกณฑ์หมู่ธูราเข้มาจัดเป็นกองทัพเสร็จพร้อมด้วยดำตรา
ก็พร้อมพร้อมทั้งพระบัญชาแล้ว เพชระคะ ฯ

๑ พระยาคุมภกรรฐยักษ์ ก็ถวายอัญชิตพระพิยาทูตดาจร กุม
ดำตราทหารที่เคยทรง แล้วก็ยุรยาตราของค้อธูรี ออกหน้าพระดาน
ชัยศรีที่ประชุมทัพ ตรวจพด้นอันพร้อมด้วยดำตราดู ขอบ
จำนวนอันด้ามสืบตมุดอันด้ามารถ แล้วได้ตั้งขึ้นทรงรถที่นั่งตั้ง
อำมาตย์ให้โบกธง ก็เคลื่อนขบวนจัตวรงค์ยาตราไปตามเกด้นาคาบัดนี้
ฯ กราว ฯ

(เช่นเค้นออกคสาถวายบังคมแล้วหยุด เสนายักษ์เค้นออกมา
ถวายบังคมแล้วหยุด กุมภกรรฐออกฉากเดียวถวายบังคมแล้วหยุด)

พากย์

๑ รถเขยรถทรง สำหรับบรรณรงค์ ของอดุลรินทร์ฤทธิไกร ๑ งาม
แปรงแอกอ่อนอำไพ เรือนรวิโดย วิธาคัด้ากำกั ๑ เหล็กหล่อ
ห่อหุ้มคุมวง ควงขันนั้งคัง แดษัดจันขันเงางาม ๑ เกวียนกระจิง
ฝั้งแก้วภูกาม แด้งพดอยดุกพดาม ระบายกับแด้งทินกร ๑ ดั่งเยี่ยม
เทียมพันอัมพร ดั่งางามด้ามงอน ครอบงำมากดางพดขันธ ๑ เทียม
ดิงห์โตตัวเตบตัน กำจรโลทัน กัดอกทาทองกราย ๑ ขับดิงห์หิง
เพียงพระพาย กงเปนประกาย กัดันพิลึกโดกา ๑ เดียงรถคชพด
อาชา เดียงให้โยธา กระเทือนกระทั้งพระสุเมรุ ๑ ไหวชยอันโยก
โยนโงนงน ไม่ไต่ระเนน ระนาดตามมรคา ๑ กิ่งทองทุ่งท้ายภารา
กึ่งย่านพดัพดา ขององค์พระรามจักรี ๑ ชอบเชิงชิงชัยไพร่
พระยายักษ์ กัดั่งให้หยุดทัพชัย ๑ ดั่งมั่นอยู่ยังชายไพร่ ให้พวก
พดไกร ให้ขันคำวิปดามตา ฯ วิว ฯ

(หายเข้าโรง พระรามออก)

พากย์

๑ ปางนพพระจักรกฤษณ์ ฤทธิธำพระสุริยา กับองค์พระอนุชา
อันร่วมราชฤทัย ๑ ประทับแท่นทิพอาศน์ ดุจวรรณราชพดัพดาชัย
งามเงื่อนดักันย อันออกหม่อมมรแมน ๑ ท้าวพระยาพานรินทร์
ซัดชินชมพุดน คาชคั่นนั้หมันแด่น เด่นอเฝ้าพระภูธร ๑ พระดำริห์
ดำรัสการ จะณดาญมารให้ม้วยมรณ ๑ รับเสด็จเจ้าดามร มาร่วม
ราชฤดีดัด ๑ พอดดับดำนึงงักร อันชวนให้โกดาหต เพียงภพ
มณฑล จรดถ่มทลายดดา ๑ พระต้นแท่ให้พระฤทัย จะใคร่แจ้ง
แห่งคำท่าย จึงองค์พระนารายณ์ ถามพิเษณโหราจารย์ ๑ พดยุทธ

ข้างพวงยักษ์ ดูคักคะนองหาญ จอมพยุห์พระยามาร คนโดยก
โยธามา ฯ

๑ พระยาพิเภกนิยักรา พังพระกฤษณ์รักษจักราบัญชาตาม จึง
พิเคราะห์ฤกษ์ยามตามดังเกศ ก็ประจักษ์แจ้งแห่งเหตุดังตาเห็น นึก
วิตกพลอยออกเต็นด้วยเชษฐา แด่กรรบทูลพระทรงศักดิ์จักราฤทธิรงค์
อินทพิณค้อยฟ้าข้าพระองค์ยกออกมา ชั่วกุ่มภกรรฐอสูราเป็นอุปราช
บำรุงกรุงลงกาประชาราษฎร์เจริญรัก ด้วยเชออยู่ในยุคธรรมมีนนัก
ทั้งหนักแน่น คงญาคำแคะแค้นของทศพัคค์ร เข้าว่าชานหาญหักให้
ออกมา จึงได้ยกโยธามาราวี่ จงทราบฝ่าธุติ เกิดเพชระคะ ฯ

๑ พระวิมลสุริยวงศ์องค์นารายณ์ พังกุ่มภักทบรรยายทวยทัฬมาร
ก็นึกทรงส่งตำรวจอสูรา แด่กุ่มภกรรฐอสูรทั้งการกำเริบฤทธิ จึงตรัสแก่
บุตรพระอาทิตย์ฤทธิกล้า ท่านจงยกพยุห์แสนยาโยธาหาญ ออก
ไปโรมรันประจันบานด้วยไฟรี ชั่วกุ่มภกรรฐยักษ์ให้สิ้นดังขาร์ อย่า
ให้ต้องร้อนถึงทัพหลวงดวงเวดดา ไปโดยนะท่าน ฯ

๑ พระยาสุครีพใจหาญ รับโองการพระหริรักษจักรา ถวาย
บังคมดาดาโคต ออกมาจัดพลไพร่ดำเร่จการ บุตรพระสุริยฉาน
ทหารนารายณ์ ก็ให้เคลื่อนคดายพลไพร่ ไปยังดัมรมุขชัย บัดนี้
ฯ กราวนอก ฯ

(เช่นเค้นเทียวเดียวหยุดลงมัจฉม เสนาวานรเต็นออกมาเทียว
เดียวถวายบังคมแล้วหยุด สุครีพพอออกฉากเดียวถวายบังคมแล้ว
เชิด)

๑ ครนถึงท้องทุ่งกว้างกวางป่า ใกล้กับทัพพระยากรมภกรรฐ จึงให้
หยุดยั้งตม่นคอยท้วงที ดูพระยาอสุรีจะว่าซานปรชการใด ๆ

๑ ฝ่ายองค์อุปราชดงกา เห็นทัพศัตรูพร้อมมาจะราวี ก็แจ้งว่า
อนาพาตมีกำลัง เห็นผู้มีชื่อดังครองหัตถ์ ได้รับรอกต่อพระหัตถ์
ทศพัศกรเป็นหนักหนา จำจะลงล้างผลาญด้วยมารยาให้แยบยล
คิดแต่จึ่งกล่าวยุบตโดยอุบาย ว่าเหวยศัตรูพเจ้าร้ายฤษา คิด
ความดัดกับพระรามมาเป็นชนก ข้าเชษฐาพาตผู้มียศด้วยนิยมนิน
หมายจะได้เป็นใหญ่ในขีดจีนไม่ชวยใจ ต้องมาเป็นข้าช่วงไส้ของ
มนุษย์ศัตรูทรพต ให้เขาใช้เด่นไม่เป็นผลไม่พอที่ ซึ่งยกโยธามาครอง
หน้าประหลาด เมื่อเองเป็นถึงค่างต่างชาติวิชาศนา จะมีลัษยฤทธิ
ยุทธหนักนักกับกู ดูกระไรกระไรอยู่ไม่คู่ควร ผูกเทวจะพากันถ่วง
น้ำหนักดี เองจงเลิกทัพกลับไปพดัมพดาพนาดีในบัดดต บอกมนุษย์
พี่น้องต้องคนนายของเจ้า ให้ยกโยธามารับกับเราผู้ฤทธิ จะได้
ล้างผลาญชั่วให้มรณา ในเวลานี้ ๆ

๑ พระยาอสุรีพระบศรี ได้ฟังอุตราพาที่โกธธา จึงว่าเหวย
น้องทศพัศกรยักษาศัตตวบาป ช่างพูดจาจ้วงจาบหยาบคาย แกล้ง
ยุยงดงร้ายเราต่าง ๆ แล้วยกคนขึ้นมาอ้างอดกันเด่า อันพาดพิงเรา
ที่มรณา เพราะเลี้ยลตยัตตัญญาที่ดำมาด อันองค์พระอดตารผ่านพิภพ
ไม่ควรคู่สู้รบกับอสุรี จึงใช้ภูษีผู้มารบแทน ท่านเป็นน้องท้าว
เจ้าเขตแดนกรุงดงกาอาณาจักร เราเป็นน้องพาดพิงมีคัลลิดเสมอดมาน

คำเจรจาในหลวง

๓๓๓

อย่าอวดโตด้วยโวหารให้เกินเหตุ ไม่พริบตาพระยาอสุรเศวตจะมัดโดย
ด้วยกำลังพระขรรค์ชัย เราบัดัน ๗

๑ กุมภกรรฐอุดรฯ จึงตอบพจนานวน ท่านอ้างอดฤทธิรอน
ให้เกินไปใครจะเชื่อถือ แม้นท่านมีฤทธิ์ฝีมือดั่งว่าชาน ก็ไปถอน
ต้นพฤกษาพระยารังใหญ่ในหิมพานต์พนาลัย ให้ได้มาจงฉับไว้ใน
ประเดียน จึงจะเห็นว่าท่านดื้อคักดา จะมาพูดเด่นเปล่าเปล่าไม่
เข้ายานำว่าคาญ แม้นเราจะดั่งหาวผลาญท่านให้มัดโดย ก็เสียดั่งว่า
อาวูไปไม่ต้องการ ๗

๑ พระยาสุริยพิไหาญ พังวาลพระยามารยิ่งโมโหไม่เห็ดหาย
จึงตอบคำวาทนร่ายด้วยวาจาทงทาเถียง เมื่อครั้งเขาพระสุเมรุเอนเอียง
เราอาดา เข้าย่อยุดนุดคร่ำให้คืนตรงคงอยู่ได้ ซึ่งจะตพฤกษาพระยา
รังใหญ่ไม่ยากนัก ครั้นจะไม่ดำแดงคักดาพระยารักษ์จะเย้ยได้ ว่า
พดางแผดงฤทธิไกรชัยชาญ เหาะไปยังหิมพานต์พนาลัย ด้วยกำลัง
อันว่องไว บัดัน ๗ เชิด ๗

๑ ครนถ้งบำพระหิมพานต์ เห็นรังใหญ่ไพศาลดีกร้อยอ้อม ก็เหาะ
ตรงดงยังจอมภผา เข้าจับต้นพฤกษาพระยารัง เอาเท้ายันดินด้วย
กำลังอันเกรียงไกร รากพฤกษาพระยารังใหญ่เขี่ยอนหลุด ก็ชัก
กระฉากตากนุดขึ้นมาได้ดังใจหมาย มิได้รอกำลังยังกายหายเหนื่อย
เห็นจ แเบกชนบำพระเห็จเหาะกัลยา ด้วยกำลังฤทธา บัดัน
๗ เชิด ๗

๑ ครนถึงต้นามยุทธนา จิงดงยั้งยั้งพนพสุธาทนิโต ชูคันพฤษา
พระยารังใหญ่แล้วเย้ยหยัน เหวยอสูรกุมภกรรฐ์จงหันหน้ามาคุดเขา
นึ่งรึงใหญ่ๆไม่เต่าให้ว่ามา พระยาอสูร ๗

๑ กุมภกรรฐ์อสูรา เห็นลุ่มหวังตั้งจินตาก็ดีใจ หมายถึงชนะกะได้
ไม่มีผิด จิงว่าเหวยกระมิดแต่อดฤทธิว่ามีแรงแซงขยัน แต่โง่งเง่า
ไม่เท่าทันเทียมปัญญา กุจะจับเปนไปไฉนกาให้ปรากฏ ว่าพลง
ทางโผนลงจากกรรเข้าบริบ กระทับโถมโถมจับด้วยกำลัง พระยา
อสูรพิทักเพียงพลงด้วยแรงน้อย ต้องถอยรับ ๗

๑ กุมภกรรฐ์แม่ทัพเห็นได้ที อสูรรีบบุกบันกระชนชิด เข้าโหม
หักเอาด้วยฤทธิไม่ละวางให้ห่างไกล กระโถมจับอสูรพิทักหนีบรั้งไว้
ได้คั้นไม่หลุด ก็ให้เด็กพหลพยุทชคั่นนคร เดี๋ยวให้ฉันทันพนาตร
บดฟัน ๗ เชิด ๗

๑ ฝ่ายองค์คดหนุมานทหารนารายณ์ รับระเห็จหันผันผายทางนภา
ทันพิทอสูราฤทธิไกร แทะหน้าปรการทวารชัยกรุงดงกา ทงดอง
นายมิไรรอรับเข้าโรมัน ถีบถูกกายกุมภกรรฐ์หันเหไป อสูรพิ
ก็หลุดได้ไต่คามดี ๗

๑ ฝ่ายองค์อสูรกุมภกรรฐ์ เมื่อตามวานรเข้าโรมันรอบข้าง ไม่
ทันที่จะบ้องกนกหันหางหวนออกมา แลวกก็หุดบองคเขาตงกา บดฟัน
๗ เชิด ๗

(หายหยดพัก)

คำเจรจาโขนหลวง
ตอนถวายถึง

ชุดที่ ๑

(ในท้องพระโรง ตักรับกระหังแทรกสอด เปิดม่านไซ เสนาถวายบังคม)

ทศกรรฐ์ (นั่งครวญบนแท่น ร้องไห้) ๑ [โอ้เคราะห์หน้เพาเปนเห็น
ประจักษ์ รับผิดชอบรามดักษณ์หน้กอกอน ด้วยสุด
สิ้นสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์ ไม่มีใครประจันปัจจามิตร ทงเสนา
ข้าเผ่าก่เบาบาง อ่างว่างแด่เหลียวเบียดวจิต ครอง
สุดรู้สุดฤทธิ์ สุดคิดเอาชนะแก่ไพร่] ฯ

มโหทรทุล ๑ พระอาญาไม่พินเถ้า ตามบัญญัติข้าพเจ้าที่คิดเห็น
อุปายที่จะตัดสงครามความเชื้อในครองน มีหนทางเป
อย่างค้อยู่ทางเดียว การที่จะรบรบขับเขี้ยวคิดเป็นคู่
สงครามไป ก็เปเหตุให้ร่อนอกวิตกใจแก่ไพร่ฟ้าประชา
ราษฎร ด้วยฝ่ายข้าค้กนฮักหาญชาญกาจไม่พลาดพด
ก่าดังคั้ง จำต้องคิดอุปายให้หายช้งด้วยความหย่อน ตาม
กตค้กอนชื้อว่า แสงให้ร่อนม่อนเอาใจเปนมศรี ด้วย
เหตุที่พระรามตามมาราถึงดงกา ไซ้จะหมายเอาราช
ดัมบัตว์ดถาก้หาไม่ ต้องประดงค์แต่องค้ษดาที่พระพามา

ไว้ในอุทยาน ถ้าแม้นส่งนางนงคราญคืนไปให้ ถึงจะขอ
สัญญาให้อย่าที่พิกัดไปเป็นไมตรี ฝ่ายพระรามได้
สัมประสงค์คงเปรมปรีดิ์ยินดีรับ แล้วยังจะกระทำด่าทอ
กับพระนคร ฝ่ายกรุงดงกาก็จะถาวรไม่วุ่นวาย ทั้งไพร่
ฟ้าประชาชนก็จะพ้นทุกข์เป็นสุขใจ แลพุดจะ

ทศกัณฐ์

๑ ยี่ ความคิดใจมั่นที่หัดข่อยยาก ถ้าจะต่อด้วยฝ่ายปาก
ทางเกลียดเกลียดเป็นไมตรี ก็ควรจะคิดเสียแต่แรกเริ่มเดิมที
ยังไม่คิดพิน นึกนดูริยวงศ์พงศ์ก็อาจสูญไปหมดสิ้น จะทำ
ไมตรีกับศัตรูจะคุ้มกันประมาทได้ มีที่ที่จะเบกหน้าพาไป
ไหนให้พ้นอาย เขามิเห็นว่าคิดถึงตัวแล้วก็กลัวตายไม่
ต่อสู้ ตูน่าอภัยยศอดสูเสียเกียรติยศ อนึ่งเหมือนไม่คิด
แก้มีศกแลญาติชาติภพอันดังศักดิ์ก็ จะตกเป็นชายคำ
ชาติประดาษประดักประดาเสีย การดองเตยมาถึงเพียงนี้
ที่จะเกลียดเกลียดเป็นไมตรีนั้นมิได้ เราก็คงวงศ์พรหมบรม
วิสัยประเสริฐศักดิ์ ทั้งได้รับมูรธาภิเศกเป็นเอกอรรค
ราชา อันจะกลัวตายเสียด้วยช้วนหาไม่ จะรับ
รักษาเกียรติยศไว้ให้ปรากฏ ผิดชอบก็ตั้งตายอยู่ในสนาม
ตามกำหนดราชธรรมานุวัตร ซึ่งโบราณจารย์ท่านประ-
จกจัดภาติเป็นไศยก็ได้ ว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด
ในชนนี้ ตั้งพระชนม์อยู่บนแท่นที่ราชอาสน์ อันสถิตย์
ในพระมหาปราสาทราชมณเฑียรสถาน ด้วยพระกิริยา

อาการอันคร่ำครวญ นั้นเหตุนั้นคือทมิฬเป็นกิตยด้วย
 อุกฤษของพระราชเจ้าตากดพระองค์นั้น แม้นกษัตริ
 พระองค์ได้รักษาราชธรรมประเพณี คือได้ออกติดต่อ
 ผู้ตั้งหารณาณไพร่พร้อมด้วยวงศ์ญาติ มีพระกายา
 ปราสาทด้วยศาสตราวุธจามิตร โสมทราบอาบไปด้วย
 พระโลหิตไม่เหือดหาย จนสุดสิ้นพระชนมายุในสนาม
 ยุทธนาถกลางคาทัพ กษัตริพระองค์นั้นมิได้สิ้นพระพักตร์
 กตัญญูจากเมืองสุวรรณ ท้าวหนักปราชทงหลายนั้นมิได้เสียดู
 ในพระเจ้าแผ่นดินอันสิ้นพระชนม์อยู่ในราชสำนัก โดยมีได้
 ต่อสู้กับหมู่ปรีชา ดั่งนี้แต่เจ้า ฯ

(เสนาเฝ้าประตูเข้ามาทูล) ๑ พระโคบุตรมหาฤๅษี

เรอจวตเข้ามาเฝ้าพระองค์ เพจะคะ ฯ

ทศกรรฐ์

๑ ข้า ดัดละ จะได้ไปศึกษาหาอูบายผู้ศักดิ์กับพระอาจารย์
 ในกาตบัตัน ไปนิมนต์เข้ามา ฯ

(เสนาเข้าโรง ทศกรรฐ์มายืนคอย

ฤๅษีออก ทศกรรฐ์กราบ เยเห็น

หนุมานก็โกรธได้คำ)

ฤๅษี

๑ ข้า อย่าทำดูความ ฟังกว่าก่อน ฯ

ทศกรรฐ์

๑ ว่ากระไร ข้าพเจ้าได้ก ข้าศึกเข้าบ้านแล้วพระ
 อาจารย์จะว่าอย่างไรต่อไปให้ยังขึ้นไปกว้านนอีกหรือ ฯ

ฤๅษี

๑ มันไม่ใช่ข้าศึกดอก มัน—

ทศกรรฐ์ (พูดขวาง) ๑ เป็นไรมันจะไม่ใช้ข้าศึก ตีฉันทันที
 จำได้ไม่ลืมความ นี่คืออ้ายหนุมานทหารรามมันเห็ด
 แฉ่น อ้ายตัวหยาบหยามทำความแค้นมาหนักหนา ครัง
 หนึ่งเข้าเฝ้าธกษัตริย์หัตถ์กุมาร เมื่อตั้งพิธีใหญ่ในอุโมงค์
 ดงไปจันทานทำทานให้ก พระอาจารย์ก็แจ้งประจักษ์อยู่
 แก่ใจ จะว่าไม่ใช่ข้าศึกอย่างไรพระอาจารย์ จะเช่นว่า
 ให้นันถวายปราชญ์เดี่ยบัน ๖

ฤๅษี

๑ อ้ายหนุหนันพันแฉ่น จริง แต่ก่อนมันคุมแค้นเป็นข้าศึก
 เดี่ยวมันกลับใจได้ดังนั้นกรดีกตักตักความเข็ญ จึงให้
 ร้อนมาพึ่งเย็นอยู่ด้วยเจ้า กูชกใช้ถึงตนเคากได้ความ
 มันแจ้งกิจจว่าพระรามทำคุมเหง จะตรงมาแต่ตัวก็กลัว
 เกรงพระอาญา จึงให้กูช่วยพามาถวายตัว กูเห็นเป็น
 ขรรคมัจฉาชาติ ย่อมหวาดกลัวต่ออันตราย ก็ต้อง
 แดงดวงหวั่นถนบายนเป็นทเรน เมื่อนานไหนดังไหน
 เย็นผ่อนเข้าอาศัย เจ้าจะทำแต่หมู่ทูตกันไปดังแต่ก่อน
 จะเป็นทรมเย็นแก่อาณาประชาราษฎรอย่างไรได้ จงคิด
 ใจให้ดีกว่าก่อนเป็นไรอ้ายหนุหนัน อ้ายถึงควนผืนมอมนักมใช้
 ชั่วนี้ คิดดูให้ดีกว่าก่อนเถอะ ๖

ทศกรรฐ์

(นั่งคิดครุ่นหนึ่ง) ๑ เฮ้ยเจ้าหนุมาน เจ้าก็ได้ทำการ
 ดังความมีชัยมาหลายครั้ง ทำไมพระรามจึงไม่ปราชญ์
 แก่เจ้ามั่งฤๅอย่างไร กระทำโทษาคำเจ้าเป็นไหนจึง

แก่นัก ถึงคองคิตการหาญหักมานข้าข้างเรา นังเด้า
ไปให้เข้าใจที่ ฤาเจ้า ๆ

ทนาย

๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า อันพระรามาธิบดีไม่ได้ก
ดั้น ความดั่งมีครันแก่ตัวข้า ที่ทำแก่นักเด้นด้าไม่ปราณ
จะทูลให้ตะเอียดเหมือนเดียดดั่งเด้งนันทาหาควรไม เด้ว
แต่จะโปรด เอะพะจะคะ ๆ

ทศกรรฐ์

๑ กระณเมื่อครั้งเจ้ามาเข้าสวนหักพฤษภา เราจับได้
ก็ไม่ว่าด้วยปราณ หมายจะเดียงไว้ในบุรีให้ดำราญ
เปนไฉนจึงไมยอมอยู่ในกรุงมารเดียดครั้งนั้นเด้า ๆ

ทนาย

๑ พระองค์เจ้าจงทราบในพระทัย เมื่อการครั้งนั้นใช้
เปนคราวแรก ข้าอาดาออกมาออกแซกทำสงคราม ก็คงใจ
จะทำดีต่อพระรามาธิบดีชอบ หวังว่าจะได้รับตอบตาม
ประเพณี พระองค์จะเดียงไว้จึงไมยอมอยู่คิดหนีไปจน
ได้ ต่อมาข้าก็อาดาออกรบกับทุกทัพใหญ่ไมมีคั้น ด้าน
ไหนหนักก็หนักนดงบัญชา จะมีบ้ำเห็นจรวงวัดดักครา
ก็หาไม มีแต่กรวดกราดคาตโทษไปไมวายเว้น ข้าน้อยใจ
มิใช่เด้นด้วยเรื่องนี้ จึงคงใจหมายมาพึ่งพาพระบารมี
โดยสุจริต แม้นเดียงข้าไว้ใช้ชิตในกรุงศรี เห็นว่าวนร
ในกองทัพลบพลวจะพากันหนีเนองเนองมา ดูพระราช
ดมการพระผ่านฟ้าทางนน แะพะจะคะ ๆ

ทศกรรฐ์ ๑ เมื่อคราวเจ้าเฝ้าดงกาแก้วกลับไป นั้นพระรามให้
อะไรแก่เจ้าบ้างหรือ ฯ

หฤมน ๑ ประทานผ้าชุบดรงผืนหนึ่ง เพจะคะ ฯ

ทศกรรฐ์ (ตบเพลา) ๑ โอ๊ย พระรามนี้ใจช่างหยาบซ้ำไม่หน้าคบ
ข้าทหารทำการรบรบข้าดำ มีความชอบเป็นหนักหนาว่า
ให้ถึงใจ นี่ให้แต่ผ้าชุบอาบผืนเดียวได้ดูไม่เต็มหน้า ที่จะ
ประมาทคาดเดาว่าเป็นดังไพร เจ้าจะทนให้ใช้อย่างไร
ได้ไม่ควรจริง เจ้าจะรักอยู่กับเราเราไม่ทอดทิ้งจะเลี้ยงดู
มิให้ได้อุปริยศอดสูแก่พระราม จะเลี้ยงเจ้าเป็นโอรส
ให้ดังงามด้วยยศศักดิ์ จงมีความสุจริตคิดจงรักต่อบิดา
พ่อจะรักเจ้าเท่าอสุราอินทรชิต ถึงจะประจบบราขกิจฉิน
พลึงไปข้างหน้า พ่อก็ไม่ถือโทษอาอย่าร้อนใจ ฯ

๑ พระอาจารย์เจ้าข้า ที่โปรดพาหนะมานมาในครงน
พระคุณเป็นดาดนพที่จจะประมาณ เหมือนด้นดินชวด
สังขารชาตวิญญาน พระองค์ช่วยชุบให้เป็นมาก็เหมือน
กัน จงวางธุระแค้นผเกิดที่ตรงหนุมาน จะเลี้ยงให้
เป็นสุขเกษมด้านตทุกเช้าค่ำ เหมือนเป็นบุตรบุญธรรม
ของข้า ฯ

๑ เฮ้ย เขาน้ำชาหมากพลบหรือมาถวายพระอาจารย์
ดีหว่า ดหรืออ้ายพวกนหะมันมีแต่ข้าข้าพากันนี้ได้ ไม่
ดังตะก็ไม่ว่า ฯ (เดินตลก)

คำเจรจาโขนหลวง

๑๓๙

ฤๅษี

(ทำกริยากรุ่มกริม) ๑ กุกก็แก่งเพียงนี้จะไม่มิดคึดดังบัง
เทียบหรือ ได้ชักใช้นั้นมาแต่ฉันมือเป็นหนักหนา จน
เห็นชัดแล้วว่าฉันมาโดยสุจริต จงเลี้ยงมันไว้ใช้ชิตอย่า
ชิงชัง จะได้ไปเป็นกำลังทำสงครามแก้รามลักษมณ์ จง
อดเอาเบาส้อย่าชู้เช่นให้เห็นรักของเราไว้ ด้วยมันเป็น
ถึงต่างต่างวิสัยกับเราอยู่ ฯ

๑ เอ๊ย หนุมาน ฝ่ายเองก็อย่าหลบหลู่บุญคุณ อย่า
ขบถประทุษร้ายให้ว้ายวุ่นระงัดตัว เขาสอนตั้งจงฟังคำ
อย่าทำชั่วหึงจองหองดำพองกาย ฯ

๑ ค่อยอยู่ให้เป็นสุขสบายเกิดพระยาทศกรรฐ์ รูปจะ
ตามายฉันไปก่อนตะนะ ฯ (เข้าโรง)

ทศกรรฐ์

๑ มโหทร จงไปตั้งชาวคตังทั้งปวง ให้จัดเครื่องยศคำ-
แหน่งดูหดวงมาบัดเดี๋ยวนี้ ภูจะให้ขุนกระบี่เป็นรางวัล ฯ

มโหทร

๑ พุจะค่า ฯ (ถวายนั่งคมเข้าโรง)

ทศกรรฐ์

๑ ดูกเอ๋ย เจ้าแฉะจะเป็นที่พึ่งแก่ชาวกรุงดงกา อันการ
สงครามก็ซับซ้อนอยู่หนักหนาเวदानี้ เจ้าจะคิดเอาชัย
แก่ไพร่ได้สถานใด จงครีตรองต้องชั่งใจดูที่หรือเจ้า ฯ

หนุมาน

(หัวเราะ) ๑ ง่ายนิดเดียวเดี๋ยวจะกระ เขียวเดี๋ยยกทัพ
ไปกับกระหม่อมฉันไปฉันจะได้ทอดพระเนตรฤทธิ์ของ
ดูดยา ซึ่งจะออกทำการอาดาหน้าทีนี้ จะโรมรุกมิให้หรือ

วังตงตวัดคิด ผัวจะจับรามดักษณณ์มาถวายพระทรงฤทธิ
ให้จงได้ กงถัมหวงที่ตงพระทัย ดอคาพะจะคะ ฯ

ทศกรรฐ์

(ตบมือ) ๑ ฮะฮะฮะฮะ เอาดีนำพ่อไปด้วย แม้นหนัก
ไหนดจะได้ช่วยให้ทันที่ จะสิ้นเสียนศึกสงครามในครุฑ
เป็นแน่แล้ว (เหตยวหามโหทร พบกำลังเอาเครื่องยศ
มาถวาย) เออ เอาของทงนพอให้เจ้าเป็นรางวัลในชั้น
คันไผ่พิณาง ฯ

๑ เฮ้ย มโหทร จงเร่งรัดจัดพลเร็วทีเดียว ให้ได้ใน
เดี๋ยวนี้ แบ่งเป็นสองทัพนะ จะให้ลูกคุมไปเป็นทัพหน้า
กองหนึ่ง ภูเองจะคุมไปเป็นกองหลวงกองหนึ่ง ไปไป
จัดเดี๋ยวนี้ ฯ

มโหทร

๑ หุจะคะ ฯ (เข้าโรงหมดด้วยกัน)

ชุดที่ ๒ ในปี

(จัดทัพแล้วยกไป หนุมานหยุดทัพมาเฝ้าทศกรรฐ์)

หนุมาน

๑ ได้โปรดเกล้า พระบิดาเจ้าจงหยุดยั้งดงมณฑปอยู่
เพียงนี้ อย่าเพื่อไม่ให้แพ้ร่ายกมา ข้าจะกำบังกายหยา
กายาตอบเข้าไปในกลางทัพ กับพระรามพระลักษมณ์
มาถวายพระบิดา ถ้าเห็นข้าเหาะเหิรขึ้นบนเวหาเวหาใด

คำเจรจาชนหลวง

๑๒๑

พระบิดาจึงรับขับพตไกรเข้าไปพด้น ข้าจะได้ส่งตัวพระ

รามพระด็กษมนต์ถวายพระบิดาเจตานั้น แหะละพิจะคะ ฯ

ทศกรรฐ์

๑ เฮอ เฮอ เฮอ ยิ่งดีหนักขึ้นไปอีก อุปบายนี้ของเจ้าดี
จริง ไม่ต้องรบพุ่งให้ยุ่งย้งได้ยากเย็น จะได้รู้จัก

สงครามต้นความเชื่องในอันนั้นเป็นแน่ใจ ไปเกิดพ่อไป

อย่าได้ซ้ำพ่อจะคอยทำอยู่ที่นั่น เมื่อเห็นเจ้าเหาะขึ้นบนเวหา

เวหาไร จะได้ขับโยชี่เข้าไปตามสัญญาเวदानัน ฯ

(หนุพานเข้าโรง)

ทศกรรฐ์

๑ เฮ้ย มโหทร จงตงทัพบยงอยู่ที่นี่ แล้วให้พวกโยชี่
เดินเรึงหน้าทัพไป ฯ (รำอาวุธ จนนักรูปหนุพานขึ้น)

ทศกรรฐ์

๑ เฮ้ยตูกกูเหาะขึ้นโน้นแล้ว ยกทัพเข้าไปเร็วที่เดียวหวา ฯ
(ยกพตเข้าโรง ถดรูปหนุพาน ตัวหนุพานออก ทัพ

ทศกรรฐ์ออกมาประทะหน้ากัน)

หนุพาน

(กิริยาหลอก ร้องเย้ย) ๑ [นี่ถ้องของใครเราได้มา
อตุรรารู้จักมันๆไม่ เขม้นมองบ้องหน้าอยู่ว่าไร ไม่แดง

ฤทธิ์ไกรให้คึกคัก เดี่ยวแรงมีมือปากมากเดี่ยเปล่า หัว

โตโง่งเงาอัปลักษณ์ น่าอายชายหน้าหนักหนาหนัก ไม่รู้จัก

กตศักตักซึ่ง แต่เราเป็นกระบี่ก็ดีกว่า พ่อตวงอตุรรารู้

ถึง อย่าพักโกรธาหน้าตั้ง ตักครู่หนึ่งดิบเคียวจะปดิวไป]

ทศกรรฐ์

๑ โอพ่อคณูมาน เดี่ยวแรงพ่อรักใคร่ให้ป็นสัตว์พด้นบัต
พัตถานเลี้ยงดูเจ้า อันบาปบุญคุณโทษเจ้าเจ้าก็รู้อยู่ ควร

คำเจรจาโขนหลวง

จะร่ำกถึงคุณบิดาที่ได้นอนแรมเจ้าบ้าง เจ้าจะไม่ถือ
ความสุจริตคิดทำอันตรายทำลายล้างแก้บิดา ไซ้ว่าเรา
ตายฝ่ายเจ้าจะพ้นความพินทาก็หาไม่ จงให้ท่านดวงใจแก่
เราเอาบุญ ให้เป็นการได้สมนาคุณเดี่ยครั้งนเกิดนะเจ้า ฯ

หลุมาน

๑ โอ เจ้าตงกา อันการศึกสงครามตามธรรมดา ย่อม
ต้องประกอบด้วยกลอุบายหมายความว่าชนะเป็นทีตั้ง จะ
นิยมเอาแต่สิ่งที่จริงจึงมาแต่ไหน ท่านก็รู้ด้วยดีใจว่า
เราเป็นข้าสมเด็จพระรามาชิดีมาก่อนเก่า มาเซอะ
ชมมมเพียงเราผู้ศัตรู แต่ยังมีหน้ามาดำเด็กว่าเลี้ยงดู
ก็ไม่ได้ นี่แน่เจ้าตงกา เราลี้มีความกรุณาใจนึกถึงดาร์
จะช่วยเตือนใจให้สติท่านแก้อันตราย แม้นท่านยังรักตัว
กตัญญูตายเสียด้วยดี แต่ยังรักโลกสมบัตินี้รู้ถึงกาประชา
ราชฤทธิ์ จงตั้งองค์ษดานารีนาคินถวาย แล้วมอบ
น้อมยอมกายสารถีภาพิต พระรามาชิดีมีฤทธิ์จะทรง
พระกรุณา คงยกโทษโปรดประทานชื่อว่าพระยามาร
ท่านจงดำริห์คริตรองการดูให้ดีเถอะ ฯ

ทศกัณฐ์

๑ เมินเดี่ยเถอะที่ก็จะอ่อนน้อม อย่าพิกมาว่าขานหวาน
ด้อมเดี่ยให้ยากไม่ยากเชื่อ ก็ก็เป็นชาติขายเชื่อเนื้อ
กษัตริย์ เกิดในพรหมพงศ์ดำรงรัตนไศศวรรย์ ที่จะ
กตัญญูตายเสียด้วยดีน่อย่าหมาย เมินเดี่ยรู้แล้วกตัญญู
ไม่ของอ้อค้อศัตรู จะบรรจบต่อสู้นั้นแล้ว แต่ฉันก็จวน

คำเจรจาโขนหลวง

๑๒๓

เย็นเห็นไม้ท่นไปถึงไหน พรุ่งนี้จึงจะยกโยธาออกมาใหม่
มิได้พื่อน มิ่งบอกนายมิ่งให้เตรียมตัวไว้รบกันในวันพรุ่งนี้
เถอะ

(เฮีย เด็กทัพเข้าดงกา ทยอยเดินทัพ เข้าโรงหมด)

คำเจรจาโขนหลวงชุดถวายดังนี้ ได้คัดเอาคำกลอนมาประกอบ ๒
บทตามที่ได้วงเล็บเหลี่ยมไว้ บทแรกคำที่ ๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วงศ์ทรงแปลง เพื่อให้เข้ากับบทเจรจา
นอกนั้นเป็นบทพระราชนิพนธ์ล้วน

คัดจากหนังสืออริยญาณวิเศษ

ความสุจริต

๑ อธิษฐานที่มรรคธำ	ออกนาม
สุจริตทำนวมความ	ควบไว้
จักแสดงลักษณะตาม	บทที่ เทอแอ
คือประพจน์ชอบไว้	โทษทั้งไครทวาร ๗
๒ อธิษฐานกรรมบทเบอง	กศล ดิบเขย
ปราศจากอคติหน	ดีได้
โทษใดมิหมิ่นนท	คิดดับ เต็ดแฮ
เพียรประกอบกิจให้	ชอบทั้งสองสถาน ๗
๓ แม้การอย่างอุกฤษฐ์	ตำมรรค
อย่างต่ำเพียงปฏิบัติ	แบ่งดู
พอควรแก่โลกวัตร	ววยโทษ
เช่นที่เคยนี้กรู	เรียกใช้ชินชิน ๗
๔ คือไมไครโถกตัน	เห็ดหตาย
มตะตาททางบาปดอาย	จิตบ้าง
การนุ่งไม่มุงหมาย	ผดเพิ่ม ภูตพ่อ
ไปเขย่งเคดมยศช้าง	คิดเพื่อเกินภุม ๗

โคลงบรรยาย ความสุจริต

๑๒๕

๕ หนึ่งไม่หมกมุ่นด้วย	การพนัน ปวงเฮย
เบียดเบียนของเมาพัตน	พิลาตพตัง
ห่อนเห็นแก่ต้นกอน	เจือโทษ
บเทียวกะกะตง	แง่ร้ายรานพาน ๗
๖ รักชื้อถ้อยตยตั้ง	ใจครอง
ค่อญาติมิตรไม่มอง	มั่งร้าย
ไกรซังซ่างห่อนจง	เวรค่อ คอบเตย
ฤทธิจิตธิญาบ้าย	โทษให้ใครเสีย ๗
๗ หนึ่งมานมนักตั้ง	กตัญญู เฮย
ค่อท่านมีคุณอัน	ซบใช้
ดับแจ้งไม่เพ่งผัน	ความประพฤติ
ควรเรียกสุจริตได้	ที่ชนบุณชน ๗
๘ ผิดเป็นข้าบาทเจ้า	จอมอิศ รานา
เรียบเรียบบริวารกิจ	เท่ารู้
ถึงเยาว์ประโยชน์จิตร	ตั้งชั่ม ชันแด
ดุจดับต้มบักอ	อิมน้ำใจตน ๗
๙ เพราะเจริญยศถาภด้วย	ทางตรง
ประโยชน์ยอมยิ่นยง	อยู่ช้า
ไปค้องหว่นหวาดพะวง	รเวงโทษ ถึงเตย
ดู่ที่ประชุมกถา	กล่าวถ้อยแถลงสาร ๗

ไอ้ ดันดานสุจริต^๕

เป่นเครื่องดับอาคิร

ปางภาพประจุนันจุ

ภาคหน้าตาม^๕พน

ไอ้ นายจำนงราชกิจนัย

แดงดักษณสุจริตตาม

เป่นโคลงดิบบทความ

ไปเส่นะเพราะไป^๕ตู้

นับคุณ ไชนอ

ชุนัน

จิตรมอง แม้วแฮ

ภาพพนมอบาย ๖

เสนอนาม

นักรู

ดังเซป

ส่นัดแททวงโคลง ๖

โคลงศัพท์หอมเหม็น

๑ ของที่มักดินกั่ว	เกิดปรา กฏเฮย
มากดังสุดพรรณา	นับชั้น
ยังกลิ่นก็ต่างจา	รโนไม้ หมดแฮ
คุณควบรวบให้สิ้น	ตรูปเข้าคงต้อง
๒. กลิ่นใดชนชอบใช้	ชมชวน ชื่นแฮ
เป็นพวกกลิ่นหอมประมวญ	หมดได้
กลิ่นที่เบือชานควร	วังเกยจ
บันพแนกแยกยกให้	อยู่ข้างของเหม็น ฯ
๓ สรรพสิ่งอุปโลกพร้อม	พิศตรา ภรณ์เฮย
หม่นอบเคืองสุดคนชา	รำพึง
จักประดับกายพา	ยวนยั่ว ใจแฮ
ทั้งหมักเหม็นสาบคั่ง	เสพยาถ้ำรำคาน ฯ
๔ หิ้งของบริโภคน	สรรพอา หารเฮย
หอมช่วยชูโอชา	รตเร้า
ผิดกถวกลิ่นเหม็นพา	นึกอดิด ตระเขยนแด
ชวนคนกถนไม่เข้า	ขัดค่างคอแขง ฯ
๕ ที่ใดหมมหมักถ้วน	ของได้ โครกนา
อายยับออกเหม็นโน	อบอุ
ใครอยู่ยอมเกิดโร	คาพาช ได้พิด
ผิดระบกกถนหอมกู่	กอบให้ใจเกษม ฯ

๖ ยามใช้ใจทะเหี้ยท้อ	ตึงต่าย · ใจเฮย
โอดท่อมกนิตะถาย	ดูบได้
ข้าจขื่นใจสบาย	เบาพัก หันนา
ได้กดินเหม้นเหม้นให้	โรคซ้ำเสริมทวี่ ๆ
๗ เพราะฉะจาก้องนับ	คุณนิ่ม
โดยโดยทั้งหลายชม	ชอบใช้
กดินหอมย้อมคุณดม	ประกอบกว่า เหม้นนา
เหม้นมกชักโทษให้	กว่าข้างของหอม ๆ
๘ จึงเปนความเปรียบด้วย	ความดี ชั่วฉา
ผู้ประพฤติกายจ	ส่อเชื้อ
เตี้ยช้อมักพาที	เหม้นเทียบ แทนแด
มชอเตี้ยดเกอ	คักดใช้หอมแทน ๆ
๙ ผู้มีหิริ	รวังผิด
ต้งวนคักตักวิชาจิต	เรียบร้อย
เข้าไหนห่อนใครคิด	รังเกียจ นิดเคย
เดกคุ่นช้คงน้อย	พิศตรผู้ฟังช้ ๆ
๑๐ มิโงเงะกะทัง	แถมเพลง เท็จแด
จิตรโถงเจื่อนักเงง	ถ่อเหต
ผู้คบย้อมคิดเกรง	พยศชยาด แชยงนา
ได้กดินเหม้นใครเข้า	เฉียดข้างคงเบือน ๆ

โคลงศัพท์หอมเหม็น

๑๒๘

๑ ถ้ากตบถคิดข้าง คดีกรรม
คุณโทษทั้งสิบจำ พวคน
ต่างมีคุณกันกำ หนดแน่ ไฉนนา
เป็นใหญ่ที่ใจชั่ว ช้องเกอเกิดผล ฯ
๒ เพราะหอมย่อมยั่วเย้า ขวนใจ ยิ่งพา
เป็นพวกกามคุณใคร ดับเข้า
ฉิพตอยเพติดเพตินโหด หดงยาม ใจพ้อ
ชวนราคกำเรืบริว จิตเื่อมปราถนา ฯ
๓ ถ้ากระทบกลบกลุ้มกลั่น ชองเหม็น
หลังตุ่มนค้เข็ญ ชุนชน
พาจิตหงุดหงิดเป็น เครื่องยั่ว
โทษะบังเกิดตื่น ดนุชการเดี่ย ฯ
๔ หากสับหอมห่อนพดง เพตินพิศ วงนา
ยังกมถ่มึงคิด ตักตัก
เห็นโดยดักษณานิจจ ไปแน่ นานพ้อ
ดแต่กดินผภาครัน เขียวแห่งหายหอม ฯ
๕ ถ้าตบกลิ่นชวช้อง ฉานเข็ญ ก็ดี
ตักตจิตคิดเทียบเห็น เหตุม้าง
ร่างกายศีตฉวนเป็น ของปฏี กุดเส
ไปนำหน่วยแต่ข้าง กดินโพ้นพาหิย ฯ

โคตุมภีพัทธอมเหมน

๑๖ คิณหันเขมน์เฒ	ชินลี ดุคนันนา
เหมนมัยนร่ายทิว	ดุชิต
มาตรวนเพาะดมเหมาเม	ความสดด ใจเเ
เป็นดวนคุณคงให้	ดบทงสองทาง
๑๗ ดักษณคณชชาคิน	นายจำนง
ราชกิจธรรยนามจง	จิตตง
รับรวมเรียบเรียงดง	พิมพ์คาบ ฝนา
เบ็ดเตล็ดรจดิบเจดทง	บัทท่ายแทนเชน

เขียนทเมของภเเ

ครั้งตามเตด็จพระราชดำเนิรเดียบมณฑลปักข์ไค

พ. ศ. ๒๔๖๐

คิด	รักราชกิจเจ้า	จอมไทย
ถึง	ยากปานใดใจ	ห่อนท้อ
ทุก	พแนกทมิโน	น้ำที่
วัน	ด่งกิจจุช้อ	ชดค่างฤม